

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ & ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η εικόνα του ληστή στον δημόσιο λόγο (1833-1871)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βαγγέλης Κολτσίδας

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή:

Νίκος Κοταρίδης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Νίκος Θεοτοκάς, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μανόλης Χουμεριανός, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βαγγέλης Κολτσίδας, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Abstract.....	5
Εισαγωγή.....	6
Το φαινόμενο της ληστείας στον 19^ο αι.....	8
Βιβλιογραφική και θεωρητική επισκόπηση.....	16
Μεθοδολογικά ζητήματα.....	21
Όψεις των ληστών στην τέχνη και προσλήψεις από τον λαό.....	28
Η εικόνα του ληστή στον δημόσιο λόγο.....	33
Η γενεαλογία και οι κώδικες των ληστών.....	35
Η δικτύωση των ληστών στην ύπαιθρο.....	43
Το ζήτημα της αμνηστίας.....	53
Ληστές και εξουσία.....	58
Συμπεράσματα.....	69
Πηγές & βιβλιογραφία.....	71

Περίληψη

Η παρούσα εργασία προσεγγίζει αναλυτικά το φαινόμενο της ληστείας και εντοπίζει το ενδιαφέρον της στην παρουσίαση της εικόνας των ληστών στον δημόσιο λόγο κυρίως κατά τα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα, δηλαδή κατά την περίοδο θεμελίωσης του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Η μελέτη στοχεύει περισσότερο στο να παρουσιάσει και να αναδείξει την εικόνα που διαμορφώνεται για τους ληστές στον δημόσιο λόγο, εστιάζοντας όμως στους διώκτες τους, σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, η οποία θεωρείται αφετηριακή για τη δράση τους και μόνο δευτερευόντως θα επεκταθεί στην πρόσληψη της δράσης των ληστών από τον λαό, σε άλλες πτυχές της ζωής τους ή στη γενικότερη ανάλυση του φαινομένου.

Η βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι διαμόρφωση της εικόνας του ληστή μέσα από τα δίκτυα εξουσίας συντελείται μη λαμβάνοντας υπόψη τους παραδοσιακούς τρόπους, τη λαϊκή ερμηνεία και οπτική, την αντίστοιχη σχετική αποδοχή που απολαμβάνουν οι ληστές, τις ακόμη υπό διαμόρφωση κοινωνικές συνθήκες των αγροτικών κοινωνιών και εν γένει τη γενεαλογία του φαινομένου, αλλά στοχευμένα και με μοναδικό σκοπό να καμφθεί ένα εμπόδιο προς την κρατική ολοκλήρωση.

Το κυρίως σώμα της εργασίας είναι δομημένο σε δυο μεγάλα μέρη τα οποία χωρίζονται σε υποκεφάλαια. Το πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου της ληστείας, η μεθοδολογία μας, το ιστορικό πλαίσιο και η σχετική βιβλιογραφία ενώ το δεύτερο ασχολείται με την αναλυτική προσέγγιση του υλικού και η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα.

Abstract

This Master dissertation approaches in detail the phenomenon of banditry and identifies its interest in the presentation of the image of bandits in the public discourse, mainly during the years of Otto's reign, which means during the period of foundation of the modern Greek state.

The study does not aim only to present and highlight the image that is formed for bandits in public speech, but focusing also on their persecutors, in a specific period of time, which is considered a starting point for their action and will only secondarily extend to the understanding of the actions of bandits by the peasants, in other aspects of their lives or in the general analysis of the phenomenon.

The basic working hypothesis of the text is that the image of the bandit through the networks of state power it is structured without taking into account the traditional ways, popular interpretation and perspective, the corresponding relative acceptance, the still evolving social conditions of rural societies and in general the genealogy of the phenomenon, but purposefully and with the sole purpose of removing an obstacle to state integration.

The main body of the work is structured in two large parts which are divided into subchapters. The first part presents the theoretical approaches to the banditry phenomenon, the methodology, the historical context and the relevant bibliography, while the second deals with the analytical approach of the material and the work is completed with the conclusions.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία με τίτλο «Η εικόνα του ληστή στον δημόσιο λόγο (1833-1871)» εντάσσεται στο επιστημονικό πεδίο της κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας και ειδικότερα σ' εκείνο που ασχολείται με τη ληστρική ιστορία. Συγκεκριμένα η εργασία προσεγγίζει αναλυτικά το φαινόμενο της ληστείας και εντοπίζει το ενδιαφέρον της στην παρουσίαση της εικόνας των ληστών στον δημόσιο λόγο κυρίως κατά τα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα, δηλαδή κατά την περίοδο θεμελίωσης του ελληνικού κράτους.

Οφείλουμε να καταστήσουμε σαφές ότι η συγκεκριμένη εργασία, στο πλαίσιο, με τους όρους και με τους περιορισμούς που πραγματοποιείται, στοχεύει περισσότερο στο να παρουσιάσει και να αναδείξει την εικόνα που διαμορφώνεται για τους ληστές στον δημόσιο λόγο, εστιάζοντας όμως στους διώκτες τους, σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, η οποία θεωρείται αφετηριακή για τη δράση τους και μόνο δευτερευόντως θα επεκταθεί στην πρόσληψη της δράσης των ληστών από τον λαό, σε άλλες πτυχές της ζωής τους ή στη γενικότερη ανάλυση του φαινομένου.

Στην πορεία της παρακάτω μελέτης θα μας απασχολήσει και θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο αποτυπώνονται διάφορες πτυχές της ληστρικής δραστηριότητας στον δημόσιο λόγο. Ως δημόσιο λόγο σχετικό με τη ληστεία εννοούμε τον λόγο που είτε εκφέρεται στις συνεδριάσεις της Βουλής, είτε αποτυπώνεται στα έγγραφα του κρατικού κατασταλτικού μηχανισμού και των κρατικών λειτουργιών, όπως είναι οι αναφορές των αξιωματικών και υπαξιωματικών της χωροφυλακής, καθώς επίσης και στους διάφορους νόμους με στόχο τον περιορισμό του φαινομένου. Επιπροσθέτως και παράλληλα προς τα προαναφερθέντα θα επιχειρήσουμε να αντλήσουμε υλικό και από τον τύπο της εποχής. Μέσα από όλα τα παραπάνω προκύπτει ένα ικανό σώμα υλικού που θα μας βοηθήσει στην κατανόηση της εικόνας του ληστή από την οπτική της εξουσίας. Συγκεκριμένοι άξονες στη βάση των οποίων θα προσεγγίσουμε αναλυτικά το υλικό είναι οι σχέσεις εξουσίας και ληστών, η γενεαλογία των ληστών, η σχέση τους με την τοπική κοινωνία, η οργάνωση και η ζωή τους στο βουνό, αλλά επίσης η στάση και οι χειρισμοί στο ζήτημα της αμνηστίας.

Η συμβολή της μελέτης έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι θα αναζητηθούν οι ορίζουσες της εικόνας του ληστή στην εξουσία, σε μια εποχή κατά την οποία θεμελιώθηκαν οι αντιλήψεις που θα ακολουθήσουν τον κόσμο των ληστών τουλάχιστον για το υπόλοιπο του 19ου αιώνα. Μάλιστα πρέπει να σημειωθεί ότι

πρόκειται για μια εποχή όπου ο δημόσιος, ο κρατικός και ο εν γένει θεσμικός λόγος είναι προνόμιο των ανθρώπων που διαδραματίζουν ρόλο και συμμετέχουν στα κέντρα λήψης αποφάσεων είτε κινούνται γύρω από αυτά και πολύ λιγότερο έως καθόλου των υπολοίπων.

Το κυρίως σώμα της εργασίας είναι δομημένο σε δυο μεγάλα κεφάλαια τα οποία, για λειτουργικούς λόγους και όποτε κρίναμε απαραίτητο, χωρίζονται σε επιμέρους υπο-κεφάλαια. Ειδικότερα στο πρώτο κεφάλαιο που ακολουθεί την παρούσα εισαγωγή και τιτλοφορείται «Το φαινόμενο της ληστείας στον 19^ο αι.» επιχειρούμε να παρουσιάσουμε τις γενικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις του ληστρικού φαινομένου από την εμφάνισή τους στην Οθωμανοκρατούμενη ελληνική χερσόνησο ως και την εποχή που ακολούθησε την έξωση του Όθωνα και ταυτόχρονα να κάνουμε μια σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση, μην παραλείποντας να αναφερθούμε σε μεθοδολογικά ζητήματα και στις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε.

Εξάλλου, εκτός από το προφανές που υπαγορεύει ο τίτλος του κεφαλαίου - δηλαδή να παραθέσουμε τα σημαντικότερα κείμενα και τις επιστημονικές μελέτες που έχουν παραχθεί σχετικά με τη ληστρική ιστορία, -επικεντρωνόμαστε στην διαδικασία γέννησης της ληστείας, αναζητώντας μια γενεαλογία για τον ληστή της περιόδου, ενώ παράλληλα οριοθετούμε το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έδρασαν οι πρωταγωνιστές της εποχής και αναφερόμαστε συνοπτικά σε μερικά από τα σημαντικότερα ληστρικά γεγονότα.

Τέλος, πριν την έκθεση των συμπερασμάτων μας και της βιβλιογραφίας, ακολουθεί το δεύτερο μέρος της εργασίας με τίτλο «Η εικόνα του ληστή στον δημόσιο λόγο», στο οποίο εξετάζουμε μέσα από τον δημόσιο λόγο της εποχής, τους τρόπους και τους όρους με τους οποίους διαμορφώνεται μια εικόνα του ληστή στους στενούς κύκλους διαχείρισης της εξουσίας, στους Βουλευτές, στους δημοσιογράφους, και κατά συνέπεια στην ελληνική άρχουσα τάξη, αλλά ακόμη και ανάμεσα στους άμεσους διώκτες των ληστών, δηλαδή τους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς της χωροφυλακής. Σε αυτό το μέρος μελετάμε τις συζητήσεις στη Βουλή για τα επίμαχα θέματα της ληστείας, τα άρθρα των εφημερίδων που σχολιάζουν τη δράση των ληστών αλλά κυρίως παίρνουν θέση στο διάλογο σχετικά με το πρόβλημα, τις αναφορές των κρατικών λειτουργών, κυρίως μοιράρχων της χωροφυλακής, εκθέσεις περί του ζητήματος της ληστείας αλλά και τα διάφορα νομοθετήματα.

Το φαινόμενο της ληστείας στον 19^ο αι

Σε ένα από τα τελευταία κεφάλαια του μυθιστορήματος *Ο Δον Κιχώτης*¹ του Μιγκέλ Ντε Θερβάντες, το οποίο είναι γραμμένο το 1605, ο ήρωας συναντά έναν περιβόητο ευγενή ληστή και τη συμμορία του στο δρόμο προς τη Βαρκελώνη. Ο αρχηγός τους όχι μόνο αναγνωρίζει τον Δον Κιχώτη και τον ελευθερώνει, αλλά του χορηγεί επίσης και ένα έγγραφο που φέρει την υπογραφή του ώστε να του εξασφαλίσει ελεύθερη δίοδο σε όλες τις οδούς και ασυλία από τις ληστρικές ομάδες της περιοχής. Πρόκειται για τον Ρόκε Γκινάρτ, για τον οποίο εντοπίζονται αναφορές πως είναι υπαρκτό πρόσωπο και του οποίου η σπουδαία φήμη οδήγησε τον Θερβάντες να τον εμπλέξει με την σπουδαία πένα του στις σελίδες του Δον Κιχώτη. Στο δε επικό μυθιστόρημα του Θερβάντες ο Γκινάρτ εμφανίζεται ως προσιτός και δίκαιος. Είναι ευγενής με τα θύματά του, μοιράζει τον πλούτο στους φτωχούς και αποκαθιστά τις κοινωνικές αδικίες. Ο αρχιληστής Γκινάρτ συμπυκνώνει όλα τα στοιχεία εκείνα τα οποία έχει αναφέρει ο Hobsbawm ως βασικά διακριτικά χαρακτηριστικά τα οποία θα μπορούσαν να τον κατατάξουν στην κατηγορία του κοινωνικού ληστή².

Η ληστεία λοιπόν, όπως μπορεί να υποθέσει κανείς, δεν είναι νεωτερικό φαινόμενο. Μπορούμε να εξετάσουμε από διαφορετικές οπτικές το πως εξελίχτηκε στην πορεία του χρόνου και να εντοπίσουμε τις ασυνέχειες εντός του φαινομένου, ωστόσο προϋπάρχει με κάποια βασική μορφή κι εμφανίζονται σχετικές αναφορές ήδη από τον μεσαίωνα. Ο Π. Σοφούλης στη μελέτη του για τη ληστεία στα μεσαιωνικά Βαλκάνια επισημαίνει ότι υπάρχουν σχετικές αναφορές στον βαλκανικό χώρο για ληστείες που καταγράφουν διάφοροι ταξιδευτές της εποχής στις εμπειρίες τους ήδη από το 1327³. Επίσης ο Κυριάκος Σιμόπουλος, απαριθμεί ουκ ολίγα περιστατικά ληστείας και μάλιστα με αρκετές λεπτομέρειες, στα διάφορα περιηγητικά απομνημονεύματα της τετράτομης συλλογής *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*⁴. Σημαντικότερο, όμως, από την απαρίθμηση αυτή είναι το γεγονός ότι κάποια από τα περιστατικά έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον μιας και αποτυπώνουν σημαντικά στοιχεία για

¹ Θερβάντες Μ., *Δον Κιχώτης*, (μτφρ. Ρήσος Δ.), γράμματα, Αθήνα, 1997, σ.537

² Hobsbawm Ε., *Ληστές*, (μτφρ. Κούρκουλος Ν.), Θεμέλιο, Αθήνα, 2010, σ.36-37

³ Sophoulis P., *Banditry in the medieval Balkans, 800 – 1500*, Palgrave macmillan, Cham, 2020, βλ. Το σημείωμα για τις πηγές και ειδικότερα σ.13

⁴ Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα, 333 μ.Χ. - 1700 (Α' τόμος)*, Στάχυ, Αθήνα, 1999

το επίπεδο της οργάνωσης των ληστών και αποκαλύπτουν μια δικτύωση μεταξύ των συμμοριών όμοια με εκείνη που ο υποψιασμένος αναγνώστης θα μπορούσε να εντοπίσει και στον *Δον Κιχώτη*. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Άγγλου William Lithgow (485) ο οποίος το 1609 -λίγα μόλις χρόνια μετά την έκδοση του αριστουργήματος του Θερβάντες- αφηγείται πως κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στην Κρήτη κατευθυνόμενος από Ηράκλειο προς Χανιά, αφού αιχμαλωτίστηκε και βασανίστηκε από συμμορία ληστών, σώθηκε τελικώς όταν βρέθηκαν πάνω του οι συστατικές επιστολές του Δούκα της Βενετίας. Στη συνέχεια αναφέρει ότι οι ληστές όχι μόνο του ζήτησαν συγγνώμη αλλά όπως συμπληρώνει «μου έδωσαν ένα βόλο από αργιλλόχωμα με τη σφραγίδα του για να το δείξω αν πέσω σ' άλλη συμμορία»⁵.

Ο κατάλογος παράθεσης παρόμοιων περιστατικών θα μπορούσε να συνεχιστεί για αρκετές σελίδες. Για να φτάσουμε, ωστόσο, εγγύτερα στην περίοδο που θα μας απασχολήσει θα επισημάνουμε ότι όπως αναφέρει ο Richard Stites στο σημαντικό βιβλίο του για τις επαναστάσεις που σημάδεψαν τη μετά-ναπολεόνια Ευρώπη, όταν η βάρκα που μετέφερε τον Υψηλάντη έδωσε στην ακτή του ποταμού Προύθου, δόθηκε εντολή σε μια ομάδα ενόπλων να τον συνοδεύσει μέχρι το Ιάσιο καθώς η ύπαρξη ληστών καθιστούσε το ταξίδι σε αυτή την περιοχή εξαιρετικά επισφαλές όπως άλλωστε συνέβαινε στην Ισπανία και στην Ιταλία την ίδια περίοδο.⁶ Τουλάχιστον στα Βαλκάνια και στις ευρωπαϊκές χώρες της Μεσογείου η ληστεία αποτελούσε κατά τον 19^ο αιώνα τον κυριότερο κίνδυνο για τους ταξιδιώτες⁷.

Οι σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες έχουν προσεγγίσει το θέμα της ληστείας, τουλάχιστον τις περισσότερες φορές, ως αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων κοινωνικών αλλά κυρίως οικονομικών. Κυρίως οι μελέτες του Στάθη Δαμιανάκου μας προσφέρουν κάποιες συνεκτικές απαντήσεις για το πως αναδείχθηκε η ληστεία σε μεγάλο ζήτημα της αγροτικής κοινωνίας του ελληνικού βασιλείου⁸.

Σε αυτή τη γιγαντιαία κοινωνική, πολιτική και οικονομική μετάβαση η οποία συντελέστηκε πριν, μετά και κατά τη διάρκεια της συγκρότησης του ελληνικού

⁵ Στο ίδιο, σ.485

⁶ Stites R., *The four horsemen, Riding to liberty in post-Napoleonic Europe*, Oxford University Press, New York, 2014, σ.186

⁷ Evans R., *Η επιδίωξη της ισχύος, Ευρώπη 1815-1914*, (μτφρ. Αστερίου Ε.), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2018, σ.126

⁸ Βλ. τα κεφάλαια για τη μυθοποιία του κλέφτικου και την κοινωνική ληστεία στο Δαμιανάκος Σ., *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον, Αθήνα, 2003

κράτους είναι επόμενο ότι υπήρξαν ανατροπές που άγγιζαν κάθε πτυχή της ζωής των Ελλήνων. Αν και είναι περίπλοκη διαδικασία να προσδιοριστεί επακριβώς η καταγωγή του κοινωνικού υποκειμένου του ληστή στην Ελλάδα του 19^{ου} αι., ένα από τα σημεία που μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αποτέλεσαν τομή σε αυτή την εξέλιξη είναι η συγκρότηση εθνικού στρατού και πολύ περισσότερο η διαχείριση του και η συνολική στρατιωτική πολιτική της Αντιβασιλείας⁹. Σε συνέχεια της δολοφονίας του Καποδίστρια οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφάσισαν να επέμβουν ακόμη πιο δυναμικά στο εσωτερικό της χώρας κι έτσι ο Όθωνας, γιός του Λουδοβίκου της Βαυαρίας, ορίστηκε ως ο εκλεκτός για τον ελληνικό θρόνο. Ο δεκαεπτάχρονος τότε Όθωνας έφτασε στην Ελλάδα το 1833 και κυβέρνησε για δύο περιόδους, από το 1832 έως το 1843 και έπειτα από την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου, από το 1844 έως το 1862¹⁰.

Ο Όθωνας έφτασε στην Ελλάδα μαζί με ένα δάνειο ύψους 60.000.000 φράγκων από τις Μεγάλες Δυνάμεις και επίσης, λόγω του γεγονότος ότι ήταν ανήλικος, συνοδευόταν από τρεις αντιβασιλείς οι οποίοι θα κυβερνούσαν εξ ονόματός του έως ότου ενηλικιωθεί¹¹. Ο νέος βασιλιάς συνοδευόταν επίσης από 3.500 Βαυαρούς στρατιώτες αλλά και από αξιωματικούς στους οποίους ανατέθηκε ρόλος εκπαιδευτών του ελληνικού στρατεύματος. Επιπλέον, όλοι οι σημαντικοί διοικητικοί ρόλοι και τα αντίστοιχα αξιώματα μοιράστηκαν ανάμεσά τους, ενώ οι ντόπιοι είχαν πολύ μικρή ανάμειξη στη διοίκηση της χώρας. Αυτή η συνθήκη, όπως ήταν φυσικό, δημιούργησε πολιτικές προστριβές και έντονη δυσαρέσκεια. Ιδιαίτερα προβληματικό όμως αποδείχτηκε το ζήτημα της αναδιοργάνωσης του στρατού, ο σχεδιασμός του οποίου προϋπέθετε τη διάλυση των σωμάτων ατάκτων οπλοφόρων και προέβλεπε την απορρόφηση περίπου 2.000 εξ αυτών, ενώ οι υπόλοιποι περίπου 3.000 ήταν υποχρεωμένοι αφενός να παραδώσουν τον οπλισμό τους και αφετέρου να επιστρέψουν σε αγροτικές εργασίες, κάτι που θεωρήθηκε από τους περισσότερους εξόχως υποτιμητικό¹².

Η νοοτροπία των κατοίκων, οι οποίοι βρέθηκαν σε μια απότομη μετάβαση, σε συνδυασμό με τις αστοχίες και τις εμμονές της Αντιβασιλείας καθιστούσε πολύ

⁹ Κολιόπουλος Ι., *Η ληστεία στην Ελλάδα (19^{ος} αι.), Περί λύχνων αφάς*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2005, σ.19

¹⁰ Gallant T., *Νεότερη Ελλάδα, Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Πεδίο, Αθήνα, 2017 σ.107-108

¹¹ Στο ίδιο, σ. 110-111

¹² Πετρόπουλος Ι. & Κουμαριανού Α., *Η θεμελίωση του ελληνικού Κράτους, Οθωνική περίοδος 1833 – 1843*, Παπαζήση, Αθήνα, 1982, σ.93-94

δύσκολη την εγκαθίδρυση ενός ενιαίου κράτους σε επίπεδο διοίκησης. Η δυσκολία αλλά και η άρνηση της προσαρμογής των Ελλήνων - ιδιαίτερα της υπαίθρου - στο νέο κρατικό σύστημα, όπως και η ανομοιογενής σύσταση του πληθυσμού έθετε εμπόδια που φαινόταν ανυπέρβλητα. Ας λάβουμε υπόψη όμως ότι η ελληνική υπαίθρος ήταν ολοκληρωτικά κατεστραμμένη¹³, ενώ οι διάφοροι άτακτοι οπλοφόροι δεν είχαν που να στραφούν και όπως είναι επόμενο δεν έδειχναν καμία εμπιστοσύνη στους Βαυαρούς.

Εφόσον η δημιουργία ελληνικού τακτικού στρατού υπήρξε από τις πρώτες ενέργειες των Βαυαρών αμέσως μετά την έλευση του Όθωνα στο Ναύπλιο, αυτή η - αναμενόμενη και αυτονόητη κατά τα άλλα - ενέργεια έγινε η αφορμή να πυροδοτήσει έναν νέο κύκλο για τη ληστεία. Εδώ η έννοια «νέος» χρησιμοποιείται απολύτως κυριολεκτικά υπό την έννοια ότι ξεκινά μια περίοδος για το φαινόμενο της ληστείας η οποία θα διαρκέσει μέχρι περίπου το τέλος του αιώνα και η οποία είναι ολότελα καινούργια από την άποψη του πλαισίου μέσα στο οποίο συγκροτείται, διατηρώντας ωστόσο το βασικό χαρακτηριστικό της άρνησης και της αντίθεσης σε μια κεντρική εξουσία.

Η διαδικασία ίδρυσης στρατού δυτικού τύπου που περιγράφηκε παραπάνω οδήγησε, εύλογα για μια χώρα που δεν βρισκόταν πλέον σε πόλεμο, σε κάποιους αποκλεισμούς -επομένως και σε περιορισμό των εξουσιών ανάμεσα στους ενόπλους- στο υπόβαθρο των οποίων μπορούμε να εντοπίσουμε διάφορα κίνητρα άσχετα με την αξιοκρατία που προβάλλονταν ως βασική διαμαρτυρία απέναντι στο παλάτι από μέρους των ενόπλων. Σε αυτό το σημείο αρκεί να σκεφτεί κανείς ότι η χώρα προερχόταν από πολυετή πόλεμο και μεγάλο μέρος του πληθυσμού ήταν ενταγμένο σε συγκεκριμένες λογικές και είχε οικειοποιηθεί τους τρόπους της βίας. Αυτή η κατάσταση οδηγούσε αφενός τους ενόπλους στην αναγωγή της όποιας αδικίας στη συμμετοχή τους στον απελευθερωτικό αγώνα και αφετέρου στη χρήση βίας ως κοινωνική διαμαρτυρία και ως μέσου αποκατάστασης αυτής της αδικίας¹⁴. Πολύ συχνά αυτές οι ληστρικές επιδρομές γίνονταν στο όνομα της υπεράσπισης της ορθοδοξίας ή του Συντάγματος, και όπως θα δούμε στο δεύτερο μέρος οι περισσότερες ομάδες ληστών επιστρατεύονταν, κατά καιρούς, άλλοτε σε σκοπούς εθνικούς και άλλοτε σε επαναστατικούς.

¹³ Gallant T., *Νεότερη Ελλάδα...*οπ., σ. 114

¹⁴ Κοταρίδης Ν., *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Πλέθρον, Αθήνα, 1993, σ.249-251

Οι διάφοροι κλέφτες, οι οπλαρχηγοί και οι υπόλοιποι ηγέτες τοπικών ομάδων οπλοφόρων είχαν κατανοήσει ότι σε αυτή τη νέα συνθήκη δεν μπορούν να ενταχθούν στον νεοσύστατο εθνικό στρατό ή έστω να ενσωματωθούν σε κάποια άλλη κρατική δομή ή θεσμό διατηρώντας έστω και λίγα από τα προνόμια τους. Ταυτόχρονα πολλοί από αυτούς είχαν διάφορους και σημαντικούς λόγους που κάτι τέτοιο ήταν αδύνατο ή ακόμη και υποτιμητικό κατά την κρίση τους, κι έτσι επέλεξαν να καταφύγουν στο βουνό εκεί όπου, ούτως ή άλλως, προϋπήρχε δίκτυο και ετοιμότητες και έτσι μπορούσαν να επιδοθούν στη ληστεία.

Βέβαια η παραπάνω εξήγηση δεν αποτελεί παρά μια αφορμή υποδαύλισης της ληστρικής δραστηριότητας. Οι λόγοι που αναπτύσσεται το φαινόμενο στις ορεινές περιοχές της ενδοχώρας δεν προκύπτουν τόσο εύκολα, ούτε μπορούν να εξεταστούν μονοσήμαντα. Είναι υπερβολικό να αποδοθεί η ληστρική δράση του 19^{ου} αι. στο γεγονός ίδρυσης τακτικού στρατού¹⁵, άλλωστε έχουμε ήδη αναφέρει το γεγονός ότι η ληστεία προϋπήρχε τόσο στην Ευρώπη όσο και στον υπόλοιπο κόσμο.

Αν κάποιος θέλει να έχει ακόμη μια ένδειξη για τις συνθήκες που ευνόησαν τη ληστεία και για τα λειτουργικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αρχές στην καταδίωξή της, αρκεί να αναλογιστεί την περιπλοκότητα της ζωής στην ελληνική ύπαιθρο κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την ίδρυση του βασιλείου. Μόλις πάνω από 1.000.000¹⁶ κάτοικοι ετερογενούς καταγωγής, φυλής, θρησκείας και γλώσσας, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων ζει από την κτηνοτροφία και άλλες αγροτικές εργασίες¹⁷ και οι οποίοι είναι οπλισμένοι είτε για να στήνουν ενέδρες και να επιδίδονται σε ληστείες, είτε γιατί -οι περισσότεροι- είναι υποχρεωμένοι να προστατευτούν, κινούνται ασταμάτητα στα όρια με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Όλοι οι παραπάνω έχουν την ευχέρεια να μπαϊνοβγαίνουν στο βασίλειο, να κινούνται στην εξαιρετικά αραιοκατοικημένη ύπαιθρο αλλά κυρίως να αποφεύγουν την υπαγωγή σε οιοσδήποτε δεσμεύσεις, κρατικές ή κοινωνικές. Όπως επίσης, αν συνυπολογιστούν όλοι όσοι μετακινούνται από και προς τα διάφορα χωριά και οικισμούς, όπως οι

¹⁵ Ο Κ. Κωστής εξηγεί σύντομα και συνεκτικά αυτή την παρανόηση στο κεφάλαιο «Το μονοπώλιο της έννομης βίας» στο Κωστής Κ., *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας, Η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος} -19^{ος} αιώνας*, Πατάκης, Αθήνα, 2018, σσ.213-223

¹⁶ Στην πρώτη απογραφή μετά την έλευση του Όθωνα ο πληθυσμός μετά βίας ξεπερνά τις 700.000

¹⁷ Για σχετικά στοιχεία βλ. Μπαφούνης Γ. (Επιμ.), *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1861*, ΕΤΒΑ, Αθήνα, 1991

ταξιδιώτες, οι εύποροι ευρωπαίοι περιηγητές που αναζητούν το αρχαιοελληνικό κλέος ανάμεσα στα χαλάσματα του πολέμου και ακόμη οι έμποροι οι οποίοι μεταφέρουν λεία, δημιουργείται ένα εξαιρετικά ευνοϊκό υπόβαθρο για τους ληστές.

Ο Κολιόπουλος θεωρεί τη ληστεία συμπληρωματική με τα τσελιγκάτα και την ποιμενική ζωή και μας πληροφορεί ότι υπήρχαν ληστές που ζούσαν ως ποιμένες τουλάχιστον τον μισό χρόνο.¹⁸ Σε αυτό συνηγορεί και ο Λασσάνης στο *έκθεσις περί ληστείας* ένα από τα τεκμήρια που θα εξετάσουμε αναλυτικά στο δεύτερο μέρος.¹⁹ Έπειτα ο Δαμιανάκος αποδίδει μια πολύ συγκεκριμένη γενεαλογία στους ληστές και μιλάει για ορεινούς και ποιμενικούς πληθυσμούς με καταγωγή κλεφταρματολική²⁰ κάτι που πλέον είναι ευρύτατα αποδεκτό.

Σε αυτό το σημείο ας ξεκαθαρίσουμε κάτι που θα χρειαστεί να έχουμε κατά νου στην πορεία της μελέτης. Η έννοια του "κλέφτη" δεν αποτέλεσε διαχρονικά αποκούμπι για τους ενόπλους και επιδέχεται διαφορετικές σημασιοδοτήσεις ανάλογα με το πολιτικό πλαίσιο και τα εκάστοτε διακυβεύματα²¹. Οι Μπίμπισης, Νταβέλης, Μπαμπάνης, Γιαγκούλας, Μαλισόβας, οι αδερφοί Γιαγάδες και οι Ρετζαίοι είναι μονάχα μερικοί από τους πιο φημισμένους ληστές που άφησαν το στίγμα τους κι έδρασαν σε διαφορετικές περιοχές και εποχές. Όλοι τους, όμως, διατράνωναν σε κάθε ευκαιρία την σύνδεση ή την κοινωνική -και μερικές φορές βιολογική- καταγωγή τους από τους κλέφτες.

Από τη στιγμή που οι ένοπλοι της υπαίθρου αποτελούσαν το βασικό δυναμικό των εξεγέρσεων είτε στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία, είτε στη Μακεδονία και μάλιστα με ανεπίσημη αλλά συντονισμένη ενορχήστρωση από την πλευρά του ελληνικού κράτους²² αλλά ακόμη και σε διάφορες επαναστατικές ενέργειες όπως απέναντι στον Όθωνα κατά τη Ναυπλιακή εξέγερση, ήταν επόμενο τα γεγονότα αυτά να ακολουθούνται από εξάρσεις του φαινομένου της ληστείας εφόσον κάποιοι από τους ενόπλους κατέληγαν να θεωρούν εαυτούς αδικημένους από τα αποτελέσματα της δράσης τους. Αντίστοιχα οι επιτυχημένες ληστρικές επιχειρήσεις οι οποίες

¹⁸ Κολιόπουλος Ι., *Η ληστεία στην Ελλάδα...* ο.π., σ.307

¹⁹ Λασσάνης Γ., *Έκθεσις περί ληστείας*, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2018

²⁰ Δαμιανάκος Σ., *Παράδοση ανταρσίας...*, ο.π, σ. 75

²¹ Τσακανίκα Ε., *Αγωνιστές του 1821 μετά την Επανάσταση*, Ασίνη, Αθήνα, 2019 σ.60-61

²² Beaton R., *Ελλάδα, Βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*, (μτφρ. Αστερίου Μ.), Πατάκης, Αθήνα, 2020, σ.208

προκαλούσαν θόρυβο στην ελληνική και όχι μόνο κοινωνία, οδηγούσαν σε κλιμάκωση των μέτρων και των καταδιώξεων που κατέληγαν σε υφέσεις του φαινομένου. Μερικές από αυτές τις ληστρικές επιχειρήσεις μάλιστα, προκάλεσαν τόσο θόρυβο ώστε έγιναν θέμα στον διεθνή τύπο όπως για παράδειγμα η ληστεία της οδού Πειραιώς όπου ο Νταβέλης απήγαγε έναν Γάλλο αξιωματικό κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού της Αθήνας από τον Αγγλο-γαλλικό στόλο, αλλά και η σφαγή στο Δήλεσι όταν το 1870 η συμμορία των Αρβανιτάκηδων απήγαγε και εν τέλει σκότωσε μια ομάδα Άγγλων και Ιταλών περιηγητών²³.

Η ληστεία στην πραγματικότητα ολοκλήρωσε τον μεγάλο της κύκλο μετά την εποχή της τετραετούς διακυβέρνησης Βενιζέλου το 1932²⁴. Αυτό δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα των όλο και πιεστικότερων διώξεων, της εμμονής του κράτους στο μονοπώλιο της ένοπλης βίας και του ασφυκτικού ελέγχου των πολιτών²⁵ αλλά και μιας σειράς κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων που διαφοροποιήθηκαν σημαντικά κατά το διάστημα αυτό. Σημαντικότερος και παραγνωρισμένος, κατά την άποψή μας, από αυτούς τους παράγοντες στάθηκε η αλλαγή της σχέσης του κόσμου της υπαίθρου με εκείνον της πόλης, μετά και τη συντεταγμένη επέκταση και βελτίωση του οδικού δικτύου²⁶ και φυσικά τις αλλαγές που επήλθαν στο ίδιο το αστικό τοπίο ως αποτέλεσμα.

Εξάλλου η μετεγγραφή της ληστείας σε αυτό το νέο πλαίσιο που διαμορφώθηκε μεσοπολεμικά σήμανε την ταυτόχρονη απομάκρυνσή της από τους βασικούς τις αξιακούς κώδικες, ενώ έθεσε σε νέα βάση τη σχέση ληστείας και κοινωνίας αφού οι ληστές συνδέθηκαν με τα εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου και διαφοροποίησαν τα μέχρι τότε προτάγματά τους²⁷. Κατά συνέπεια υπονομεύτηκε και διαφοροποιήθηκε σημαντικά η αποδοχή του ληστή στα πλατιά λαϊκά στρώματα.

Τέλος η σχετική ανάπτυξη που επέφεραν οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης Βενιζέλου στους αγροτικούς πληθυσμούς²⁸, όσο περιορισμένη κι αν ήταν,

²³ Βουρνάς Τ., *Η Σφαγή στο Δήλεσι, Αγγλοκρατία και Ληστοκρατία*, Τα φοβερά ντοκουμέντα, Φυτράκης, Αθήνα, χ.χ.

²⁴ Αναστασόπουλος Ν., *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} – αρχές 20^{ου} αι.)*, Εστία, Αθήνα, 2018, σ.169

²⁵ Μαζάουερ Μ., *Τα Βαλκάνια*, (μτφρ. Κουρεμένος Κ.), Πατάκης, Αθήνα, 2002, σ.63

²⁶ Κωστής Κ., *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας...ο.π.*, σ.631

²⁷ Αναστασόπουλος Ν., *Η ληστεία...ο.π.*, σ.171

²⁸ Παναγιωτόπουλος Δ., «Αγροτική οικονομία, Αναπτυξιακές στρατηγικές στην Ελλάδα το μεσοπόλεμο» στο Παναγιωτόπουλος Β. (Επιμ.), *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770 – 2000, Ο*

συνετέλεσε επίσης, συνδυαστικά με τα παραπάνω, στην ολοκληρωτική εξαφάνιση των ληστών και της ληστείας από το πολιτικό και κοινωνικό προσκήνιο. Ως ένα βαθμό, πάντως, αυτές οι πληροφορίες εξηγούν επίσης γιατί στην Πελοπόννησο δεν ευδοκίμει τόσο πολύ η ληστεία ή έστω έχει περιοριστεί το φαινόμενο όχι μόνο την ίδια εποχή αλλά και λίγο νωρίτερα από ότι στις βορειότερες περιοχές της χώρας. Τα γόνιμα εδάφη και το ωριμότερο επίπεδο διοίκησης, αλλά και άλλες οικονομικοί διέξοδοι, συνυπολογίζοντας όσα μέχρι τώρα αναφέραμε, αποτελούν ως ένα βαθμό επαρκείς εξηγήσεις.

Έτσι λοιπόν, έπειτα από μια πολύχρονη πορεία που σημαδεύτηκε άλλοτε από εξάρσεις, όπως αυτές που περιγράψαμε παραπάνω και άλλοτε από υφέσεις, το φαινόμενο άρχισε να φθίνει σημαντικά μετά τον μεσοπόλεμο και εξαλείφτηκε λίγο μετά το τέλος του πρώτου τρίτου του 20ου αιώνα, πολύ αργότερα από ότι σε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες και σε παρόμοιο χρόνο με τις περισσότερες χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης²⁹.

μεσοπόλεμος 1922 – 1940 Από την Αβασίλευτη Δημοκρατία στη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου (Τομ.7), (σσ.159-168), Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2003

²⁹ Δαμιανάκος Σ., *Ήθος και πολιτισμός των επικίνδυνων τάξεων στην Ελλάδα*, Πλέθρον, Αθήνα, 2005, σ.36

Βιβλιογραφική και θεωρητική επισκόπηση

Η ληστεία έχει αποτελέσει θεματική που απασχόλησε και απασχολεί τους ιστορικούς αρκετά συχνά και μάλιστα, ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 κι έπειτα, ενισχύθηκε σημαντικά η μελέτη της ως ξεχωριστό ιστορικό πεδίο υπό την ονομασία "ληστρική ιστορία", κάτι που οφείλεται κυρίως στην περίφημη δουλειά του E. Hobsbawm, που εκδόθηκε το 1959³⁰, ο οποίος με τη χαρισματική του γραφή ανέδειξε τους τρόπους με τους οποίους το φαινόμενο της ληστείας επέδρασε στη διαμόρφωση του σύγχρονου κόσμου και κατόρθωσε να θέσει τις βάσεις αποκωδικοποίησης της φιγούρας του ληστή αλλά και να διατυπώσει μια θεωρία που φανερώνει τα νήματα τα οποία ενώνουν τον επαναστάτη με τον παράνομο. Ο Hobsbawm συνέχισε τη συλλογιστική του αυτή στους *Ληστές* το 1969 αλλά δεν κατάφερε να ξεφύγει από τις ευρείες γενικεύσεις και τις υπερτοπικές ερμηνείες του φαινομένου.

Όσο πρωτοπόρα κι αν στάθηκε στην εποχή της η συγκεκριμένη θεωρία του κοινωνικού ληστή δέχτηκε αρκετές επικρίσεις με πιο έντονη εκείνη του Anton Blok η οποία διατυπώνεται κυρίως στο *The peasant and the Brigand: Social banditry reconsidered*³¹ του 1971 αλλά και στο μεταγενέστερο *The Mafia of a Sicilian village*³². Αναλυτικότερα, ο Blok δεν επιχειρεί ουσιαστικά να ανατρέψει τη θεωρία του "κοινωνικού ληστή" αλλά θεωρεί ότι ο Hobsbawm εξετάζει τους ληστές έξω από το σύμπλεγμα των δομών εξουσίας και ότι η οπτική του κυριαρχείται από μια μονομέρεια, παρακάμπτοντας ή αγνοώντας το γεγονός πως υπάρχουν και κοινοί παράνομοι ληστές που διαβιούν στις αγροτικές κοινότητες για τις οποίες γίνεται λόγος. Επίσης, ο τελευταίος, δέχτηκε κριτική για τη διατύπωση του περί μόνιμων ομάδων ληστών οι οποίοι εξελίσσουν τη δράση τους σε κινήματα αντάρτικης αντίστασης και τελικώς σε αυτό που ονομάζουμε "πρωτόγονη επανάσταση". Ο Βρετανός ιστορικός αποδέχεται μέρος αυτής της κριτικής και στην επανέκδοση του βιβλίου του³³ επιχειρεί με ένα εκτενές παράρτημα να διορθώσει κάποιες διατυπώσεις ή σε άλλα σημεία να απαντήσει επιχειρηματολογώντας σχετικά. Μάλιστα στην κριτική για τις ομάδες με μόνιμη

³⁰ Hobsbawm E., *Primitive rebels*, Manchester University Press, Manchester, 1959

³¹ Blok A., *The peasant and the Brigand: Social banditry reconsidered* στο *Comparative Studies in Society and History* (Vol. 14), (σσ. 494-503), Cambridge University Press, 1972

³² Blok A., *The Mafia of a Sicilian Village 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*, Waveland Press, 1988

³³ Hobsbawm E., *Ληστές...ο.π.*

ληστική δράση απάντησε κάνοντας χρήση και του ελληνικού παραδείγματος και της λειτουργίας των ομάδων ενόπλων στο πλαίσιο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας³⁴. Σε κάθε περίπτωση το γεγονός ότι έπειτα από μισό αιώνα όλες οι σχετικές με τη ληστεία μελέτες αναφέρονται αφετηριακά στα συγκεκριμένα πονήματα του βρετανού ιστορικού σημαίνει ότι όσο και αν ήταν βάσιμη η κριτική που του ασκήθηκε το έργο του ακόμη πείθει για τη σημαντικότητα του -ακόμη περισσότερο μετά τη δευτερολογία του- και για τους χωρίς προηγούμενο γόνιμους προβληματισμούς που έθεσε.

Στην ελληνική, και όχι μόνο, ιστοριογραφική παραγωγή ο Σπύρος Ασδραχάς πρωτοπόρησε. Η *Πρωτόγονη Επανάσταση*³⁵ του Ασδραχά είναι μια συλλογή κειμένων του σπουδαίου ιστορικού, γραμμένων κατά τις δεκαετίες '50 και '60 στα οποία επιχειρείται η αποσαφήνιση εννοιών όπως η πρωτόγονη επανάσταση ή η περιγραφή ερμηνευτικών προβλημάτων, που σχετίζονται κυρίως με την προσέγγιση πολυσήμαντου υλικού όπως είναι το κλέφτικο τραγούδι. Κεντρικό ζήτημα σε αυτά τα κείμενα της συλλογής τα οποία πραγματεύονται περισσότερο τη ληστεία και λιγότερο άλλα θέματα, κατέχει επίσης η διαδικασία της ενσωμάτωσης ή μη.

Σε συνέχεια αυτών των αναζητήσεων, στην *Οικονομία της βίας, Παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*³⁶ των Νίκου Θεοτοκά και Νίκου Κοταρίδη μπορεί ο μελετητής να εντοπίσει την πιο πλήρη ερμηνευτική προσέγγιση των φαινομένων της ληστείας στις τοπικές κοινωνίες και της σύγκρουσης των ενόπλων της κλεφταρματολικής παράδοσης εναντίον των Βαυαρών αλλά και την σε βάθος ανάλυση των τοπικών πραγματικοτήτων και των πρακτικών του κόσμου των ενόπλων. Έπειτα ο Νίκος Κοταρίδης στο βιβλίο του *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*³⁷ έχει ξανά ασχοληθεί με ορισμένα από αυτά τα ζητήματα και μάλιστα στο τελευταίο κεφάλαιο του συγκεκριμένου συγγράμματος πραγματεύεται πτυχές της ληστείας που συνδέονται στενά με την προβληματική της παρούσας εργασίας.

Αντίστοιχα, το εξαιρετικά πυκνογραμμένο βιβλίο του Ιωάννη Κολλιόπουλου *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.), Περί λύχνων Αφάς*³⁸ αποτελεί την εκτενέστερη μελέτη

³⁴ Στο ίδιο, σ.215

³⁵ Ασδραχάς Σ., *Πρωτόγονη Επανάσταση, Αρματολοί και κλέφτες 18^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, (επιμ., Θεοτοκάς Ν.), ΕΑΠ, Αθήνα, 2019

³⁶ Θεοτοκάς Ν. & Κοταρίδης Ν., *Η οικονομία της βίας, Παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006

³⁷ Κοταρίδης Ν., *Παραδοσιακή επανάσταση...ο.π.*

³⁸ Κολιόπουλος Ι., *Η ληστεία στην Ελλάδα...ο.π.*

αποκλειστικά για τη ληστεία που έχει εκδοθεί στα ελληνικά. Ο Κολιόπουλος καταπιάνεται με όλες τις πτυχές του ζητήματος της ληστείας ενώ το βιβλίο περιλαμβάνει ένα πολυσέλιδο παράρτημα με πλούσιο ανέκδοτο υλικό το οποίο αποτελείται από διάφορα έγγραφα, αναφορές αποσπασματαρχών, πρακτικά ανακρίσεων, επιστολές ληστών, κ.α.

Ο Στάθης Δαμιανάκος στο *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*³⁹ μελετά τις πολιτισμικές διαστάσεις της ανταρσίας των λαϊκών στρωμάτων εστιάζοντας στα κλεφταρματολικά σώματα και την κοινωνική ληστεία ενώ καταγράφει και διασαφηνίζει τις διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις και καταθέτει ερμηνείες για τις γενεαλογίες αλλά και την εξέλιξη των παρακοινωνιακών φαινομένων του αγροτικού πληθυσμού. Επίσης στο *Ήθος και πολιτισμός των επικινδύνων τάξεων στην Ελλάδα*⁴⁰ συνεχίζει να πραγματεύεται παρόμοια ζητήματα και επιχειρεί να εμβαθύνει ακόμη περισσότερο στο ζήτημα του ληστρικού πολιτισμού.

Ο Βασίλης Τζανακάρης με το βιβλίο του *Οι λήσταρχοι*⁴¹ αναμετράται με πλήθος ληστρικών ιστοριών, κυρίως της εποχής του μεσοπολέμου, και έχει καταθέσει ένα έργο εξαιρετικά πλούσιο σε αρθρογραφία το οποίο είναι χρήσιμο αλλά και σημαντικό, έστω και αν ο συγγραφέας επιλέγει τις γλαφυρές περιγραφές και δεν τηρεί τους όρους της ιστορικής επιστήμης με την ίδια αυστηρότητα σε όλες τις σελίδες του βιβλίου.

Στην ίδια περίπου λογική ο Τάσος Βουρνάς, αν και έχει κάνει διάφορες συντομότερες αναφορές για τη ληστεία στα έργα του, το 1974 εξέδωσε ένα αυτοτελές βιβλίο⁴² για τη σφαγή στο Δήλεσι, στο οποίο ωστόσο δεν επιχειρεί να εμβαθύνει στο φαινόμενο της ληστείας αλλά κάνοντας χρήση του γνωστού ύφους γραφής του, περιγράφει τις πολιτικές πτυχές του συγκεκριμένου γεγονότος, από το διεθνή αντίκτυπο και την εμπλοκή της Αγγλίας έως και τις εσωτερικές πολιτικές επιπτώσεις.

Από την πιο πρόσφατη παραγωγή ξεχωρίζει, επίσης, το άρθρο του Βαγγέλη Τζούκα για τη ληστεία στον Μεσοπόλεμο και συγκεκριμένα στην Ήπειρο⁴³.

³⁹ Δαμιανάκος Σ., *Παράδοση ανταρσίας...* ο.π.

⁴⁰ Δαμιανάκος Σ., *Ήθος και πολιτισμός...* ο.π.

⁴¹ Τζανακάρης Β., *Οι λήσταρχοι, τα παλικάρια τα καλά σύντροφοι τα σκοτώνουν*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2016

⁴² Βουρνάς Τ., *Η Σφαγή στο Δήλεσι, Αγγλοκρατία...* ο.π.,

⁴³ Τζούκας Β., Κράτος καταστολή και τοπικές κοινωνίες στο Μεσοπόλεμο: Η ληστεία στην Ήπειρο, στο Αβδελά Ε., Αλβανός Ρ., Κουσουρή Δ. & Χαραλαμπίδης Μ. (επιμ.), *Η Ελλάδα στο μεσοπόλεμο*, (σσ.133-150), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2017

Εξετάζοντας την περίπτωση των Ρεντζαίων ο συγγραφέας εστιάζει στη δίωξη της ληστείας στην περιοχή και τους μηχανισμούς καταστολής, στα σημεία επαφής των ληστών με την αγροτική κοινωνία και το ευρύ δίκτυο υποστήριξής τους, αλλά και στους κώδικες αξιών των ληστρικών ομάδων.

Ενώ ο Πάνος Σοφούλης στο βιβλίο του οποίου *Banditry in the medieval Balkans 800 - 1500*⁴⁴ αναφερθήκαμε ήδη, εξετάζει τη ληστεία στα μεσαιωνικά βαλκάνια όχι μόνο εντάσσοντας το φαινόμενο στο γεωγραφικό και οικονομικό του πλαίσιο, αλλά και σε αντιδιαστολή με τη Δύση, καθώς επίσης αναφέρεται και στα διαφορετικά είδη ληστών από τον ορεσίβιο μέχρι τον ευγενή, ενώ προσφέρει ερμηνείες για τη ληστεία στη συγκριμένη περίοδο. Ο Σοφούλης μάλιστα χωρίζει σε τέσσερις κατηγορίες τους ληστές. Αυτοί είναι οι βοσκοί, οι στρατιώτες, οι ευγενείς και οι χωρικοί, με την τελευταία κατηγορία να θεωρείται πιο γενική και αφηρημένη⁴⁵. Ταυτόχρονα δεν παραλείπει να αναφερθεί και στο δημοφιλή μύθο του ληστή.

Επίσης ένα σύντομο αλλά σημαντικό εγχειρίδιο στο ζήτημα της ληστείας είναι το βιβλίο του Νικόλαου Α. Αναστασόπουλου, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19ού - αρχές 20ού αι.)*⁴⁶ το οποίο προσφέρει μια πλήρη εικόνα της φυσιογνωμίας του φαινομένου, παραθέτει τις αιτίες εμφάνισης και εξέλιξης της ληστείας και μας εισάγει στις βασικές προβληματικές του ζητήματος.

Τέλος ως εξαιρετική συμβολή χρειάζεται να αναφέρουμε τη δουλειά του Χρήστου Δερμεντζόπουλου ο οποίος στο *Ληστρικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα, Μύθοι – Παραστάσεις – Ιδεολογία*⁴⁷ αναδεικνύει τις δυνατότητες του ελληνικού ληστρικού μυθιστορήματος ως χρήσιμης και κυρίως αξιόπιστης ιστορικής πηγής. Εκτός από τις φιλολογικές μέριμνες της μελέτης, ξεχωρίζουν οι αναλύσεις του για την εικόνα του ενόπλου παρανόμου, τις σχέσεις του με την κεντρική εξουσία και γενικά για το φαινόμενο της ληστείας στις αρχές του 20ού αι.

Παρά το γεγονός ότι οι ληστές και η ληστεία έχουν μελετηθεί αρκετά όπως αναφέραμε, ίσως στην ελληνική ιστορική παραγωγή των τελευταίων ετών, υπάρχει χώρος για περισσότερες σχετικές έρευνες και κυρίως στο πεδίο της τοπικής ιστορίας.

⁴⁴ Sophoulis P., *Banditry...* ο.π.

⁴⁵ Στο ίδιο, σ.57

⁴⁶ Αναστασόπουλος, *Η ληστεία...* ο.π.

⁴⁷ Δερμεντζόπουλος Χ., *το Ληστρικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα, Μύθοι – Παραστάσεις – Ιδεολογία*, Πλέθρον, Αθήνα, 1997

Υπάρχει πλήθος συγγραμμάτων τα οποία δεν είναι, στις περισσότερες των περιπτώσεων τουλάχιστον, γραμμένα με απόλυτα επιστημονικούς όρους ωστόσο η συμβολή τους μπορεί να λογίζεται, ως ένα βαθμό, σημαντική αφού προσφέρουν χρήσιμο υλικό ενώ καταπιάνονται με ανεξερεύνητα ακόμη, μονοπάτια της τοπικής ιστορίας. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε τα *Γιαγκούλας, Λήσταρχοι του Ολύμπου*⁴⁸ των Γιώργου Χατζή και Μιλτιάδη Τερζόπουλου, *Ο τρομερός λήσταρχος Στάθης Λαπατσιώρας, μύθοι και πραγματικότητα*⁴⁹ του Νικόλαου Τασιόπουλου, *Αντεξουσιαστές και ληστές στα βουνά της Ελλάδας*⁵⁰ του Κυριάκου Κάσση και *Μήτσιοι Τζιατζιάς, Ο αριστοκράτης ληστής (1889-1930)*⁵¹ του Γιάννη Μπασλή.

⁴⁸ Χατζής Γ. & Τερζόπουλος Μ., *Γιαγκούλας, Λήσταρχοι του Ολύμπου*, Μάτι, Κατερίνη, 1991

⁴⁹ Τασιόπουλος Ν., *Ο τρομερός λήσταρχος Στάθης Λαπατσιώρας, μύθοι και πραγματικότητα, [Η ληστεία στη Λοκρίδα 1850-1936]*, HVNT, Αθήνα, 2020

⁵⁰ Κάσσης Κ., *Αντεξουσιαστές και ληστές στα βουνά της Ελλάδας*, Ιχώρ, Αθήνα, 2000

⁵¹ Μπασλής Γ., *Μήτσιοι Τζιατζιάς, Ο αριστοκράτης ληστής (1889-1930)*, Έναστρον, Αθήνα, 2010

Μεθοδολογικά ζητήματα

Ο Hobsbawm ορίζει τον κοινωνικό ληστή ως τον ένοπλο χωρικό ο οποίος προβαίνει σε έκνομες πράξεις κάνοντας χρήση βίας και για το κράτος είναι σεσημασμένος, κακούργος και επικίνδυνος, ενώ αντιθέτως χαίρει σεβασμού κι εκτίμησης στην αγροτική κοινωνία μέσα στο πλαίσιο της οποίας παραμένει και από την οποία συχνά τροφοδοτείται και υποστηρίζεται⁵². Σύμφωνα με τον Ασδραχά αυτοί οι άνθρωποι στάθηκαν οι βασικότεροι συντελεστές της πρωτόγονης επανάστασης η οποία εξελίχθηκε σε κάτι ευρύτερο⁵³. Άλλωστε οι άνθρωποι που τροφοδότησαν την Επανάσταση είχαν διατρέξει όλη την πορεία από τη ληστεία, στο αρματολίκι και έως την ένταξη σε κάποιο ξένο στρατό⁵⁴. Εξάλλου θεωρεί ότι η λεία υπήρξε η κινητήριος δύναμη της Επανάστασης που ακολούθησε άρα και οι άνθρωποι που επιδίδονταν στο κυνήγι της δεν μπορεί παρά να ήταν εκείνοι οι οποίοι, καίτοι αφιερωμένοι στην εσωτερική τους διαμάχη ενσωμάτωσης και αντίδρασης στα συστήματα εξουσίας, επιτάχυναν τις επαναστατικές διαδικασίες.

Παρόλα αυτά οι κλέφτες δεν έκαναν διακρίσεις στις επιθέσεις τους. Αν και αυτό είναι ένα ζήτημα που θα εξετάσουμε παρακάτω, αξίζει να τονιστεί ότι λεηλατούσαν εξίσου κατακτητές και κατακτημένους⁵⁵, και αυτό αποτελεί χρήσιμο στοιχείο για σκέψεις και συμπεράσματα που σχετίζονται με τη στάση των ενόπλων ομάδων της υπαίθρου όχι μόνο σχετικά με τη δράση τους προεπαναστατικά, αλλά και για την αποσαφήνιση των οριζουσών της ληστρικής ανταρσίας όσο κι αν μεταλλάχθηκε στη συνέχεια.

Στις περισσότερες μελέτες των τελευταίων ετών, τους ερευνητές απασχόλησε κυρίως η απάντηση στο ερώτημα αν το σχήμα του κοινωνικού ληστή επαληθεύεται τελικά, αλλά και ζητήματα όπως η εικόνα του ληστή και η αποδοχή του ή μη από τις λαϊκές μάζες, καθώς και η κοινωνική καταγωγή του. Λίγος λόγος έχει γίνει για το τι σήμαινε ο ληστής για την εξουσία και τους διώκτες του. Πιθανόν επειδή η απάντηση θεωρήθηκε προφανής και από μια άποψη εύκολη, είτε επειδή η απόδειξη ή η αποδόμηση της θεωρίας περί κοινωνικής ληστείας φαντάζει περισσότερο γοητευτική

⁵² Hobsbawm E., *Ληστές...ο.π.*, σ.36

⁵³ Ασδραχάς Σ., *Υπομνήσεις, Ιστορικότροπα σημειώματα*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2014, σ.161

⁵⁴ Ασδραχάς Σ., *Πρωτόγονη...ο.π.*, σ.6

⁵⁵ Ασδραχάς Σ., *Υπομνήσεις...ο.π.*, σ.161

επιστημονικά. Ωστόσο δεν θα έπρεπε να θεωρήσουμε τόσο προφανείς κάποιες απαντήσεις, ούτε μικρής σημασίας. Όχι τουλάχιστον δίχως πρώτα να ερευνήσουμε και να αναλύσουμε τις δυναμικές που διαμορφώθηκαν μεταξύ των ληστών, όσων τους κατεδίωκαν αλλά και όσων επιθυμούσαν, αποφάσιζαν, κατεύθυναν ή υποστήριζαν τις διώξεις αυτές. Ας σημειωθεί ότι όταν αναφερόμαστε στους εκάστοτε διώκτες των ληστών δεν εννοούμε μόνο εκείνους που συμμετείχαν στη δίωξη με τη φυσική τους παρουσία και συμμετοχή, αλλά συμπεριλαμβανομένων κι εκείνων που νομοθετούσαν, κινούσαν άλλες θεσμικές διαδικασίες, είτε επηρέαζαν και διαμόρφωναν με δημόσιο λόγο την κοινή γνώμη σχετικά με τους ληστές.

Οι φάσεις της ληστείας, με τη μορφή που την εξετάζουμε -μετά την επανάσταση δηλαδή- ουσιαστικά θα μπορούσαν να χωριστούν σε δυο μεγάλες περιόδους. Από τη γέννηση της έως περίπου το τέλος του 19ου αι. και από τις αρχές του 20ου αι. μέχρι την οριστική εξάλειψή της. Είναι εύλογο ότι δεν αναφερόμαστε στις μορφές της ληστείας που περιγράψαμε και προηγουμένως στο κείμενο και οι οποίες υπήρξαν ενδημικές στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων ήδη πριν από τον μεσαίωνα. Οι ερευνητές που προσεγγίζουν το φαινόμενο ως νεωτερικό προφανώς και αναφέρονται στη μορφή που πήρε μετά τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους και το εντάσσουν στο ευρύτερο πεδίο των κοινωνικών αντιδράσεων στον πρώιμο καπιταλιστικό κόσμο. Ωστόσο μπορεί κανείς να συναντήσει μεγάλες διαφοροποιήσεις ανάλογα με το γεωγραφικό, οικονομικό, πολιτικό ή κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συναντάται το φαινόμενο.

Υπό αυτή την οπτική και με πρόθεση να καταστήσουμε όσο το δυνατό πιο ξεκάθαρα τα όρια της παρούσας μελέτης θα αναφερθούμε σε έναν κύκλο που κατέγραψε η ληστεία στην πρώτη περίοδο του φαινομένου και έληξε με την εμφάνιση του ανατολικού ζητήματος στο προσκήνιο, περίπου στα μέσα της δεκαετίας του 1870. Θεωρούμε βέβαιο ότι ένα φαινόμενο συνδεδεμένο τόσο στενά με τις κοινωνικές συνθήκες δεν μπορεί να μη διαφοροποιείται από προηγούμενες εκφάνσεις του και να μην αναπροσαρμόζεται στις ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που συμβαίνουν. Είναι προφανές για παράδειγμα ότι μετά τους Βαλκανικούς τα δεδομένα για τη ληστεία αλλάζουν σημαντικά ακριβώς επειδή αλλάζει ολόκληρη η ελληνική κοινωνία⁵⁶.

⁵⁶ Αναστασόπουλος Ν., *Η ληστεία...ο.π.*, σ.137-138

Σύμφωνα με τον Δαμιανάκο υπάρχουν δυο κυρίαρχες θεωρητικές προσεγγίσεις για το ζήτημα στην ελληνική ιστοριογραφία. Η μια αποσυνδέει τον ληστή από την κλεφτουργία και το αξιακό σύστημα που του αποδίδεται και φυσικά δεν δέχεται τον προσδιορισμό "κοινωνικός" αλλά τον κατατάσσει στους κοινούς εγκληματίες του ποινικού δικαίου. Αντίθετα η άλλη θεώρηση εξετάζει τη ληστεία περισσότερο ιστορικά, ως στοιχείο ουσιώδες της αγροτικής ορεσίβιας κοινωνίας⁵⁷.

Βέβαια κανένα από τα δυο σχήματα δεν είναι απόλυτα συνεκτικό. Ακόμη και εντός του δεύτερου το οποίο αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση εκφράζονται σημαντικές θεωρητικές διαφοροποιήσεις. Ο Σπύρος Ασδραχάς θεωρεί τους ληστές μέρος ενός συστήματος πάλης για εξουσία και ενσωμάτωση, με αναφορά στο δίπολο κλεφτών και αρματολών το οποίο τροφοδοτείται συνεχώς από τις μεταξύ τους εναλλαγές⁵⁸ και αυτή η διαδικασία φανερώνει όλο το πλέγμα της πρωτόγονης εξέγερσης, τους μηχανισμούς που υπακούει αλλά και τα όρια της ή την αδυναμία της να μεταβληθεί σε «επανάσταση με εσωτερική δυναμική»⁵⁹. Ενώ από την άλλη ο Ιωάννης Κολιόπουλος την ίδια στιγμή που δεν αρνείται τόσο τη σύνδεση με την κλεφταρματολική παράδοση όσο και την πρόθεση και προσπάθεια ενσωμάτωσης έχει διατυπώσει την άποψη ότι η ληστεία δεν είναι μια αυτονομημένη και παραδοσιακή μορφή οργάνωσης αλλά υπάρχει και διογκώνεται λόγω συνθηκών ενώ τονίζει και αποδίδει περισσότερη, ίσως, σημασία στην οικειοθελή ένταξη των ληστών στους εθνικούς αλυτρωτικούς σκοπούς⁶⁰. Επίσης, η εναλλαγή των ρόλων μεταξύ ληστών και χωροφυλάκων έχει επισημανθεί πολλαπλώς στη σχετική με τη ληστεία ιστοριογραφία. Εδώ θα αναζητήσουμε και θα επιχειρήσουμε να επισημάνουμε κατά πόσο και με τι όρους εντοπίζονται σε επίσημα κείμενα, σε άρθρα και σε δημόσιες συζητήσεις και αν γίνονται αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης.

Στην παρούσα εργασία δεν θα προχωρήσουμε πέρα από την πρώτη περίοδο που αναφέραμε για δυο διαφορετικούς λόγους. Ο πρώτος είναι ότι θέλουμε να εστιάσουμε κυρίως στην αντιμετώπιση των ληστών από την εξουσία στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του ελεύθερου κράτους και ο δεύτερος είναι ότι η συνθήκη αυτή αλλάζει ενόψει της

⁵⁷ Δαμιανάκος Σ., *Ήθος και πολιτισμός...* ο.π., σ.36-37

⁵⁸ Ασδραχάς Σ., *Πρωτόγονη Επανάσταση...* ο.π., σ.5

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 4

⁶⁰ Βλ. το τελευταίο κεφάλαιο «το ληστρικό κύκλωμα» στο Κολιόπουλος Ι., *Η ληστεία στην Ελλάδα...* ο.π. σ.265 - 348

έναρξης μιας μακροπερίοδης έντασης με την Οθωμανική αυτοκρατορία μετά την εμφάνιση του Ανατολικού ζητήματος στο προσκήνιο και όπως συμβαίνει πάντοτε σε περιόδους έντασης στα εθνικά ζητήματα υπεισέρχονται άλλες κοινωνικές και πολιτικές προτεραιότητες οι οποίες αν και διαρκούν όσο διατηρείται ζωντανή η όποια εθνική διεκδίκηση, έστω και παροδικά αλλοιώνουν τους συσχετισμούς ανάμεσα στα κοινωνικά υποκείμενα.

Αφενός μεν μετά το 1871 και παρά το γεγονός ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της ληστείας δεν αλλάζουν ριζικά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το φαινόμενο εισέρχεται, σταδιακά, σε μια νέα φάση. Το γεγονός ότι κατά την περίοδο αυτή παρουσιάστηκε μια ύφεση στα ληστρικά επεισόδια δεν οφείλεται μόνο σε όσα αναφέραμε παραπάνω αλλά εξίσου σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι νομοθετικές πρωτοβουλίες και συγκεκριμένα ο νόμος περί καταδίωξης της ληστείας του ίδιου έτους⁶¹, όσο και άλλοι παράγοντες, όπως για παράδειγμα η σφαγή στο Δήλεσι που υποχρέωσε το ελληνικό κράτος να αυξήσει κατακόρυφα την ένταση της καταδίωξης των απανταχού ληστών. Επιπλέον, την ίδια περίοδο και μέχρι την προσάρτηση της Θεσσαλίας η κατάσταση άρχισε να περιπλέκεται στο μέτρο που οι εκάστοτε κυβερνήσεις, με αποκορύφωμα τις προσπάθειες του Κουμουνδούρου, επιδίωκαν να εντείνουν τις προσπάθειες τους να προκαλέσουν ζητήματα στα ελληνοθωμανικά σύνορα μεταχειριζόμενοι ομάδες ένοπλων, συνήθως χριστιανών, που μέχρι τότε δρούσαν στην περιοχή ως συμμορίες ληστών⁶².

Μπορεί λοιπόν να δει κανείς το φαινόμενο της ληστείας στη διάρκεια, χωρίζοντάς το σε αυτά (ή και άλλα) στάδια με μια τελεολογική ματιά ως την εξέλιξη μιας φυσικής και αυτόματης πορείας ένταξης του παραδοσιακού ανθρώπου στον σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο μέσα από μια διαδρομή συγκρούσεων, αλλά μπορεί επίσης και αυτή την οπτική προτείνουμε στην παρούσα μελέτη, να δει μια προσπάθεια κατασκευής μιας συγκεκριμένης εικόνας των ληστών ώστε να χρησιμοποιηθεί ως μέσο ενσωμάτωσης είτε απομόνωσης πτυχών της παραδοσιακής κοινωνίας από τον σύγχρονο κόσμο. Ο δημόσιος λόγος παραπέμπει σε εικόνες αδίστακτων, βίαιων, κακοποιών και τελικώς αντικοινωνικών στοιχείων με απώτερο σκοπό την επιβολή και τη θεμελίωση αυτής της εικόνας σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, χρησιμοποιώντας

⁶¹ Νόμος ΤΟΔ'/1871

⁶² Κωφός Ε., *Η Ελλάδα και το Ανατολικό ζήτημα 1875 – 1881*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2001, σ.147-

την εικόνα αυτή ως βασικό άξονα στην προσπάθεια απομόνωσης τους και εξάλειψης της όποιας πράξης αντίστασης απέναντι στην κυρίαρχη λογική. Αυτό επιχειρείται μέσω απόκρυψης συγκεκριμένων πλευρών της ληστρικής ζωής και ανάδειξης άλλων στη θέση τους.

Η βασική υπόθεση μας στην παρούσα έρευνα, λοιπόν, εκτός από τα παράλληλα και μικρότερης κλίμακας ερωτήματα που ανακύπτουν και αναφέρθηκαν ήδη στην εισαγωγή, είναι ότι η διαμόρφωση της εικόνας του ληστή μέσα στα δίκτυα εξουσίας συντελείται μη λαμβάνοντας υπόψη τους παραδοσιακούς τρόπους, τη λαϊκή ερμηνεία και οπτική, την αντίστοιχη σχετική αποδοχή, τις ακόμη υπό διαμόρφωση, κοινωνικές συνθήκες και εν γένει τη γενεαλογία του φαινομένου, αλλά στοχευμένα και με μοναδικό σκοπό να καμφθεί ένα εμπόδιο προς την κρατική ολοκλήρωση. Ακόμη και η διάψευση μιας υπόθεσης όπως αυτή, μέσω της ανάλυσης του υλικού που έχουμε στη διάθεσή μας, θα αποτελούσε σημαντικό βήμα για την κατανόηση του κόσμου της βίας και των μηχανισμών καταστολής της ληστείας.

Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση θα προκαλούσε μεγάλη έκπληξη η διαπίστωσή ότι οι διώκτες των ληστών ήταν σε θέση να αντιληφθούν και να ερμηνεύσουν απολύτως τη θέση που κατείχαν οι διωκόμενοι μέσα στις αγροτοποιμενικές ορεινές κοινότητες, όχι στο επίπεδο της δικτύωσης, αλληλεπίδρασης και υποστήριξης, αλλά περισσότερο αδυνατώντας να αντιληφθούν τους ληστές ως φορείς ενός εδραιωμένου έθνους και ως εξέχοντες εκπροσώπους μιας παράδοσης δεκάδων ετών την οποία επιθυμούν να διαγράψουν. Προφανώς κάτι τέτοιο δεν τους αφορούσε αλλά είναι βέβαιο ότι θα άνοιγε νέες προοπτικές αντιμετώπισης της ληστείας. Ασφαλώς, δε χρειάζεται να βλέπουμε την υποθετικό-παραγωγική και την επαγωγική μέθοδο ως ανταγωνιστικές. Συνήθως συμπληρώνουν η μία την άλλη σε διαδοχικούς ερευνητικούς κύκλους. Αρκεί η μελέτη δυο μονάχα συμμοριών που δρουν σε μια συγκεκριμένη περιορισμένη γεωγραφικά περιοχή για να αντιληφθεί κανείς ότι διαφορές υπάρχουν και είναι δυνατό να εντοπιστούν εντός των ίδιων πληθυσμών. Καμία περίπτωση δεν είναι ίδια με μια άλλη.

Έτσι λοιπόν θα εξετάσουμε το υλικό με τη μέριμνα να αναδείξουμε τις σχέσεις των ληστών με τις τοπικές κοινωνίες, τη ζωή τους στον αγροτικό ορεινό χώρο, τους κώδικες αξιών τους αλλά κυρίως θα εξετάσουμε τους τρόπους με τους οποίους όλα αυτά αποτυπώνονται στον δημόσιο λόγο. Επιπροσθέτως, θα αναζητήσουμε τα σημεία εκείνα κατά τα οποία αναφέρεται ή όχι η μετάβαση από τον παραδοσιακό κόσμο στη νεωτερική κατάσταση του ελληνικού κράτους και φυσικά η προσέγγιση αυτή θα γίνει όχι με τρέχουσες έννοιες αλλά με μια ανησυχία σχετικά με τον βαθμό αντίληψης των

διωκτών και το κατά πόσο συμμερίζονται την κατάσταση μετάβασης στην οποία υπόκεινται τα κοινωνικά υποκείμενα της αγροτικής επαρχίας του βασιλείου. Αυτονοήτως, δεν αναμένουμε τα διάφορα πρόσωπα που είναι φορείς εξουσίας να εξετάζουν το ζήτημα της ληστείας υπό το πρίσμα του σημερινού ερευνητή ο οποίος έχει εποπτεία της εποχής αλλά και γνώση της θεωρίας της σύγκρουσης του παραδοσιακού κόσμου με τον νεωτερικό, αλλά συνυπολογίζοντας το πλαίσιο των συγκεκριμένων κοινωνικών αλλαγών της εποχής και τη μετάβαση σε μια νέα κατάσταση ολότελα διαφορετική και καινούργια η οποία αποτελεί βαθιά τομή σε σχέση με ότι ίσχυε μέχρι εκείνη τη στιγμή.

Σχετικά με το θέμα επιλέχτηκε ένα υλικό το οποίο αν και εκτείνεται χρονικά στο μεγαλύτερο μέρος του 19ου αι. παραμένει εξαιρετικά συνεκτικό και καλύπτει επαρκώς τις αναζητήσεις μας. Αναφερόμαστε σε κείμενα που κατά κύριο λόγο είναι αναφορές αξιωματικών ή πολιτικών σχετικά με το ζήτημα της ληστείας, σε υπηρεσιακή αλληλογραφία, σε συζητήσεις νομοσχεδίων στη Βουλή και τη Γερουσία αλλά και σε σχετική αρθρογραφία στον τύπο. Φυσικά όλα τα παραπάνω έχουν μια σχέση ρητή ως υλικό, αφού πολλές φορές το ένα πυροδοτεί το άλλο, είτε αποτελεί θεσμική συνέχεια. Προφανώς ένα νομοσχέδιο συζητείται στη Βουλή πριν εκπονηθεί και η υπερψήφισή του με τη σειρά της προκαλεί ένα άρθρο σε μια εφημερίδα. Άλλες φορές πάλι ακολουθείται η ανάποδη πορεία όπου ένα άρθρο σχετικό με ένα γεγονός γίνεται αφορμή για συζήτηση στη Βουλή και ακολουθεί η εκπόνηση ενός νομοσχεδίου ως απάντηση στην ανάγκη αντιμετώπισης.

Γνωρίζουμε, βέβαια, ότι υπάρχει πλούσιο ανάλογο υλικό που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην παρούσα έρευνα- κυρίως αναφορές της χωροφυλακής- και βρίσκεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Ωστόσο, η εκ των πραγμάτων περιορισμένη έκταση της εργασίας, μας υποχρεώνει να περιοριστούμε σε ένα μικρότερου εύρους υλικό, αλλά ακόμη και αν μπορούσαμε να εκμεταλλευτούμε όλο το διαθέσιμο υλικό ο χρόνος που πραγματοποιείται η μελέτη, δηλαδή εν μέσω πανδημίας στάθηκε μεγάλο εμπόδιο καθώς δεν επέτρεψε να έχουμε πρόσβαση σε μια σειρά από τεκμήρια ή την περιόρισε σημαντικά. Για παράδειγμα το αρχείο Βακάλογλου το οποίο έχει αναδείξει αρκετά στη μελέτη του ο Ι. Κολιόπουλος θα μπορούσε να αξιοποιηθεί αρκετά σε μια τέτοια κατεύθυνση. Ως αντιστάθμισμα σε αυτές τις δυσκολίες καλύψαμε τα όποια κενά του αρχικού σχεδιασμού εστιάζοντας σε κείμενα αρχειτυπικά για το φαινόμενο τα οποία αντικατοπτρίζουν απολύτως τον λόγο της εξουσίας και επιδέχονται αναλυτικές προσεγγίσεις σε βάθος.

Τα βασικά κείμενα που θα εξετάσουμε εκτός από τον τύπο, τα πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής και τα πρακτικά των συνεδριάσεων της Γερουσίας, είναι δυο εκτεταμένες αναφορές περί ληστείας, των Λασσάνη και Μοσχονήσιου, η προσωπική εξιστόρηση της περιπετειώδους απαγωγής και συμβίωσης του Σωτηρόπουλου με τη συμμορία του Μήτσου Λαφαζάνη, καθώς και τα έγγραφα του Υπουργείου Εξωτερικών που περιλαμβάνουν τη λεπτομερή αλληλογραφία σχετικά με τη ληστεία της οδού Μαραθώνος και της τραγικής κατάληξής της.

Αν και είναι σχεδόν αυτονόητο αξίζει να σημειώσουμε ότι ο δημόσιος λόγος είναι αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά προνόμιο των ανθρώπων οι οποίοι σχετίζονται με τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η μόνη περίπτωση για την οποία δεν ισχύει αυτή η συνθήκη είναι το δημοτικό τραγούδι. Ο λόγος των ληστών και πολύ περισσότερο των χωρικών είτε απουσιάζει παντελώς από τη δημόσια σφαίρα, είτε εμφανίζεται σε κάποια από τα κείμενα αυτά διαμεσολαβημένος. Για αυτό τον λόγο θα επιχειρήσουμε να αναφερθούμε σε αυτό το κομμάτι συνοπτικά παρακάτω.

Όψεις των ληστών στην τέχνη και προσλήψεις από τον λαό

Υπάρχει, λοιπόν, μια σημαντική πτυχή για την οποία δεν θα γίνει λόγος στο αναλυτικό μέρος της παρούσας μελέτης, αυτή της εικόνας του ληστή από την οπτική του αγροτικού πληθυσμού/ χωρικών /λαού⁶³. Ωστόσο, κρίνουμε σκόπιμο να κάνουμε μια συνοπτική αναφορά σε αυτό το ζήτημα καθώς αποτελεί την άλλη όψη του νομίσματος και φυσικά τη θεωρούμε σημαντική προκειμένου να βοηθηθεί ο αναγνώστης στην περαιτέρω κατανόηση της ανάλυσης που επιχειρούμε στο δεύτερο μέρος.

Στους ληστές συνήθως επιφυλάσσεται μια εικόνα ηρώα τόσο από τον λαό όσο όμως και από κάποιους από τους ρομαντικούς διανοούμενους της εποχής. Ο περιηγητής Gaston Deschamps περιγράφει στα τέλη του 19ου αιώνα τους ληστές της Ελλάδας ως ανθρώπους του παλιού καιρού, οι οποίοι μπορεί να συγκεντρώνουν αρκετές πιθανότητες να καταλήξουν στην κρεμάλα αλλά, ωστόσο, έχουν εξασφαλισμένη την αθανασία ήδη καθώς πιθανά θα γίνουν τραγούδι και ο λαός θα τους θυμάται πάντα⁶⁴.

Όπως επιχειρείται από τα πάνω έτσι σε αντιστοιχία καλλιεργείται μια συγκεκριμένη εικόνα του ληστή και ανάμεσα στους χωρικούς. Οι εκπρόσωποι των νεωτερικών αξιών εμφανίζονται ως αποικιοκράτες στον κόσμο του παραδοσιακού ανθρώπου, των χωρικών δηλαδή και φυσικά των ληστών. Η αναμενόμενη αντίδραση της αγροτικής κοινωνίας είναι να τεθεί απέναντι τους και κατ' επέκταση να εναποθέσει τις ελπίδες της για δικαιότερη αντιμετώπιση αλλά και αντίσταση στους ενόπλους οι οποίοι προκύπτουν από το εσωτερικό της.

Η παλληκαριά και ο σεβασμός στην παράδοση αλλά και η καταγωγή από τους πολεμιστές που απελευθέρωσαν το γένος αποτελούν τα βασικά δομικά στοιχεία που συγκροτούν αυτή την εικόνα του ληστή. Ταυτόχρονα, τόσο η συμμετοχική σχέση με την κοινότητα, όσο και η πιστή και η υπακοή σε άγραφους κανόνες οι οποίοι διαφυλάττουν την εντιμότητα, συμπληρώνουν την εικόνα του λαϊκού ήρωα. Οι ληστές

⁶³ Θεωρούμε πιο δόκιμη, για πολλούς λόγους, την έννοια “αγροτικοί ορεινοί πληθυσμοί” ωστόσο για λόγους ευκολίας αλλά και ροής του γραπτού θα δανειστούμε τον όρο “peasant” (χωρικός) που χρησιμοποιεί ο Hobsbawm στους *Ληστές*. Οπότε, συνήθως, όταν θα εμφανίζεται στο κείμενο η λέξη “χωρικός” θα πρόκειται για αυτή τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά και όχι για όσους ζουν σε χωριά γενικά. Σε κάθε άλλη περίπτωση η όποια διαφοροποίηση θα επισημαίνεται.

⁶⁴ Deschamps G., *Η Ελλάδα σήμερα*, Το Βήμα, Αθήνα, 2010, σ. 240

συμμετέχουν ενεργά σε όλες τις δραστηριότητες και διατηρούν επαφές με την κοινωνία. Δεν θεωρούν τους εαυτούς τους εγκληματίες. Πρόκειται ωστόσο για ανθρώπους σε μετάβαση. Η εποχή τους, τους καλεί να λάβουν αποφάσεις για να μην τους ξεπεράσει. Πάντως το πιο ισχυρό στοιχείο στην εικόνα του ληστή είναι αυτό που εξ αρχής αναφέραμε και αυτό που τον χαρακτηρίζει περισσότερο από τα υπόλοιπα, ο ρόλος του προστάτη μιας τοπικής αυτονομίας⁶⁵. Βέβαια κάπως έτσι οδηγείται σε μια μυθοποίηση η οποία σίγουρα απέχει από αυτό που πραγματικά είναι.

Δεν κυριαρχεί πάντως μονό αυτή η οπτική για τους ληστές. Για χρόνια αυτές οι δραστηριότητες συνδυαστικά με τις αγροτοκτηνοτροφικές εργασίες συγκροτούσαν μια κανονικότητα για αρκετούς ανθρώπους. Ο Εντμόν Αμπού γνωρίζοντας αρκετά καλά την αντίληψη των περισσότερων Ελλήνων για τη ληστεία, στο μυθιστόρημά του "ο Βασιλιάς των ορέων" έχει επιλέξει ως ήρωά του κάποιον ο οποίος υπήρξε οπλαρχηγός και έλαβε μέρος στον αγώνα. Όταν μάλιστα ένας πανδοχέας, ο οποίος στο μυθιστόρημα αναπαριστά τον αρχετυπικό νομοταγή Έλληνα, καλείται να σχολιάσει τις πράξεις βιαιότητας του κεντρικού ήρωα, αυτός αρκείται να πει: «τη δουλειά του κάνει κι αυτός».⁶⁶

Μπορεί κάποιος να αντιτάξει ότι αυτό είναι μυθοπλασία μα η στιβαρή και στοχευμένη τέχνη, η μυθοπλασία η οποία κατορθώνει να πετύχει τον σκοπό της, να μας δώσει δηλαδή τα ερεθίσματα και τα εργαλεία ώστε να προβληματιστούμε σχετικά με μια εποχή, μια κοινωνική δομή, ένα ζήτημα ή ένα σύστημα και γενικότερα να μας βοηθήσει στην ανάλυση κοινωνικών φαινομένων, εκμεταλλεύεται την εικόνα, τον λόγο και φυσικά, ως έναν βαθμό, την επίκληση στο συναίσθημα, μα κυρίως ο συγγραφέας αποτυπώνει τους προβληματισμούς της εποχής του.

Ωστόσο, τα διάφορα έργα τέχνης δεν αποτελούν μαρτυρίες ή ιστοριογραφία - κάθε άλλο- και οι περισσότεροι δημιουργοί δεν είναι αρνητές της τέχνης τους. Προσπαθούν να δημιουργήσουν τέχνη έχουν όμως συγκεκριμένη ματιά και προβληματική και αυτό τους επιτρέπει να αποδώσουν την εικόνα ενός φαινομένου, όπως θα μπορούσε να είναι, χωρίς απαραίτητα να παραθέτει γεγονότα, αλλά και χωρίς να ακολουθεί μεθοδολογικούς κανόνες και εργαλεία της ιστορικής επιστήμης. Σε αυτή την περίπτωση, δηλαδή, το πρόβλημα υπερέχει του αφηγήματος και δεν εγκλωβίζεται σε αυτό.

⁶⁵ Δαμιανός Σ., *Ηθος και πολιτισμός...ο.π.*, σ.51

⁶⁶ Αμπού Ε., *Ο βασιλιάς των ορέων*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018, σ.30

Είναι δεδομένο ότι το ίδιο το μέσο γνωρίζει συγκεκριμένους περιορισμούς και λειτουργεί με κανόνες που δεν είναι συμβατοί με την επιστήμη. Είναι άλλωστε φανερό στα μυθιστορήματα, ο συγγραφέας, σε ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις, επιλέγει να αποδώσει τις σχέσεις των ηρώων του με εντελώς ιδιαίτερα και ξένα προς τον ερευνητή μέσα. Με άλλα λόγια ισχύει η διαπίστωση του Γιώργου Γιαννιούπουλου ότι ορισμένες φορές η γλώσσα της κριτικής σκέψης αδυνατεί να έρθει σε επαφή με το "μυστήριο" της τέχνης⁶⁷.

Επεκτείνοντας αυτή τη σκέψη, θα μπορούσαμε να υιοθετήσουμε την διατύπωση του Jablonka ότι σε ένα μυθοπλαστικό κείμενο αυτό που μας προσφέρεται ίσως να μην είναι ο πραγματικός κόσμος, είναι ωστόσο η αναπαράστασή του ή, ένα βήμα παραπέρα, το ίδιο το υλικό μετατρέπεται σε γνωστική διαδικασία με αναφορά σε μια συγκεκριμένη εποχή ή ένα φαινόμενο⁶⁸.

Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να αγνοούμε ότι κάθε δημιουργία είναι συχνά, αν όχι πάντοτε, δεμένη με την εποχή της δημιουργίας της και τα ζητήματα που θέτει έρχονται προς συζήτηση υπό αυτό το πρίσμα, την ίδια στιγμή το να μην θέσουμε τις αναπαραστάσεις ενός μυθιστορήματος υπό το φως των ιστορικών γεγονότων είναι σαν να τις δεχόμαστε ως πραγματικότητα⁶⁹, ωστόσο μια καλλιτεχνική παραγωγή μπορεί επίσης να εξεταστεί με γνώμονα την εποχή στην οποία αναφέρεται αφού εκ των πραγμάτων σε αυτό το πεδίο στοχεύει να αναδείξει τα όποια ζητήματα και αυτό είναι το μέλημα του δημιουργού. Ο Σπύρος Ασδραχάς υποστηρίζει ότι ο ιστορικός οφείλει να κάνει δυο πράγματα όταν εξετάζει ένα καλλιτεχνικό έργο. Να δείξει την αντιστοιχία ανάμεσα στο πραγματικό και την αναπαράστασή του και έπειτα αφού εντάξει στις πηγές έμπνευσής του το έργο -χωρίς να υποδουλώνεται από τις αναπαραστάσεις- να αναζητήσει τι λέει αυτό το μέσο πέρα από την ιστορία και τελικά τι, ίσως, διαφεύγει από την επιστήμη το οποίο αποκαλύπτει η τέχνη⁷⁰.

Πρέπει φυσικά να διευκρινιστεί ότι, στην παρούσα εργασία, δεν επιλέγουμε να ασχοληθούμε με ζητήματα αισθητικής ούτε να αξιολογήσουμε κριτικά τις μυθοπλαστικές αρετές κάποιου συγγραφέα. Ωστόσο, έχει ενδιαφέρον και μπορεί να

⁶⁷ Γιαννιούπουλος Γ., *Τρία δοκίμια για τη νεοελληνική ιδεολογία*, Πόλις, Αθήνα, 2016, σ.104

⁶⁸ Jablonka I., *Η ιστορία είναι μια σύγχρονη λογοτεχνία, Μανιφέστο για τις κοινωνικές επιστήμες*, Πόλις, Αθήνα, 2017, σ.222

⁶⁹ Λιάκος Α., *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Πόλις, Αθήνα, 2007, σ.156

⁷⁰ Ασδραχάς Σ., «Αναπαραστάσεις και καταγραφές της ιστορίας», *Αρχειοτάξιο*, τ.13, Ιούνιος 2011, (σσ.5-7), Αθήνα, Θεμέλιο, σ.6

λειτουργήσει επικουρικά στη συνολική οπτική μας να εξετάσουμε σύντομα πως αποτυπώθηκε ο ληστής στην τέχνη καθώς κυρίως η μυθοπλασία αποτελεί έναν δείκτη που θα μπορούσε να θεωρηθεί αρκετά αξιόπιστος τουλάχιστον για την αναζήτηση μιας εικόνας του ληστή.

Είναι γεγονός ότι η παραγωγή ληστρικών αναγνωσμάτων κορυφώνεται στις αρχές του 20^{ου} αι. και όχι νωρίτερα, παρά το γεγονός ότι μερικά από τα πιο δημοφιλή αναγνώσματα και μάλιστα από εκείνα που έχουν μελετηθεί περισσότερο, όπως ο *Βασιλιάς των ορέων* του Έντμοντ Αμπού ή ο *Θάναος Βλέκας*⁷¹ του Παύλου Καλλιγά είναι γραμμένα στα μέσα του 19^{ου} αι. Στο πλαίσιο των ληστρικών μυθιστορημάτων, ο ληστής είναι όμορφος, λεβέντης και λαμπερός. Επίσης, καίτοι νέος, είναι σοφός – με την έννοια της λαϊκής σοφίας. Άλλες ιδιότητες που του αποδίδονται είναι ευγενικός, τολμηρός, έξυπνος και συναισθηματικός⁷². Οι ληστές στη μυθοπλασία κινούνται στα βουνά τα οποία γνωρίζουν πολύ καλά ως χώρο και τα οποία συνάμα συμβολίζουν την ελευθερία και την ανυπότακτη φύση τους⁷³.

Οι περισσότεροι από τους ήρωες των μυθιστορημάτων καταφεύγουν ή ωθούνται στη ληστεία είτε για λόγους εκδίκησης προς την κοινωνία ή γιατί δεν μπορούν να ζήσουν μια ζωή υπακοής και δουλοπρέπειας είτε τέλος, για λόγους αποφυγής τιμωρίας που σχετίζεται με την αυτοδικία. Στη δεύτερη από αυτές τις περιπτώσεις υπεισέρχεται και το ισχυρό στοιχείο της οικογενειακής παράδοσης⁷⁴. Η αποφυγή της ένταξης στον στρατό λειτουργεί επίσης ως αιτία καταφυγής στη ληστρική ζωή, όπως ακριβώς περιγράψαμε και προηγουμένως, ενταγμένη σε μια λογική που θέλει τη θητεία στον νέο κρατικό στρατό στοιχείο του νέου κόσμου και της νέας νομιμότητας⁷⁵.

Αντίστοιχα και στο δημοτικό τραγούδι επιφυλάσσεται ο ίδιος ηρωικός ρόλος για τον ληστή. Τα κατορθώματά του εξυμνούνται ενώ στο θάνατό του το τραγούδι μετατρέπεται σε θρήνο. Εκείνο που απουσιάζει, ωστόσο, είναι το πέρασμα από την

⁷¹ Καλλιγάς Π., *Θάναος Βλέκας*, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα, 1991

⁷² Δερμεντζόπουλος Χ., *το Ληστρικό μυθιστόρημα...ο.π.*, σ.143

⁷³ Στο ίδιο, σ.155

⁷⁴ Στο ίδιο, σ.159

⁷⁵ Στο ίδιο, σ.162

παρανομία στη νομιμότητα⁷⁶ γιατί φανερώνει ίσως πτυχές του ληστή που έχουν απόσταση από τη μυθοποιημένη μορφή.

Όλα τα παραπάνω συγκροτούν μια εικόνα ήρωα, ανυπότακτου και εκφραστή της δικαιοσύνης που φυσικά δεν αντανakλά την πραγματικότητα, ωστόσο προσφέρει μια καθαρή ματιά για τον τρόπο με τον οποίο έβλεπαν τον ληστή οι λαϊκές τάξεις αλλά και την ένταση με την οποία επιθυμούσαν να του αποδώσουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Έτσι θεωρήσαμε σκόπιμο να αναφερθούμε συνοπτικά σε αυτά τα θέματα ως παράλληλες πληροφορίες για την εικόνα του ληστή και πρωτίστως για «τις στάσεις και τις ιδεολογικές προσλήψεις του από τον λαό».⁷⁷

⁷⁶ Ασδραχάς Σ., Υπομνήσεις...ο.π., σ.108

⁷⁷ Δερμεντζόπουλος Χ., *το Ληστρικό μυθιστόρημα*...ο.π., σ.25

Η εικόνα του ληστή στον δημόσιο λόγο

Την 1η Φλεβάρη του 1854, ημέρα Δευτέρα, μια είδηση στα "ψιλά" της εφημερίδας *Αθηνά*, στη στήλη «Διάφορα», πληροφορεί τους αναγνώστες ότι το ταχυδρομείο της Κορίνθου -δηλαδή ο ταχυδρομικός υπάλληλος- δέχτηκε επίθεση καθοδόν προς την Αθήνα από συμμορία ληστών με αποτέλεσμα να κλαπεί ο ταχυδρομικός σάκος. Το γεγονός το έχει δηλώσει ο ίδιος ο Ταχυδρομικός υπάλληλος. Ο συντάκτης της είδησης σχολιάζει το συμβάν ως λυπηρό, κυρίως επειδή ακόμη δρουν στο ελληνικό βασίλειο συμμορίες ληστών, ενώ την ίδια στιγμή εξελίσσεται ο αγώνας «υπέρ πίστεως και πατρίδος», εννοώντας προφανώς την επανάσταση της Ηπείρου⁷⁸.

Όμως ο δημοσιογράφος βιάστηκε να αναθεματίσει και να αποδώσει ευθύνες. Για κακή τύχη του υποτιθέμενου θύματος ο σάκος βρέθηκε από περαστικούς λίγες ημέρες αργότερα και μάλιστα άθικτος, κάτι που τελικώς τον υποχρέωσε να παραδεχτεί ότι δεν του επιτέθηκαν ληστές αλλά, αντίθετα, απλά εκείνος ήταν απρόσεκτος. Μικρή σημασία έχει αν ο - πιθανά διψομανής- ταχυδρόμος στάθηκε να θαυμάσει το τοπίο, πήρε κανέναν υπνάκο, είχε αδυναμία στο ποτό ή έστω δοκίμασε λίγο παραπάνω κρασί απ' όσο άντεχε, όπως του προσάπτει στη συνέχεια η εφημερίδα. Συγκεκριμένα η εφημερίδα *Αθηνά* επανόρθωσε, κατά κάποιο τρόπο, ακριβώς μια εβδομάδα αργότερα, περιγράφοντας την έκβαση του περιστατικού και εξηγώντας την περίπτωση αναλυτικά ως εξής:

Εις εν των προλαβόντων φύλλων μας αναφέραμεν με άκραν λύπην μας, ότι λησταί περί την Κόρινθον ελήστευσαν το ταχυδρομείον. Αλλ' ιδού, ως ήδη ευχαρίστως πληροφορούμεθα, πώς συνέβη το πράγμα. Ο ταχυδρόμος ήτοι εκ παροινίας ή και εξ ασυγχωρήτου αμελείας και απροσεξίας, είχεν απολέσει καθ' οδόν τον ταχυδρομικόν σάκκον· φθάσας δε εις Κόρινθον, ωμολόγησε προς δικαιολόγησίν του, ότι λησταί συλλαβόντες αυτόν, του αφήρεσαν τον σάκκον· πλήν κατ' ευτυχίαν πολίται τινές οδεύοντες εύρον εν μέσω της οδού κείμενον τον σάκκον τούτον σώον και αβλαβή, και τον παρέδωκαν εις τας Αρχάς. Όθεν, όχι μόνον η ταχυδρομική υπηρεσία αφηρέθη από του ανθρώπου

⁷⁸ Αθηνά, 01.02.1854, σ.3

*εκείνου, αλλά και η εις δίκην παραπομπή του ενεργήθη ευθέως διά την όντως αξιοτιμώρητον διαγωγήν του.*⁷⁹

Αυτό που έχει σημασία, βέβαια, στο συγκεκριμένο περιστατικό, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, είναι ότι αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της απόστασης μεταξύ της πραγματικότητας σχετικά με τη ληστεία και της αντανάκλασης της στον δημόσιο λόγο. Η ληστεία στάθηκε για αρκετό καιρό ένα αρνητικό ορόσημο, μια μαύρη τρύπα που μπορούσε να χωνέψει όλα τα κακώς κείμενα της ελληνικής κοινωνίας.

Το επεισόδιο δεν είναι ακριβώς δηλωτικό της επιχείρησης κατασκευής μιας συγκεκριμένης εικόνας του ληστή ως εγκληματία, αλλά λειτουργεί ως ένα παράδειγμα που μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε τα μοτίβα και την ευκολία με την οποία εργαλειοποιήθηκε ένα φαινόμενο προκειμένου να ενσωματώσει όσα ήθελε να στοχοποιήσει κάθε φορά η εξουσία, από τις διάφορες αντιεξουσιαστικές ομάδες, τις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις έως και κάποιες κοινωνικές ετερότητες της υπαίθρου όπως οι Βλάχοι και οι Αρβανίτες.

Επεκτείνοντας την παραπάνω σκέψη, ωστόσο, στο πεδίο των ιδεολογικών χρήσεων της εικόνας των ληστών στον δημόσιο λόγο μπορούμε να καταλήξουμε σε πολύ γόνιμα συμπεράσματα, όπως θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια. Θα προσπαθήσουμε, δηλαδή, να εξετάσουμε την ακριβώς αντίρροπη προς τη λαϊκή μυθοποίηση θέση, εκείνη της εξουσίας που θέλει τους ληστές κακούργους, κοινούς εγκληματίες, απογυμνωμένους από όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τους ως κοινωνικά υποκείμενα. Με άλλα λόγια είναι ένα εγχείρημα κανονιστικής επιβολής και υποταγής των ατάκτων ή των ληστών σε μια υπό διαμόρφωση πραγματικότητα που οδηγεί στην ένταξη τους στο νεωτερικό κράτος ως κακοποιών⁸⁰.

⁷⁹ Αθηνά, 08/02/1854 σ.3

⁸⁰ Δαμιανάκος Σ., *Ήθος και πολιτισμός...ο.π.*, σ.49

Η γενεαλογία και οι κώδικες των ληστών

Ο Φιλικός Γεώργιος Λασσάνης, καταγράφει σε μια εκτενή -άνω των είκοσι σελίδων- αναφορά του προς το υπουργείο εσωτερικών την άποψή του για την κατάσταση σχετικά με το ζήτημα της ληστείας στην περιοχή Αττικής και Βοιωτίας όπου υπηρετεί ως Νομάρχης⁸¹. Οι περιγραφές του δηλώνουν καλή γνώση του προβλήματος. Παρόλα αυτά αν και έχουν μια σχετική ακρίβεια και συνοδεύονται από παράθεση αρκετών στοιχείων, βρίθουν από χαρακτηρισμούς.

Ο κύκλος των ανθρώπων που εξετάζουμε και γενικότερα οι συμμορίες τους είναι γνωστές στους διώκτες τους και με αυτή την πληροφορία μας εισάγει στο κείμενό του ο Λασσάνης. Οι συμμορίες των Νταβέλη, Καλαμπαλίκη, Φουντούκη και Μπελούλια είναι αυτές που μπαίνουν στο στόχαστρό του. Ο συγγραφέας αναφέρεται στους ληστές χρησιμοποιώντας κι επαναλαμβάνοντας εκφράσεις όπως "βίαιοι" και "θρασεείς" αλλά κυρίως -και μάλιστα σε αρκετά σημεία του κειμένου- χρησιμοποιεί το επίθετο "κακούργοι". Για τον Νταβέλη, συγκεκριμένα, σχολιάζει πως είναι βάνανσος αλλά ευφυής. Γενικά όχι μόνο σε αυτή αλλά σε όλες τις αντίστοιχες αναφορές το στοιχείο της βίας των ληστών τονίζεται και είναι λογικό εφόσον αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της ληστρικής ζωής, αλλά δεν του αποδίδεται η πραγματική διάσταση, τουλάχιστον αυτή που κατέχει στην κοινωνία της ελληνικής ορεινής επαρχίας και δεν αναλύονται οι όροι με τους οποίους χρησιμοποιείται η βία.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Λασσάνης, εκτός του ότι διετέλεσε Υπουργός και έπειτα Νομάρχης, υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας και στη συνέχεια μέλος του Ιερού λόχου με τον βαθμό του χιλίαρχου. Σπούδασε στη Φιλοσοφική σχολή της Λειψίας και δίδαξε στην εμπορική σχολή της ελληνικής κοινότητας της Οδησσού. Σύντροφος του Αλέξανδρου Υψηλάντη έως την τελευταία του στιγμή φυλακίστηκε από τους Αυστριακούς και με την απελευθέρωσή του συμμετείχε στην Επανάσταση στο πλευρό του Δημητρίου Υψηλάντη⁸².

Όλη του η πορεία έχει σημασία, καθώς αυτό δηλώνει ότι είναι κατεξοχήν το παράδειγμα του ανθρώπου που μετείχε στην όλη διαδικασία δημιουργία του ελληνικού κράτους και την υποστηρίζει μέχρι τέλους, ενώ φυσικά ενστερνίστηκε τις νεωτερικές

⁸¹ Λασσάνης Γ., *Εκθεσεις περί ληστείας*, Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 2018

⁸² Οι πληροφορίες για τον Γ. Λασσάνη έχουν αντληθεί από το βιογραφικό σημείωμα που επιμελείται ο Σ. Κουτροβίδης, στο ίδιο, σ.71

ιδέες οι οποίες οδήγησαν ως εκεί. Ένας άνθρωπος ο οποίος την εποχή που υπογράφει την εν λόγω αναφορά εκπροσωπεί, παρά τη λογιосύνη του, ή και μέσω αυτής, το αυστηρό πρόσωπο της κρατικής εξουσίας.

Ο Σωτήρης Σωτηρόπουλος, ο οποίος διετέλεσε Βουλευτής, Υπουργός Οικονομικών και αργότερα Πρωθυπουργός, κατέγραψε επίσης, τη δυσάρεστη επαφή του με τη ληστεία μέσα από την προσωπική του εμπειρία κατά την αιχμαλωσία του από τη συμμορία του Δημήτρη (Μήτσου) Λαφαζάνη και την περιπετειώδη περιπλάνησή του στην ύπαιθρο της Δυτικής Πελοποννήσου. Η απαγωγή αποτέλεσε τόσο μεγάλο θέμα που όχι μόνο απασχόλησε τις τοπικές και εθνικές εφημερίδες αλλά έγινε μέχρι και άρθρο στους Times του Λονδίνου. Ταυτόχρονα η επιτυχής έκβαση της απαγωγής γιγάντωσε τη φήμη του ληστή Λαφαζάνη. Αντίθετα με τον Λασσάνη ο Σωτηρόπουλος παρουσιάζεται διχασμένος σε ότι αφορά την άποψή του για τους ληστές. Σαφώς και δεν δικαιώνει τη δράση τους, ωστόσο έρχεται σε άμεση επαφή αφενός με τον τρόπο ζωής τους και αφετέρου με τους άγραφους νόμους των ληστών έτσι ώστε έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει πολύ βαθύτερα το ζήτημα. Ο Λασσάνης είναι κάθετος όταν σχολιάζει τις συμμορίες. Πρόκειται για κακούργους και αμετανόητους έκνομους των οποίων η δράση προκύπτει από τη ροπή τους προς τη βία και την κακή τους φύση. Οι αντίστοιχες πληροφορίες που αντλούμε από τον Σωτηρόπουλο για παράδειγμα είναι μεν στην ίδια λογική με εκείνη του Λασσάνη, καθώς συχνά διαμαρτύρεται ότι υπέφερε στα χέρια των ληστών αλλά διακρίνει κανείς την προσπάθειά του να καταγράψει όσο πιο αντικειμενικά τα κίνητρα και τις επιδιώξεις τους.

Η εικόνα των ληστών που μας μεταφέρει ο Σωτηρόπουλος είναι πολύ πιο ανθρώπινη. Προσέχουν πολύ και φροντίζουν ιδιαίτερα τον αιχμάλωτό τους. Κάνουν το καλύτερο δυνατό ώστε να μην κακοπεράσει στα χέρια τους. Μάλιστα για τον Ευθύμιο, τον προσωπικό του φύλακα, ο Σωτηρόπουλος σχολιάζει ότι «προσπάθει εκ παντός τρόπου να με ευχαριστήση»⁸³ ενώ προηγουμένως τον χαρακτηρίζει αγαθό⁸⁴. Μάλιστα με το πέρας της περιπέτειάς του θα αναφέρει ότι του χρωστά ευγνωμοσύνη για τη συμπεριφορά του. Ωστόσο τα σχόλιά του είναι πιο σκληρά όταν αναφέρεται γενικώς σε ληστές ή στη ληστεία και χρησιμοποιεί χαρακτηρισμούς όπως "εχθροί της

⁸³ Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσης μετά ληστών*, Αθήνα, 1867, σ.25

⁸⁴ Στο ίδιο, σ.24

κοινωνίας"⁸⁵. Πάντως και σε άλλα σημεία του κειμένου του και μάλιστα αρκετά, αναγνωρίζει το άγχος και τη μέριμνα των ληστών να τον περιποιηθούν όσο το δυνατόν περισσότερο.

Άλλωστε μέχρι και ο αντισυνταγματάρχης που διαπραγματεύεται με τους Αρβανιτάκηδες παρατηρεί ότι επιχειρούν να μην επιβαρύνουν μονάχα ένα σπίτι ή ένα χωριό γι' αυτό και οι συνεχείς τους μετακινήσεις με τους αιχμαλώτους⁸⁶. Οι διαπραγματευτές από την πλευρά της κυβέρνησης προβαίνουν σε συστάσεις όπως «να μη πάθη ουδέ το νύχι τίνος εξ αυτών»⁸⁷ ενώ γνωρίζουν πολλοί καλά ότι οι νόμοι των ληστών απαγορεύουν ρητά την κακοποίηση των αιχμαλώτων παρά μόνο σε περίπτωση που δεχτούν επίθεση και αυτό για να μην συλληφθούν με τους αιχμαλώτους ζωντανούς το οποίο αποτελεί το πιο ισχυρό διαπραγματευτικό τους χαρτί.

Όλα τα παραπάνω, ωστόσο, όπως και όλη η συμπεριφορά των ληστών δεν είναι χαρακτηριστικό της καλής φύσης τους ή των αγνών προθέσεων τους αλλά υπαγορεύονται από τους νόμους τους και τον κώδικά αξιών τους ο οποίος τηρείται απαρέγκλιτα για συγκεκριμένους λόγους που σχετίζονται με την τιμή τους, αλλά κυρίως έχουν ως γνώμονα την ασφάλεια της συμμορίας και την επιτυχή έκβαση των ληστρικών επιχειρήσεων. Άλλωστε είναι ευνόητο για ποιον λόγο αναφέρουν τόσο στον ίδιο τον Σωτηρόπουλο όσο και στην επιστολή προς τη σύζυγό του, ότι πρόκειται για πραγματικούς ληστές και όχι για φυγόδικους⁸⁸ - δηλαδή περιστασιακούς. Προφανώς αυτό γίνεται για να γνωρίζει τόσο ο αιχμάλωτος, όσο οι συγγενείς του αλλά τελικά και οι αρχές, με ποιους όρους θα γίνει η όποια διαπραγμάτευση. Μπορεί λοιπόν να τον φροντίζουν, ταυτόχρονα όμως οι ίδιοι αναφέρουν στον Σωτηρόπουλο πως «Καλήτερα να σκοτωθούμε όλοι παρά να μας πάρουν τον σκλάβο ζωντανό» και σχολιάζουν πως έτσι χάνουν την υπόληψή τους και δεν μπορούν πλέον να συνεχίσουν τις ληστείες⁸⁹.

Μεταξύ άλλων ο Σωτηρόπουλος αναφέρει ότι οι ληστές, κόβουν τα αυτιά και τη μύτη όσων τους προδίδουν, παίρνουν χρήματα από όσους έχουν αρκετά και από αυτά φροντίζουν και για τους φτωχούς, σκλαβώνουν τους πλούσιους, δεν κακοποιούν και δεν χύνουν αίμα χωρίς να υπάρχει ανάγκη, δεν παίρνουν ποτέ ολόκληρη την

⁸⁵ Στο ίδιο, σ.127

⁸⁶ ΑΥΕ, Έγγραφο περί της διαπραχθείσης ληστείας επί της οδού Μαραθώνος, Αθήνα, 1871, σ.9

⁸⁷ Στο ίδιο, σ.7

⁸⁸ Στο ίδιο, σ.63-65

⁸⁹ Στο ίδιο, σ.29

περιουσία κανενός ώστε να μπορεί να ζήσει και τέλος δεν πειράζουν γυναίκες⁹⁰. Αν, λοιπόν, διαβάσει προσεκτικά κανείς μπορεί να βρει όχι μόνο ευθείες αναλογίες με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής στις αγροτικές κοινωνίες, αλλά και να εντοπίσει τα στοιχεία εκείνα που διατηρούν την αποδοχή των συμμοριών ανάμεσα στις κοινωνίες αυτές. Σε άμεση σχέση με τις παραπάνω αρχές είναι και το πλάνο των ληστών σε περίπτωση που χρειαστεί να θανατωθεί ο αιχμάλωτος. Οι ληστές ρίχνουν κλήρο για το ποιος θα τον φυλάει, που θα είναι τελικά κι εκείνος ο οποίος θα έχει το χρέος να τον σκοτώσει αν παραστεί ανάγκη. Αυτή η διαδικασία της κλήρωσης είναι δυσάρεστη για τους ληστές⁹¹. Είναι κι εδώ ξεκάθαρο πως δεν πρόκειται για κοινούς εγκληματίες. Η βία είναι αναγκαίο στοιχείο της δράσης τους, χωρίς να υπεραπλουστεύουμε τα πράγματα. Μια σειρά τέτοιων κανόνων όπως το γεγονός ότι προσφέρουν χρήματα στην εκκλησία την περίοδο των γιορτών και σε αγαθοεργίες ενώ προτιμούν να ληστεύουν τους έχοντες, ολοκληρώνουν την εικόνα του ανθρώπου που δεν είναι εγκληματίας αλλά παρ' όλα αυτά επιλέγει να ζήσει στο περιθώριο ή καλύτερα στις παρυφές της κοινωνίας⁹².

Οι επιστολές και τα έγγραφα που ανταλλάσσονται μεταξύ Υπουργών, Πρέσβων και Στρατιωτικών στην υπόθεση της ληστείας του Μαραθώνα, υιοθετούν πολύ σκληρότερη γλώσσα από εκείνη του Λασσάνη και ακόμη περισσότερο από εκείνη του Σωτηρόπουλου. Η λέξη κακούργος όπως επίσης και άλλοι ανάλογοι χαρακτηρισμοί ή παράγωγα εμφανίζονται με τέτοια σταθερότητα και συνέπεια στα επίσημα αλλά και στα ανεπίσημα έγγραφα που καταλήγει να απαντάται συχνότερα από τη λέξη ληστής μέσα σε αυτά τα έγγραφα.

Ωστόσο οι εκφράσεις που χρησιμοποιούν οι διάφοροι συγγραφείς και ο τύπος δεν είναι το μείζον σ' αυτή την υπόθεση. Σημαντικό είναι και το ότι αναλύεται η κοινωνική καταγωγή των ληστών. Ξεκάθαρα εδώ ο Λασσάνης κάνει λόγο για βλαχοποιμένες ή πιο συγκεκριμένα σκηνίτες βλαχοποιμένες, οι οποίοι απασχολήθηκαν ως τσομπάνηδες και στη συνέχεια εντάχθηκαν σε συμμορίες σχηματισμένες κυρίως από βλαχόπουλα⁹³. Αυτό σημαίνει μόνο ένα πράγμα, το οποίο έτσι κι αλλιώς διατρέχει

⁹⁰ Στο ίδιο, σ.51

⁹¹ Στο ίδιο, σ.60

⁹² Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας...* ο.π., σ. 75

⁹³ Λασσάνης Γ., ...ο.π., σ.31-32, Πρέπει να σημειωθεί ότι όταν ο Λασσάνης αναφέρεται σε Βλάχους δεν μιλάει για την εθνοτική ταυτότητα, δηλαδή τους Αρμένιους. Η χρήση του όρου πιθανότερα αντιστοιχεί σε όλους όσοι είναι μετακινούμενοι και είναι ποιμένες κτηνοτρόφοι. Εξάλλου ειδικά στην περιοχή της Αττικοβοιωτίας έντονη ήταν η παρουσία Σαρακατσαναίων κ.α. βλ. σχετικά με τη χρήση του όρου στο

ως βασική προβληματική το συγκεκριμένο κείμενο. Οι ληστές γνωρίζουν καλά τόσο τις περιοχές οι οποίες αποτελούν βασικό σκηνικό της αντιπαράθεσης, όσο επίσης, είναι εξοικειωμένοι σε έναν τρόπο ζωής πριν ακόμη καταφύγουν στη ληστεία που τους επιτρέπει να διατηρούν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των διωκτών τους της χωροφυλακής. Είναι εύλογο, λοιπόν, όταν στη συνέχεια της αναφοράς αναδεικνύεται η σημασία του δικτύου υποστήριξης των ληστών, το οποίο συγκροτείται κυρίως από τους κτηνοτρόφους των ορεινών περιοχών και μάλιστα όχι μόνον από τους νομαδικούς πληθυσμούς⁹⁴. Με γνώμονα το γεγονός ότι οι συμμορίες έχουν περιορισμένο χώρο δράσης (ή ελέγχου) ο οποίος συνήθως είναι και ο ευρύτερος τόπος καταγωγής τους ο Λασσάνης δίνει μεγάλη σημασία στους συγγενείς τους, στους οποίους καταλογίζει ότι τις περισσότερες φορές λειτουργούν ως λησταποδόχοι. Θεωρεί ότι είναι εκείνοι λοιπόν οι οποίοι όχι μόνο παρέχουν υλική υποστήριξη και κάλυψη στους ληστές, αλλά μετέχουν του συστήματος της ληστείας και προφανώς επωφελούνται⁹⁵.

Για τον Νταβέλη ο Νομάρχης αναφέρει ξεχωριστά ότι εργάστηκε ως έμμισθος τσομπάνης και ότι «έχει ως πρότυπον τα παλαιά καπιτανάτα των κλεφτών»⁹⁶. Αυτό είναι ακόμη ένα σημαντικό στοιχείο που συμπληρώνει την εικόνα των ληστών και μας βοηθά να αποσαφηνίσουμε δυο σημαντικές πτυχές σχετικές με το ζήτημα. Η μια είναι η προφανής και έχει να κάνει με τη γενεαλογία των ληστών. Πρόκειται για την κλεφταρματολική καταγωγή των ληστών που αναφέραμε. Η άλλη όμως αφορά τη χρήση του όρου «κλέφτης». Γιατί ο Λασσάνης χρησιμοποιεί έναν τέτοιο όρο για να περιγράψει τον Νταβέλη και τον συσχετίζει με τα καπετανάτα των κλεφτών; Δεν τον κολακεύει, ούτε του αναγνωρίζει λαμπρές καταβολές. Τουναντίον, η αναφορά σε αυτά τα πρότυπα είναι μάλλον μομφή, χρησιμοποιείται επιτιμητικά και υποδηλώνει τον τρόπο με τον οποίο βλέπει ο Λασσάνης τον Νταβέλη. Έναν άνθρωπο εκτός νόμου, κοινωνικό παρία, που μεταχειρίζεται τη βία ως μόνο μέσο για την επιβίωση του.

Όπως αναφέραμε και στο πρώτο μέρος της εργασίας το "κλέφτικο" δεν διατηρεί πάντοτε την ίδια σημασία αλλά μάλλον χρησιμοποιείται κάθε φορά θετικά είτε αρνητικά, ανάλογα με το διακύβευμα και τις εκάστοτε πολιτικές στοχεύσεις. Το βασικό

Σπύρος Θ., Οι Βλάχοι ημι-νομάδες του Γαρδικίου και ο Μεσοπόλεμος. Κοινωνική μετάβαση και μνήμες της "παρακμής" στο *Η Ελλάδα στο Μεσοπόλεμο...ο.π.*, σ.110, Βέβαια αυτή η χρήση του όρου επιδέχεται κι άλλων ερμηνειών τις οποίες εξετάζουμε παρακάτω.

⁹⁴ Λασσάνης Γ., *Εκθεσις περί ληστείας...ο.π.*, σ.47

⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 47

⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 31

πρόβλημα του όρου είναι ότι δηλώνει την αναντιστοιχία με το νεωτερικό κράτος, την απόσταση από τη σύγχρονη Ευρώπη και κυρίως παραπέμπει στο πρόσφατο Οθωμανικό παρελθόν. Εξάλλου μετά τη Βαυαροκρατία η χρήση του όρου με την αρνητική του σημασία επικράτησε για κάποιο σημαντικό χρονικό διάστημα⁹⁷. Έτσι αντίστοιχα στους ενόπλους που πήραν μέρος στις εξεγέρσεις των ετών 1836 και 1848, αλλά και σε όσους συμμετείχαν στην επανάσταση του 1854 στην Ήπειρο, αποδίδονταν υποτιμητικά από τους συγχρόνους τους ο όρος "υπολείμματα" των κλεφταρματολών⁹⁸. Αυτή η επαμφοτερίζουσα στάση απέναντι στην κλεφτουριά έχει να κάνει και με τα απελευθερωτικά κινήματα πάντως, στα οποία η παρουσία των ληστών είναι έντονη. Σε κάθε άλλη περίπτωση θα διατηρούσε μονάχα την αρνητική χροιά, ελέω ληστείας, ή θα είχε θαφτεί σε ένα ηρωικό παρελθόν απομπλεγμένο από τους ληστές. Εξάλλου στις ποικίλες αναφορές συναντάται και η άποψη αυτών που ισχυρίζονται ότι οι ληστές συνδέονται μεν με τους κλέφτες και τους αρματολούς αλλά αποτελούν μια εκφυλισμένη εκδοχή τους αφού, όπως ισχυρίζονται, ο αρχικός σκοπός των κλεφτών ήταν ιερός και οι ίδιοι ευγενείς και φιλόανθρωποι, αντίθετα είναι προφανές ποια άποψη επιφυλάσσουν για τους ίδιους τους ληστές.

Σχετικά με τους λόγους που οδηγήθηκαν σε αυτό τον τρόπο ζωής, υπάρχουν κείμενα στα οποία το αναφέρουν ρητά οι ίδιοι οι ληστές ενώ αλλού προκύπτει από διηγήσεις τρίτων όπως αυτή του Σωτηρόπουλου ο οποίος περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο πέρασαν στη ληστεία τα μέλη της συμμορίας που τον απήγαγαν. Βέβαια κάποιες φορές οι προσωπικές ιστορίες των ληστών είναι επινοημένες και στην προσπάθεια προφανώς να αιτιολογήσουν την έκνομη δράση τους, τις αλλάζουν από διήγηση σε διήγηση, ενώ άλλοτε κάποιος ληστής έχει πολύ περισσότερους από έναν λόγους να καταφύγει στη ληστεία. Ο Λαφαζάνης για παράδειγμα ο οποίος, μάλιστα, δηλώνει στον Σωτηρόπουλο πως και γράμματα ήξερε αλλά και φιλήσυχος άνθρωπος υπήρξε⁹⁹ εξιστορεί μια προσωπική του αντιδικία με κάποιον συγχωριανό του ο οποίος αφού τον στοχοποίησε κατάφερε και του πήρε τη στάνη και το κοπάδι οπότε ο Λαφαζάνης τον εκδικήθηκε κι έπειτα έγινε ληστής. Σε άλλη, μεταγενέστερη διήγησή του, αναφέρει πως έλαβε μέρος στη Ναυπλιακή επανάσταση αλλά μετά τη φυγή του βασιλιά δεν του

⁹⁷ Τσακανίκα Ε., *Αγωνιστές του 1821*...ο.π., σ.60 - 61

⁹⁸ Κοταρίδης Ν., *Παραδοσιακή επανάσταση*...ο.π., σ.246.

⁹⁹ Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών*...ο.π., σ.23

δόθηκε η πολυπόθητη αμνηστία¹⁰⁰. Ο ληστής που είχε οριστεί προσωπικός φύλακας του απαχθέντος υπουργού, ο Ευθύμιος αναφέρει επίσης πως εγκλημάτησε κατά προσώπου το οποίο τον είχε αδικήσει και γι' αυτόν τον λόγο μετέβη στην Αθήνα όπου εργαζόταν ως αστυνομικός κλητήρας, έως ότου τον κατέδωσε κάποιος συνεπαρχιώτης του και αναγκάστηκε να καταφύγει στον ληστρικό βίο¹⁰¹.

Οι προσωπικές αντιδικίες και η ηθική της εκδίκησης, έχει αναφερθεί συχνά ότι αποτελούσαν από τις κυριότερες αιτίες που κάποιος περνούσε στην παρανομία και αυτό προφανώς είναι αποτέλεσμα της κουλτούρας της ελληνικής αγροτικής κοινωνίας του 19ου αι. όπου οι περισσότεροι χωρικοί είχαν στην κατοχή τους όπλα και μαχαίρια, ενώ η παραμικρή προσβολή ή αδικία έπρεπε να απαντηθεί καθώς, σε άλλη περίπτωση, αποτελούσε βαρύτατο πλήγμα για την υπόληψη. Αυτού του είδους οι αντιδικίες πολύ συχνά εξελίσσονταν σε βεντέτες αλλά ενίοτε συνέβαιναν ακόμη και ανάμεσα στα μέλη της ίδιας οικογένειας¹⁰². Πάντως, ενδιαφέρον έχει όχι μόνο η ευκολία με την οποία κατέφευγε κανείς στη ληστεία αλλά και η ανάποδη διαδρομή, όπως για παράδειγμα συνέβη στην περίπτωση ενός χωροφύλακα την οποία αναφέρει ο Ε. Αμπού, ο οποίος αφού κουράστηκε να περιμένει την προαγωγή του λιποτάκτησε, έγινε ληστής και εφόσον απέδειξε την αξία του στο βουνό, έλαβε χάρη, επέστρεψε στην υπηρεσία του και πήρε τον βαθμό που επιθυμούσε¹⁰³. Γεγονός ωστόσο είναι πως αρκετά συχνά δεν συνέτρεχαν άλλοι λόγοι για να καταφύγει κανείς στη ληστεία παρά η τοπική ή η οικογενειακή παράδοση που ήθελε τη ληστεία μια φυσική συνέχεια στην κοινωνική εξέλιξη ενός μέλους της οικογένειας.

Κατά τον ίδιο τρόπο, λίγο πολύ, αποτυπώνεται η κατάσταση και στα έγγραφα του Υπουργείου εξωτερικών τα οποία αφορούν στη διαβόητη σφαγή στο Δήλεσι, όπου η συμμορία των Αρβανιτάκηδων με επικεφαλής τον Τάκο Αρβανιτάκη αρχικά απήγαγε στο Πικέρμι πέντε ευρωπαίους εκδρομείς και στη συνέχεια προχώρησε στη θανάτωσή τους στο Δήλεσι στην προσπάθειά των ληστών να διαφύγουν από τις αρχές. Ομοίως, λοιπόν, και στην περίπτωση των Αρβανιτάκηδων από τον κατάλογο που καταρτίζεται μετά τη σφαγή στο Δήλεσι αναφέρονται τα ονόματα των συλληφθέντων και των φονευθέντων δίπλα στα οποία καταγράφεται η καταγωγή τους και η όποια ασχολία. Σε

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σ.24

¹⁰¹ Στο ίδιο, σ.25

¹⁰² Gallant T., *Νεότερη Ελλάδα, Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Πεδίο, Αθήνα, 2017, σ.228-230

¹⁰³ Αμπού Ε., *Η Ελλάδα του Όθωνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018, σ.356

επτά από τους συνολικά έντεκα σημειώνεται πως είναι βλάχοποιμένες και σε τρεις από αυτούς ότι συμμετείχαν και σε άλλη συμμορία¹⁰⁴.

Ο ανθυπολοχαγός του πεζικού Ανδρέας Μοσχονήσιος εκφράζει μερικές από τις πιο ακραίες θέσεις πάνω στο ζήτημα της ληστείας. Τα μέτρα που προτείνει περιλαμβάνουν τη μετακίνηση όλων των Βλαχοποιμένων και των Αρβανιτόβλαχων σε οικισμούς μακριά από την οροθετική γραμμή όπου θα φρουρούνται συνεχώς και ακόμη, εκτοπισμό όλων των συγγενών ληστών και των ύποπτων για λησταποδοχή ή υπόθαλψη σε νησιά όπως η Ίος, η Αντίπαρος, η Σίκινος και η Αμοργός¹⁰⁵. Οι παραπάνω προτάσεις της απομόνωσης και του εκτοπισμού δεν είναι μεμονωμένες και φανερώνουν κάποιες πτυχές οι οποίες δε θα μας απασχολήσουν και στις οποίες δε θα επεκταθούμε εδώ, αν και παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Ωστόσο αξίζει να αναφέρουμε σύντομα ότι η άκριτη ένταξη όλων των ληστών σε αυτή την ευρύτερη κατηγορία των βλαχοποιμένων λειτουργεί από τη μια τροχοδεικτικά, στοχοποιώντας μια συγκεκριμένη ομάδα που δεν είναι εύκολο να ενσωματωθεί, ενώ από την άλλη χρησιμεύει στον ευρύτερο καταδιωκτικό μηχανισμό ως εργαλείο εμπέδωσης του πως θα πρέπει να είναι ή να μην είναι οι Έλληνες. Μετά την εξόντωση του λήσταρχου Καλαμπαλίκη καθώς και της συμμορίας του, δημοσιεύτηκε ένα εκτενές άρθρο στην εφημερίδα *Αιών* στην τέταρτη σελίδα όπου περιγράφεται τόσο η συγκεκριμένη επιχείρηση όσο και η έκβαση. Το παρακάτω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό: «Πάντες οι φονευθέντες ήσαν βλαχοποιμένες την καταγωγήν, νέα μαρτυρία ότι προ καιρού οι Έλληνες αποχαιρέτησαν το αισχρόν του ληστού επάγγελμα.»¹⁰⁶

Η συσχέτιση των ληστών μονοσήμαντα με τα τσελιγκάτα και τους νομαδικούς πληθυσμούς από την κραταιά αντίληψη, από τη μια φανερώνει τη δυσκολία κατανόησης και αναπαράστασης των παραδοσιακών λειτουργιών της αγροτικής κοινωνίας, την πρόθεση να απαλλαγεί από ότι δεν ενσωματώνεται με τους όρους της, αλλά από την άλλη και την άρνηση και την αντίσταση των ίδιων των πληθυσμών, εγγραφής τους σε σχήματα συμβατά με το σύγχρονο νεωτερικό κράτος.

¹⁰⁴ ΑΥΕ, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης ...ο.π, σ.38

¹⁰⁵ Μοσχονήσιος Α., *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, Τύποις "Εθνικού Μέλλοντος", Ερμούπολη, 1869 σ.33

¹⁰⁶ Αιών, 17.04.1858, αρ. Φ. 1617, σ.4

Η δικτύωση των ληστών στην ύπαιθρο

Τα συμπεράσματα για την εικόνα των ληστών στις αναφορές και σε άλλα παρόμοια έγγραφα συχνά δεν προκύπτουν τόσο από όσα γράφονται ή από όσα τυχόν διαστρεβλώνονται αλλά περισσότερο από εκείνα που αποσιωπώνται. Ο Νταβέλης, όπως τουλάχιστον μας πληροφορεί ο Λασσάνης «συχνά ερωτά αν τον έβγαλαν τραγούδι»¹⁰⁷, κάτι που όμως αφήνει ασχολίαστο στην υπόλοιπη αναφορά του. Προφανώς γιατί το να γίνεσαι τραγούδι είναι γεγονός δηλωτικό της θετικής απήχησης που είχε η δράση του Νταβέλη στο λαό και άρρηκτα δεμένο με την έννοια της λεβεντιάς. Εξάλλου, αυτού του είδους τα τραγούδια είναι πάντοτε εξυμνητικά¹⁰⁸, ενώ έχουμε τονίσει κατ' επανάληψη ότι ο θαυμασμός προς τους ληστές δεν ήταν κάτι κρυφό για τους κατοίκους στην ευρύτερη περιοχή της Αττικοβοιωτίας αλλά και γενικά στις αγροτικές περιοχές¹⁰⁹. Ο Νομάρχης όμως αφήνει το σχόλιό του μετέωρο και χωρίς περαιτέρω ανάλυση, πιθανά για να χρεώσει στον ληστή, συν τοις άλλοις, εγωκεντρισμό και υπεροψία.

Το βασικό σημείο γύρω από το οποίο χτίζει ο Λασσάνης την αναφορά του και στο οποίο εστιάζει έχει να κάνει με τις δυσκολίες στην καταδίωξη, στο οποίο μας δίνει πολύ χρήσιμες πληροφορίες. Εδώ τίθενται μια σειρά από ζητήματα που ξεκινούν από τις ανετοιμότητες των σωμάτων της χωροφυλακής και της οροφυλακής, την κίνηση των ληστών στο γεωγραφικό χώρο και καταλήγουν στις προτάσεις του συγγραφέα της αναφοράς όπου υποδεικνύει την κατάδειξη, την κατάδοση δηλαδή, ως την πλέον ενδεδειγμένη και επιτυχή μέθοδο στη μάχη κατά της ληστείας.

Όπως διαπιστώνει ο Λασσάνης οι ληστές γνωρίζουν καλά τις ορεινές περιοχές που κινούνται και δρουν, ενώ παράλληλα υποστηρίζονται από ένα δίκτυο ανθρώπων (χωρικούς, νομαδικούς πληθυσμούς, ποιμένες και μονές) το οποίο όχι μονάχα τροφοδοτεί τις συμμορίες με όλα τα απαραίτητα, αλλά έχει επιφορτιστεί με το έργο να παρέχει και χρήσιμη πληροφόρηση για τις θέσεις και τις κινήσεις των χωροφυλάκων¹¹⁰. Οι τυχαίες συναντήσεις με ληστές είναι σπάνιες και ακόμη και όταν συμβαίνουν συνήθως αποφέρουν πενιχρά αποτελέσματα. Ο Λασσάνης ξέρει καλά πως μονάχα

¹⁰⁷ Λασσάνης Γ., *Εκθεσις περί ληστείας...ο.π.*, σ.31

¹⁰⁸ Ασδραχάς Σ., *Πρωτόγονη Επανάσταση...ο.π.*, σ.259

¹⁰⁹ Κολιόπουλος Ι., *Η ληστεία στην Ελλάδα...ο.π.*, σ.261

¹¹⁰ Λασσάνης Γ., *Εκθεσις περί ληστείας...ο.π.*, σ. 47

εγκαθιδρύοντας συνεργασία με τον κόσμο που περιβάλλει και υποστηρίζει τους ληστές θα πετύχει την εξόντωσή τους. Λίγες νίκες θα ήταν πιο συντριπτικές από την επικράτηση της αντίληψης ανάμεσα στους χωρικούς, ότι οι ληστές δεν είναι τίποτε άλλο παρά κακούργοι που πρέπει να τους καταδώσουν στις αρχές. Γι' αυτό τον λόγο οι προτάσεις του χαρακτηρίζονται από κάποιες βασικές μέριμνες με αντίστοιχες στοχεύσεις.

Ο Λασσάνης προτείνει τον έλεγχο των όλων των βλαχοποιμένων ομάδων, δηλαδή την καταγραφή και τη στενή παρακολούθηση των τσομπάνηδων και όσων χωρικών εργάζονται μαζί τους. Θεωρεί ότι οι αστυνομικές αρχές οφείλουν να είναι πολύ αυστηρές με τους λησταποδόχους, αφού αυτή η ομάδα χωρικών είναι εκείνη από την οποία προσδοκά να καταδώσουν τους ληστές. Προτείνει επίσης την καταγραφή όσων πηγαиноέρχονται στην Αθήνα και αποτελούν το προσωπικό στα κρεοπωλεία της πρωτεύουσας καθώς, όπως υποθέτουμε, τους εντάσσει στο ευρύτερο σύστημα των λησταποδόχων. Τέλος προτείνει τη συγκρότηση μυστικών σωμάτων και τη στρατολόγηση ανδρών που να γνωρίζουν καλά την περιοχή και επίσης να είναι «εγγεγυμνασμένοι εις το είδος τούτο του ληστρικού βίου, μεμνημένοι εις τα ληστρικά στρατηγήματα»¹¹¹. Από αυτό συνάγει κανείς το συμπέρασμα ότι ο Λασσάνης θα επιθυμούσε να αντλήσει ανθρώπινο δυναμικό από την ίδια δεξαμενή με τις ληστοσυμμορίες και αυτό, αν και δεν το αναφέρει σε κανένα σημείο του κειμένου του, εκτός από τους προφανείς λόγους για τους οποίους το επιθυμεί είναι ταυτόχρονα και ένας τρόπος να ανατρέψει τις ισορροπίες και να διασπάσει τον κύκλο ληστών - λησταποδόχων.

Σε όλη του την αναφορά ο Λασσάνης μοιάζει να βάζει κατά πάντων. Εκτός από τις ανεπάρκειες της χωροφυλακής στέκεται κυρίως σε εκείνες της οροφυλακής αλλά και στα δίκτυα υποστήριξης των συμμοριών. Περισσότερο απ' όλα, όμως, μοιάζει να αντιφάσκει σχετικά με τη στάση των χωρικών, τη συμμετοχή τους σε αυτά τα δίκτυα και τη γενικότερη στάση τους. Από τη μια σχολιάζει ότι οι χωρικοί καταδυναστεύονται, φοβούνται και πρέπει όπως χαρακτηριστικά αναφέρει «να ξυπνήσουν», ενώ από την άλλη τους χαρακτηρίζει, ανάμεσα στα υπόλοιπα στοιχεία που παραθέτει, ως τον βασικότερο παράγοντα που λειτουργεί αποτρεπτικά στην επιτυχή καταδίωξη της ληστείας, κάτι που δεν μπορεί να αποφύγει να αναφέρει άλλωστε. Χαρακτηριστικά σχολιάζει πως:

¹¹¹ Λασσάνης Γ., *Έκθεσις περί ληστείας...* ο.π, σ.44

*ουχί μόνον παρέχωσιν εις τους ληστές οικειοθελώς και ανευ βίας τινος μυρίας ευκολίας να τοις προμηθεύωσιν πυρίτιδα, μόλυβδον, τζαρούχια, ασκούς δια νερόν, και να τοις προδίδωσι τας επισταθμεύσεις και κινήσεις της στρατιωτικής δυνάμεως αλλά και να επιδίδονται εις τον ληστρικών βιον.*¹¹²

Η αλήθεια είναι κάπου στη μέση ή ορθότερα, είναι αρκετά πιο μακριά από αυτό που καταθέτει στην αναφορά του ο Λασσάνης και περισσότερο περίπλοκη από μια μανιχαϊστική αντίληψη λαϊκών ηρώων ή στον αντίποδα απολύτως κακών ληστών. Επειδή όμως στη συγκρότηση και λειτουργία αυτών των κοινωνιών δεν βαρύνουν μονάχα τα οικονομικά χαρακτηριστικά -πράγμα που αν δεχτούμε καθιστά τις όποιες γενικεύσεις προκύπτουν ριψοκίνδυνες- αλλά κυρίως τα πολιτισμικά, οφείλουμε να σημειώσουμε πως οι χωρικοί φοβούνται και στηρίζουν τους ληστές την ίδια στιγμή που τους θαυμάζουν. Άλλοτε τους ενισχύουν από φόβο και με τη βία, ενώ άλλοτε με τη θέλησή τους, θεωρώντας ότι ενισχύουν αυτούς οι οποίοι αντιστέκονται για λογαριασμό τους.

Δυο σημαντικές παρατηρήσεις που κάνει ο Μαρξ στο *Εγκώμιο του εγκλήματος* και μπορεί να μας χρησιμεύσουν ως αφετηρίες ώστε να κατανοήσουμε ακόμη περισσότερο τη θέση του ληστή μέσα σε μια κοινωνία, είναι ότι ο εγκληματίας προσφέρει ή συνδράμει σε μια κοινωνική εξισορρόπηση¹¹³, κάτι που έχουμε εξηγήσει ήδη και επίσης ότι «το έγκλημα αποσύρει από την αγορά εργασίας ένα περιττό κομμάτι του πληθυσμού»¹¹⁴. Έτσι και ο ληστής κατά κάποιο τρόπο επιλέγει τη δράση του ως επαγγελματική ασχολία. Άλλωστε είναι γέννημα κοινωνιών οι οποίες πάντοτε παράγουν πλεόνασμα εργατικών χεριών τα οποία στη συνέχεια παραδοσιακά ασχολούνται με τη ληστεία.

Οφείλουμε να καταστήσουμε σαφές πως ο ληστής όχι μόνο συμβάλει στην αναδιανομή του πλούτου και προσφέρει ισορροπία αλλά επίσης συμμερίζεται τις κοινωνικές αξίες του τόπου και ταυτόχρονα αποτελεί μια συμβολική μορφή η οποία μάχεται για λογαριασμό των περιθωριοποιημένων απέναντι στην εξουσία και διατηρεί

¹¹² Στο ίδιο, σ.37

¹¹³Κ. Marx, *Εγκώμιο του εγκλήματος*, Άγρα, Αθήνα, 2005, σ.20

¹¹⁴ Στο ίδιο, σ.21

τη δυναμική της ανατροπής του εξουσιαστικού συστήματος ζωντανή¹¹⁵. Αυτό δεν σημαίνει ότι η ρομαντική άποψη για τον ληστή είναι κυρίαρχη ή ότι το φαινόμενο λειτουργεί και συναντάται παντού με τις ίδιες εντάσεις. Συχνά το περιεχόμενο της σχέσης χωρικού και ληστή είναι ένα μίγμα φόβου και συναίνεσης με αφορμή τα παραπάνω¹¹⁶.

Με μια πρώτη ανάγνωση στο κείμενο του Σωτηρόπουλου μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι το δίκτυο υποστήριξης των ληστών είναι ευρύτατο και αποτελείται από απλούς χωρικούς, συγγενείς τους και ίσως κάποιους φυγόδικους. Το επίπεδο της υποστήριξης διαφοροποιείται από τα πεδινά στα ορεινά όπου πλέον πυκνώνει σημαντικά. Δεν είναι τυχαίο ότι στην εξιστόρηση του Σωτηρόπουλου οι ληστές κατά την πεζοπορία τους αναφέρονται διαρκώς στα έλατα τα οποία συμβολίζουν το όριο της ελευθερίας¹¹⁷. Στη διάρκεια της πολυήμερης περιπλάνησης, η συμμορία αλλάζει -ανάλογα με τη γεωγραφική της θέση- τουλάχιστον τέσσερις συνεργάτες οι οποίοι δεν είναι ληστές αλλά χωρικοί και οι οποίοι φροντίζουν να παρέχουν προμήθειες. Πρόκειται συνήθως, όχι όμως πάντοτε, για τα απολύτως απαραίτητα όπως ψωμί, κρασί αλλά και πληροφορίες σχετικά με τις κινήσεις των αρχών. Βέβαια η δυνατότητα ανεφοδιασμού της συμμορίας και η ενίσχυσή της με προμήθειες πέραν αυτών που θα χαρακτηρίζονταν απαραίτητες, όπως για παράδειγμα κρέας, καπνό, καφέ, ρύζι, χταπόδι κ.α¹¹⁸ όταν συμβαίνει είναι δηλωτική της υποστήριξης που λαμβάνει. Μάλιστα ο Σωτηρόπουλος σχολιάζει ότι δεν έχει νόημα η καταδίωξη όσων λειτουργούν υποστηρικτικά προς τη συμμορία αφού ακόμη και να τους συλλάβουν ή να τους σκοτώσουν φαίνεται πως είναι εξαιρετικά εύκολο για τη συμμορία να βρει άλλους να τη συνδράμουν¹¹⁹.

Σε μια από αυτές τις περιπτώσεις ωστόσο, δυο τσοπάνηδες οι οποίοι προμήθευσαν τη συμμορία ένα βαρέλι με νερό, εξηγούν στον Σωτηρόπουλο ότι είναι αναγκασμένοι να συνυπάρξουν μαζί τους και πως αν δεν γίνει κάτι για τη ληστεία θα καταστραφούν οικονομικά¹²⁰. Όπως είναι επόμενο, στα πεδινά το επίπεδο εμπέδωσης

¹¹⁵ Δαμιανάκος Σ., *Ήθος και πολιτισμός...ο.π.*, σ.65-66

¹¹⁶ Μπούσχοτεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια, Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, Πλέθρον, Αθήνα, 1997, σ.44

¹¹⁷ Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών...ο.π.*, σ.150

¹¹⁸ Στο ίδιο, σ.50

¹¹⁹ Στο ίδιο, σ.120-121

¹²⁰ Στο ίδιο, σ.66

των μηχανισμών του νεωτερικού κράτους είναι διαφορετικό και αν είναι ξεκάθαρο ως εδώ, το γεγονός ότι στα ορεινά οι χωρικοί είναι πολύ πιο φιλικοί και συνεργάσιμοι με τις συμμορίες απ' ότι με τις αρχές, ενώ παράλληλα είναι σαφές ότι έχουν να κερδίσουν πολύ περισσότερα από τη συνύπαρξη με τους ληστές, οι σχέσεις τους παραμένουν περίπλοκες αφού κάθε άλλο παρά επιφανειακά μπορεί να ερμηνευτούν. Χρήσιμο είναι το σχόλιο του Σωτηρόπουλου ώστε να ξεδιαλύνει κανείς αυτή την αρκετά σύνθετη στάση των χωρικών απέναντι στους ληστές, ο οποίος αναφέρει:

*Εις τα μέρη εκείνα αυτοί είναι οι πραγματικώς κυρίαρχοι και άπαντα η περιουσία των εκεί διαμενόντων ποιμένων είναι εις την διάθεσίν των· όλοι επιζητούσι την φιλίαν των και τοις χορηγούσε μετά πολλής προθυμίας άρτον, οίνον και κρέας δια να αποφεύγωσι μεγαλητέρας ζημίας και κακώσεις των ιδίων εαυτών προσώπων και των οικογενειών των [...]*¹²¹

και συνεχίζει απαντώντας στο ερώτημα γιατί δεν τους καταδίδουν λοιπόν; «το μεν διότι φοβούνται τους ληστές, [...]το δε διότι και από την παρουσία των στρατιωτικών αποσπασμάτων υποφέρουσι πολλές ενοχλήσεις.»¹²²

Γύρω ειδικά από αυτή την τελευταία φράση μπορεί να στηθεί μια ολόκληρη επιχειρηματολογία σχετικά με την αποδοχή των ληστρικών συμμοριών στις ορεινές κοινότητες. Ούτως ή άλλως ακόμη και οι ίδιοι οι ληστές ως ενεργά μέλη των κοινοτήτων αυτών γνώριζαν ότι οι χωροφύλακες προέβαιναν σε μεγάλες καταχρήσεις¹²³, ενώ δεν είναι σπάνιες οι φορές που εξαιτίας αυτών των συμπεριφορών κατέφυγαν στη ληστεία. Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να σχολιάσουμε ότι, ιδιαίτερα σε περιόδους αναταραχών, οπότε και τα πράγματα είναι ρευστά, σε ότι αφορά τον καταμερισμό της εξουσίας εύλογα οι χωρικοί αντιμετωπίζουν τους ενόπλους ως αυτούς που θα αποκαταστήσουν την τάξη και την κοινωνική αδικία¹²⁴. Άλλωστε, η περίοδος που επιχειρούμε να καλύψουμε αποτελεί ένα αμαλγαματικό σύμπαν από συγκρούσεις μέσα στο κέντρο του οποίου δεσπόζει η διαμάχη για εξουσία του παραδοσιακού με το νεωτερικό.

¹²¹ Στο ίδιο, σ.151

¹²² Στο ίδιο, σ.151

¹²³ Στο ίδιο, σ.47-48

¹²⁴ Κοταρίδης Ν., *Παραδοσιακή επανάσταση...ο.π.*,σ.251

Αν ένα μοναδικό στοιχείο εντοπίζεται, έντονα κι επαναλαμβανόμενα, σε όλους τους τρόπους με τους οποίους εκδηλώνεται, όχι η πράξη της ληστείας αυτή καθαυτή, αλλά η προσπάθεια του ληστή να ενσωματωθεί μέσα από τη δράση του, αυτό είναι ο μόνιμα διττός χαρακτήρας της εν λόγω διαδικασίας. Ο ληστής είναι ένας Ιανός, διχασμένος ή καλύτερα μετεωριζόμενος, ανάμεσα στους δύο ρόλους του εξεγερμένου και του εξουσιαστή-διώκτη. Τα παραδείγματα που επιβεβαιώνουν αυτή τη θέση είναι πάρα πολλά και διατρέχουν όχι μόνο ολόκληρη τη χρονική περίοδο που δοκιμάζουμε να εξετάσουμε εδώ, αλλά φτάνουν μέχρι και την οριστική εξάλειψη της ληστείας. Σε αυτή τη διαδικασία ενσωμάτωσης εντάσσεται και το μέτρο της αμνηστίας για την οποία θα γίνει λόγος παρακάτω αλλά και η ένταξη των ληστών στα σώματα ασφαλείας και κυρίως στη χωροφυλακή.

Πιο συγκεκριμένα, ενώ ο ληστής λειτουργεί επιβάλλοντας χαράτσια στην τοπική κοινωνία, ξέρει πολύ καλά τι πρέπει να ζητήσει και ποια είναι τα όρια προκειμένου να μην χάσει την εύνοια της κοινωνίας¹²⁵. Έτσι λειτουργεί σαν βασικός φορέας αναδιανομής του πλούτου και επομένως σαν θεματοφύλακας της κοινωνικής δικαιοσύνης στο τοπικό επίπεδο. Αυτά είναι πράγματα στα οποία ήδη αναφερθήκαμε και σχετίζονται περισσότερο με την αποδοχή του σε τοπικό επίπεδο, ταυτόχρονα όμως, ο ίδιος ληστής κλέβει από τα αλλά χωριά με πολύ σκληρότερους όρους. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι μπαινοβγαίνει στον ρόλο του τοπικού ενόπλου, εξεγερμένου και φορέα της λεβεντιάς από τη μια και σε εκείνον του παρανόμου - πλιατσικολόγου από την άλλη. Άλλοτε οι ίδιοι οι ληστές οι οποίοι εντάσσονται στα σώματα της χωροφυλακής λειτουργούν κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο διατηρώντας τις περιοχές υπό τον έλεγχό τους. Μέσα σε αυτό το πλέγμα σχέσεων εμφανίζεται επομένως και η συνθήκη όπου οι χωροφύλακες είναι και διώκτες αλλά και συνεργάτες των ληστών. Ας έχουμε υπόψη μας ότι παρόμοια συμπεριφορά εκδηλώνουν και οι τοπικοί άρχοντες.

Εξάλλου, η περίφημη δικτύωση των ληστών με τις αγροτικές κοινωνίες τονίζεται τόσο στις σχετικές συζητήσεις στη Βουλή και στη Γερουσία, όσο και αποτελεί βασικό άξονα στα αντίστοιχα νομοσχέδια που εκπονούνται με σκοπό την πάταξη των συμμοριών. Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμη και όταν η καταγραφή των ποιμένων και η ένταξή τους σε σωματεία αποτυγχάνει ως μέτρο πρόληψης, ξεκινά μια νέα ακόμη πιο επιθετική λογική αντιμετώπισης τους, η οποία ολοένα και επιχειρεί εμβαθύνει σε αυτά τα δίκτυα. Ούτως ή άλλως, η κρατική εξουσία επιχειρήσε να

¹²⁵ Μπούσχοτεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια...* ο.π., σ. 43-45

εκμεταλλευτεί αυτές τις σχέσεις στο ευρύτερο περιβάλλον των συμμοριών προκειμένου να δημιουργήσει ρήγματα. Για παράδειγμα εισάγεται το μέτρο της "αλληλεγγυότητας" στα σωματεία των ποιμένων που ουσιαστικά πρόκειται για απόδοση συλλογικής ευθύνης αφού το σκεπτικό πίσω από το μέτρο είναι ότι θεωρεί υπεύθυνους συνολικά τους βλαχοποιμένες για τις δραστηριότητες των συναδέλφων τους. Έτσι οι βλαχοποιμένες οφείλουν να επιτηρούν και τελικώς να καταδίδουν ο ένας τον άλλο, είτε να μοιραστούν την όποια ζημία προκύπτει από τις ληστρικές δραστηριότητες στην περιοχή τους¹²⁶.

Έπειτα στη συζήτηση που ακολουθεί μετά την κατάθεση του νομοσχεδίου περί καταδίωξης της ληστείας το 1845 αποκαλύπτονται αντιλήψεις σχετικά με τη ζωή όχι μόνο των ληστών αλλά και των ποιμένων εν γένει -οι οποίοι ειρήσθω εν παρόδω, αντιμετωπίζονται ως εν δυνάμει ληστές και σίγουρα ως λησταποδόχοι- αλλά και σχετικά με την παραδοσιακή κοινωνία στο σύνολό της. Στα όρη η ζωή «έχει πολλήν σχέσιν με εκείνην που κάμνουν οι λησταί» αναφέρεται στην εισήγηση κατά την έναρξη της συνεδρίασης¹²⁷. Παρά το γεγονός ότι η ζωή της παραδοσιακής κοινωνίας και πολύ περισσότερο των ληστών παρουσιάζεται ως μια χαοτική και άναρχη κατάσταση, αυτή η οριακή εντροπία στα μάτια των αρχών στην πραγματικότητα δεν χαρακτηρίζεται από κανενός είδους αταξία και οι όροι με τους όποιους καλούνται να επιβιώσουν οι ληστές είναι και συγκεκριμένοι αλλά και σκληροί.

Οι περιπτώσεις που μαρτυρούν τα ισχυρά δίκτυα των ληστών και το κοινωνικό έρεισμά τους, ιδιαίτερα στην ορεινή επαρχία, είναι πράγματι πάρα πολλές και μπορούμε να συνεχίσουμε να παραπέμπουμε σε σχετικά παραθέματα για αρκετές σελίδες. Εξηγήσαμε ήδη, ως ένα βαθμό, πως λειτουργεί αυτό το δίκτυο και ξεδιαλύναμε κάπως τη σύνθετη σχέση μεταξύ ληστών, λησταποδόχων αλλά και χωρικών. Όμως οι διώκτες τους συχνά παλινδρομούν ανάμεσα στο να κατηγορούν την ορεινή επαρχία συνολικά, είτε να ανακαλύπτουν ότι οι χωρικοί καταδυναστεύονται και δεν θέλουν κατά κανέναν τρόπο την παρουσία ληστών στην περιοχή τους. Έπειτα, σε όποια περιοχή παρουσιάζει έξαρση το φαινόμενο αυτό αποδίδεται άμεσα στους κατοίκους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω δεύτερης περίπτωσης είναι όταν ο Υπουργός Δικαιοσύνης βρίσκεται στο στόχαστρο της αντιπολίτευσης καθώς κατά την καταδίωξη της συμμορίας του Νταβέλη μετά τη ληστεία της οδού Πειραιώς

¹²⁶ Πρακτικά συζητήσεων της βουλής, Συνεδρίαση ΡΘΜ 18.05.1845, σ.1275

¹²⁷ Πρακτικά συζητήσεων της βουλής, Συνεδρίαση ΡΞΩ 19.06.1845, σ.1592

ενημέρωνε πως οι ληστές στερούνται ακόμη και το νερό αλλά όπως αποδείχτηκε οι πολιτικοί του αντίπαλοι αναφέρουν πως «οι λησταί έχουσιν εν αφθονία όλα τα μέσα της συντηρήσεως, οι δε απελευθερωθέντες ομολογούσι μάλιστα ότι δεν τοις έλλειπον και γλυκίσματα και πρόσφατος άρτος.»¹²⁸

Τη χρήση ανθρώπων που δρουν γύρω από τη συμμορία εντοπίζουμε και στην περίπτωση της συμμορίας των Αρβανιτάκηδων. Εκείνο όμως που είναι βέβαιο είναι ότι η εμμονική προσπάθεια των ληστών να μετακινηθούν προς τη Βοιωτία ακόμη κι αν εμπεριείχε μεγάλο ρίσκο λόγω της αντίθεσης των στρατιωτικών δυνάμεων, μπορεί να σημαίνει μόνο ένα πράγμα που δεν είναι άλλο από την αναζήτηση ασφαλούς και γνώριμου πεδίου δράσης που θα παρείχε κάλυψη. Εν τω μεταξύ, σύμφωνα με την αλληλογραφία ακόμη και μετά την ανεπιτυχή και καταστροφική για αυτούς ολοκλήρωση της αποστολής τους, όσοι κατάφεραν να διαφύγουν αναζήτησαν βοήθεια από φιλικά διακείμενους ποιμένες¹²⁹. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι έπειτα από την αιματηρή έκβαση στο Δήλεσι, οι αρχές εστίασαν, όσο ποτέ άλλοτε, στο περιβάλλον γύρω από τις συμμορίες με σκοπό την αποκοπή τους από αυτό. Για παράδειγμα ξεκίνησαν τις συλλήψεις των λησταποδόχων οι οποίοι λειτουργούσαν ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στις τοπικές κοινωνίες και στις συμμορίες¹³⁰.

Είναι πάντως βέβαιο ότι εκτός από τούς όποιους δεσμούς απορρέουν από την παράδοση αλλά και όλα τα προαναφερθέντα που ενισχύουν την τοπική δικτύωση των ληστών, ανάμεσα στους χωρικούς και τους ληστές υφίστανται και στενότεροι οικονομικοί δεσμοί οι οποίοι θα μπορούσαμε να πούμε ότι λειτουργούν ως μηχανισμός ασφαλείας. Ο Μοσχονήσιος τους περιγράφει ως εξής:

Διανοηθείς ο Βλαχοποιμήν ή ο Αρβανιτόβλαχος να σχηματίση ληστοσυμμορίαν, παραλαμβάνει τα δύο τρίτα εκ της αυτής οικογενείας και το εν τρίτον εκ των οπωσδήποτε ενοχοποιημένων, δια τίνος εγκληματικής πράξεως, χωρικών. Το μέτρον τούτο μεταχειρίζεται δια να δύναται ευκόλως και άνευ υπονοιών να προμηθεύηται τροφάς από τους συγγενείς των χωρικών ληστών, και εν αυστηρά καταδιώξει, να ευρίσκη υπόθαλψιν.¹³¹

¹²⁸ Πρακτικά Συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρίαση ΞΕ 02.06.1856, σ.20

¹²⁹ ΑΥΕ, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης ληστείας επί της οδού Μαραθώνος, Αθήνα, 1871, σ.23

¹³⁰ Στο ίδιο, σ.57

¹³¹ Μοσχονήσιος Α., *Το κάτοπτρον...*, ο.π., σ. 6

Δεν είναι τυχαίο που, ανάμεσα σε άλλα μέτρα κυρίως κατασταλτικά ή ενίσχυσης των κατασταλτικών σωμάτων, εντάσσεται μετά τη σφαγή στο Δήλεσι και η έκδοση αφορισμού από την Ιερά Σύνοδο¹³². Αυτού του είδους η απόφαση πλήττει τους ληστές στον πυρήνα της εικόνας τους, αφού αμφισβητεί την αναγνώρισή τους από την εκκλησία και επομένως τους θέτει αντιμέτωπους με τον μοναδικό, ίσως, θεσμό που είναι αποδεκτός και κατέχει ισχυρή θέση ανάμεσα στις παραδοσιακές κοινότητες.

Ενδεχομένως δε, αυτή η κίνηση να έρχεται και σε συνέχεια της διαπίστωσης ότι πολλοί κατώτερης βαθμίδας ιερωμένοι έβλεπαν με συμπάθεια τους ληστές ενώ αρκετές μονές στην ύπαιθρο ήταν σε ανοικτές συναλλαγές μαζί τους. Ενδεχομένως σηματοδοτεί την καθυστερημένη μεν, αλλά σταθερή προσαρμογή της εκκλησίας ως θεσμού στις νέες κοινωνικές πραγματικότητες και τις αναγκαιότητες ή μαρτυρά κάποια αναδιάταξη ανάλογα με τα συμφέροντα και τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται, ωστόσο αυτή η συζήτηση δεν αφορά την παρούσα εργασία και γι' αυτό δεν θα επεκταθούμε περισσότερο.

Τελικώς όμως είναι μια γενική παραδοχή, ακόμη και ανάμεσα στους διώκτες, ότι ο λαός δείχνει συμπάθεια στους ληστές. Ανεξάρτητα του λόγου για τον οποίο κάποιος κατέφυγε στη ληστεία απολαμβάνει μιας συμπάθειας και ενός σεβασμού ανάμεσα στις επαρχιακές κοινότητες¹³³. Σε κάθε αναφορά σχετική με το ζήτημα της ληστείας μπορούμε να εντοπίσουμε αυτές τις παραδοχές. Αυτό που δυσκολεύονται να εντοπίσουν ή να αποσαφηνίσουν οι συγγραφείς των αναφορών αυτών είναι ο μηχανισμός μέσω του οποίου συντηρείται αυτή η κατάσταση.

Ακόμη και στα γραπτά των πιο ακραιφνών πολέμιων των ληστών αυτό το γεγονός δεν αμφισβητείται. «Τον ληστήν και εις την λαιμητόμον φερόμενον η γνώμη των πολλών δεν τον περιβάλλει με το άτιμον του κακούργου μανδυναν. Τον λυπείται μάλιστα [...]» λέει ο Μοσχονήσιος στην εισαγωγή του βιβλίου του για τη ληστεία¹³⁴, ενώ παρακάτω συμπληρώνει πως οι χωρικοί προτιμούν να ριχτούν στη φυλακή ως λησταποδόχοι ή τροφοδότες των ληστών παρά να καταδώσουν τους ληστές¹³⁵. Θα

¹³² ΑΥΕ, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης ...ο.π., σ.57

¹³³ Αθηνά, 01.10.1854, σ.2

¹³⁴ Μοσχονήσιος Α., *Το κάτοπτρον*...ο.π., βλ εισαγωγή, σ.δ

¹³⁵ Στο ίδιο, σ.4

εγκαταλείψουμε εδώ τον κατάλογο των παραδειγμάτων, καθώς εύκολα θα μπορούσε να μεγαλώσει υπέρμετρα.

Το ζήτημα της αμνηστίας

Το κεφάλαιο της αμνηστίας είναι εξόχως πολιτικό και κεντρικό ζήτημα στα της ληστείας. Και αυτό γιατί όπως φαίνεται αποτελεί το αφετηριακό σημείο με βάση το οποίο η κεντρική εξουσία κάθε φορά επιλέγει να θέσει τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους προνομιούχους και μη πολίτες. Ακόμη και ανάμεσα σε χωρικούς οι οποίοι δεν είναι ληστές αλλά ούτε λησταποδόχοι, με άλλα λόγια δεν έχουν να κερδίσουν ή να χάσουν κάτι, κυριαρχεί η άποψη πως σε όσους δεν φρόντισαν ώστε να δοθεί η αμνηστία με αποτέλεσμα τόσος κόσμος να ταλαιπωρείται, αξίζει η χειρότερη τιμωρία¹³⁶.

Η αμνήστευση είναι ένας κύκλος επάλληλος με τη ληστεία και τη ζωή στο βουνό. Πολύ συχνά δε, κοινωνικά αποδεικνύεται και φαύλος κύκλος καθώς οι ληστές αμνηστεύονται κι έπειτα από κάποιο μικρό ή μεγαλύτερο διάστημα επιστρέφουν στη ληστρική δραστηριότητα. Πρώτα από όλα, είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουμε ότι τις δράσεις αυτές διέκρινε μια συγκεκριμένη πειθαρχία που εδράζεται σε παραδόσεις ετών, συνήθως οικογενειακές και δεύτερον ότι παρουσιάζουν ένα πρότυπο κοινωνικής συμπεριφοράς που επαναλαμβάνεται και μάλιστα γίνεται όλο πιο πολύπλοκο στο πλαίσιο του σύγχρονου κράτους, περισσότερο σίγουρα απ' ό τι υπήρξε στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Ομοίως με τους κλέφτες και τους αρματολούς οι οποίοι εναλλάσσονταν στην υπηρεσία της αυτοκρατορίας ή στην κλεφτουριά, το ζήτημα που προκύπτει είναι ότι όσοι καταφεύγουν στη ληστεία δεν είναι απαραίτητο ότι κάποια στιγμή δεν επιθυμούν την επιστροφή τους στη νομιμότητα. Η αμνηστία είναι ένας εξισορροπητικός μηχανισμός τέτοιος όμως που λειτουργεί πάντοτε ανάλογα προς την πολιτική συγκυρία. Είναι το κρατικό εργαλείο που ορίζει την τάξη των πραγμάτων, αν και συχνά υπάρχουν συγκυρίες που οι άτακτοι οπλοφόροι αρνούνται τους όρους της αμνηστίας καθώς επιδιώκουν να πιέσουν περισσότερο το κράτος διεκδικώντας την εξασφάλιση μιας συνέχειας, την εξασφάλιση δηλαδή όρων που θα επιτρέπουν την αναπαραγωγή της δύναμης και της εξουσίας τους σε τοπικό επίπεδο τουλάχιστον¹³⁷.

Σε όλα τα παραπάνω συμβάλει από τη μια η στάση της πολιτείας απέναντι στο ζήτημα, τουλάχιστον μέχρι το Σύνταγμα του 1864 σύμφωνα με το οποίο απαγορεύτηκε

¹³⁶ Πρόκειται για τα λόγια ενός χωρικού που συναντά η συμμορία του Μήτσου Λαφαζάνη βλ. Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών...ο.π.*, σ.152

¹³⁷ Θεοτοκάς Ν. & Κοταρίδης Ν., *Η οικονομία...ο.π.*, σ.100

ρητά η αμνηστία, και από την άλλη η ληστρική παράδοση που είναι κυρίαρχη ανάμεσα στους ανθρώπους της ορεινής υπαίθρου. Ένα σημείο που χρίζει σίγουρα περαιτέρω διερεύνησης είναι ποιοι μηχανισμοί και κυρίως με τι σκοπό υπαγορεύουν αυτού του είδους την αντιμετώπιση στους ληστές, κάτι που σε κάθε άλλη περίπτωση θα ήταν αδιανόητο. Η αμφισημία με την οποία είναι φορτισμένη η έννοια της κλεφτουριάς και ο τρόπος που αντιμετωπίζονται οι αγωνιστές του 1821 σχετίζεται άμεσα με τα παραπάνω και εν πολλοίς είναι βασικό στοιχείο κάθε συζήτησης για την αμνηστία για αρκετά χρόνια έπειτα από τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους. Πολύ συχνά συμβαίνει οι ληστές να αμνηστεύονται, και μάλιστα κατ' επανάληψη, ακριβώς επειδή φέρουν αυτή τη γενεαλογία του επαναστάτη απελευθερωτή ως κοινωνικό παράσημο. Ωστόσο, όσο η απόσταση από τα γεγονότα της επανάστασης του 1821 αυξάνει, η έννοια του επαναστάτη μολιάζεται με εκείνη του αντιδραστικού και ανέντακτου, ενώ με τις εξεγέρσεις που ακολούθησαν σε Ήπειρο και Θεσσαλία αποκτά ολοένα πιο περίπλοκη σημασία καθώς επιστρατεύονται εκ νέου οι αρχικές της σημασιολογικές συντεταγμένες.

Φυσικά η αμνηστία γίνεται επίσης πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης και λαμβάνει αντίστοιχες διαστάσεις ενώ επιδέχεται ποικίλων αναγνώσεων κι ερμηνειών. Στο σύνολό τους οι αντιδράσεις συγκροτούν μια ευρύτατη γκάμα διακυμάνσεων, από ψόγο διότι δεν αμνηστεύεται κάποιος ο οποίος συνέβαλε τα μέγιστα στην επανάσταση, μέχρι και την έκφραση εκ διαμέτρου αντίθετων απόψεων όπως συμβαίνει στην περίπτωση του αρχιληστή και πρώην αγωνιστή Χαμχούγια για τον οποίο ακούγεται στη βουλή «όστις και αν αγωνιστής ήταν, είναι δια τούτο διπλασίως αξιοκαταγόρητος, διότι κατεσπάρaxε την κοινωνίαν υπέρ της οποίας ηγωνίσθη»¹³⁸ μια φράση που αποτυπώνει την κυρίαρχη αντίληψη που θα επικρατήσει τα επόμενα χρόνια σχετικά με τους ληστές και τη χρήση της κλεφταρματολικής τους καταγωγής ως άλλοθι για τη δράση τους.

Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από το κείμενο του Σωτηρόπουλου είναι η θερμή με την οποία επιθυμούν οι ληστές την αμνήστευση και φυσικά την επιστροφή σε μια κοινωνική ζωή που θα μπορούσε να θεωρείται κανονικότητα. Το ζήτημα της αμνηστίας είναι και για μια σειρά από επιπλέον λόγους σημαντικό, καθώς αποτελεί το συνδετικό κρίκο ανάμεσα σε μια σειρά από θέματα που σχετίζονται με τα κίνητρα των ληστών, τις γενεαλογίες των διάφορων συμμοριών αλλά ακόμη και με τα δίκτυα των συμμοριών με την εξουσία. Οι ληστές όσες φορές, κατά τις συζητήσεις

¹³⁸Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδρίαση ΚΘ 06.02.1846 σ.325

τους, έρχονται σε πολιτική αντιπαράθεση με τον απαχθέντα Σωτηρόπουλο, το πρώτο και φλέγον για αυτούς, όπως προκύπτει από τις συχνές και έντονες αναφορές τους, σημείο που θίγουν είναι η αμνηστία. Έχει σημασία να αναφερθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις όταν εξιστορεί ο Σωτηρόπουλος τις συζητήσεις περί αμνηστίας υιοθετεί ένα ύφος συγκατάβασης προς τους ληστές.

Ας εξετάσουμε όμως αναλυτικά τη δηλωμένη επιθυμία των ληστών να επιστρέψουν στη ζωή του νομοταγή πολίτη. Οι ίδιοι οι ληστές θέτουν το ζήτημα πάντα σε αντιδιαστολή με την εξουσία κι εγείρουν ερωτήματα πολιτικής ηθικής. Σε πολλές περιπτώσεις σχολιάζεται η πολιτική επιλογή του να μη δοθεί η αμνηστία και στο όνομα αυτής καταδικάζεται συλλήβδην όλο το πολιτικό σύστημα. Βουλευτές, Υπουργοί και τοπικοί αξιωματούχοι οι οποίοι αναφέρονται ως "καπελάδες" ή ως "οι μεγάλοι" κατηγορούνται από τους ληστές για τη σκληρή στάση τους. Χαρακτηριστικά ο Λαφαζάνης λέει «[...] κάματε μιαν επανάστασιν, ερρίψατε από τον θρόνον του έναν Βασιλέα, εσκοτώσατε τόσους ανθρώπους, εδυστυχήσατε τόσας οικογενείας και εφορτώσατε το έθνος με τόσα χρέη[...]»¹³⁹ και ρωτά για ποιόν ακριβώς λόγο οι καπελάδες δεν καταδιώκονται και ποιος τους αμνήστευσε εκείνους. Σε άλλο σημείο ο ίδιος ο Σωτηρόπουλος παραδέχεται ότι υπήρξαν πολλοί συνάδελφοί του πολιτικοί οι οποίοι αφού χρησιμοποίησαν τους ενόπλους στη συνέχεια δε νοιάστηκαν ώστε να χορηγήσουν αμνηστία¹⁴⁰. Ο προσωπικός του φύλακας, ο Ευθύμιος εκφράζει στον Σωτηρόπουλο παρόμοιες απόψεις, περισσότερο ως παράπονο αλλά και μομφή για το πολιτικό σύστημα το οποίο υπηρετεί. «Εαν δεν εκάνετε σεις τας επαναστάσεις, δεν θα επέφταμεν και ημείς εις τα εγκλήματα» λέει και εννοεί τη Ναυπλιακή εξέγερση όμως, πιάνοντας το νήμα από εδώ, μπορούμε αντίστοιχα να αναζητήσουμε τις αιτίες που σχετίζονται με την αναζωπύρωση του φαινομένου, τη μαζική δηλαδή καταφυγή ομάδων ενόπλων στη ληστεία, κατά τις προηγούμενες εξεγέρσεις του 1835/36, του 1847/48 και ακόμη του 1854. Από τις παραπάνω εξεγέρσεις που αναφέρθηκαν κάθε φορά η κρατική εξουσία σκληραίνει τη στάση της όλο περισσότερο έως και το νέο σύνταγμα του 1864 το οποίο όπως είπαμε καταργεί διαπαντός την αμνηστία. Άλλωστε η παροχή αμνηστίας δεν είναι άλλο από ένα εργαλείο κοινωνικής εκτόνωσης και διαχείρισης κρίσεων το οποίο βρίσκεται όμως στα χέρια του κράτους δίνοντας του τη

¹³⁹ Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών...ο.π.*, σ.12

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σ.185

δυνατότητα να επιλέγει και να διαχωρίζει ποια βία στάθηκε νόμιμη και ποια όχι κάθε φορά¹⁴¹.

Οι ληστές επιζητούν την αμνηστία σχετικά με την οποία δεν κάνουν παραχωρήσεις και στην πραγματικότητα την επιθυμούν περισσότερο και από τα λύτρα ή την όποια λεία. Δηλώνουν δε στους διάφορους απεσταλμένους κατά τη διαπραγμάτευση ότι είναι ικανοί να περιμένουν μήνες έως ότου χρειαστεί για να αλλάξει το Σύνταγμα. Για παράδειγμα ο Αντισυνταγματάρχης Θεαγένης μεταφέρει τον διάλογο και την αφοπλιστική απαίτηση του Αρβανιτάκη όταν του εξηγούν ότι το Σύνταγμα δεν επιτρέπει την αμνήστευση:

«Και ποιός έκαμε το σύνταγμα;» έλεγαν· και όταν τοις απήντησα «το έθνος» - «Μα λοιπόν, το έθνος ας συνέλθη να το μεταβάλη. Όστις φτιάνει και χαλνά. Δεν βιαζόμεθα περιμένομεν και δέκα μήνας.» [...]Τοιαύτας και άλλας ομοίας ισχυρίζοντο παραλογίας»¹⁴²

Μπορεί βέβαια στην περίπτωση αυτή ο λόγος των ληστών να αντιμετωπίζεται ως απλουστευτικό σχήμα και οι ίδιοι ως καρικατούρες, κάτι που βολεύει εξαιρετικά την αντιδραστική εξουσία και τους εκπροσώπους της, όμως ο λόγος του ληστή «Όστις φτιάνει και χαλνά» ο οποίος ειρήσθω εν παρόδω, θυμίζει τον στίχο του Παλαμά «Εγώ είμαι ο γκρεμιστής, γιατί' είμ' εγώ κι ο χτίστης»¹⁴³, έχει ισχυρό πολιτικό έρμα και η παραίνεσή του αυτή σκάβει σε πολύ μεγαλύτερο βάθος αναζητώντας την ίδια την έννοια της εξουσίας του λαού και της χρήσης του Συντάγματος από τους ανθρώπους που τον τοποθετούν απέναντί και οι οποίοι υποτίθεται το υπερασπίζονται. Αυτό το ζήτημα που θέτει ο Αρβανιτάκης τελικά, με το ερώτημα ποιους εξυπηρετεί το Σύνταγμα αν όχι τους φτωχούς αγρότες, και τους χιλιάδες φυγόδικους δεν επιδέχεται απαντήσεων στο συγκεκριμένο πλαίσιο του ελληνικού βασιλείου παρά μόνο αυτής που ξεστομίζει ο Αντισυνταγματάρχης, ότι δηλαδή παραλογίζεται όποιος αναρωτιέται τέτοια πράγματα.

Ο ληστής στον δημόσιο λόγο είναι πολύ συχνά, αν όχι πάντοτε, μια τέτοια καρικατούρα και ταυτόχρονα μια ετερότητα, ένας αποτρόπαιος άλλος, πολύ μακριά

¹⁴¹ Θεοτοκάς Ν. & Κοταρίδης Ν., *Η οικονομία της βίας...* ο.π., σ.116-117

¹⁴² ΑΥΕ, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης... ο.π., σ.10

¹⁴³ Παλαμάς Κ., *Δειλοί και κρυφοί στίχοι*, Αθήνα, 1928

από την πραγματικότητα, ο οποίος όταν θίγει ανάλογα ζητήματα είτε αγνοεί πως θα έπρεπε να λειτουργεί το εθνοκρατικό σύστημα είτε απλά είναι αδαής, αχρείος και παραλογίζεται. Ταυτόχρονα με αυτή την τακτική αποσιωπάται ότι μέρος της ληστρικής δραστηριότητας συνδέεται ευθέως με ανθρώπους της κεντρικής ή ακόμη περισσότερο της τοπικής εξουσίας. Άλλωστε, όπως θα δούμε στο επόμενο υπό-κεφάλαιο, ούτε οι σχέσεις των άτακτων ενόπλων με τα δίκτυα της εξουσίας είναι τόσο επιφανειακές αλλά ούτε και κρυφές απαραίτητα, ιδιαίτερα δε όταν πρόκειται για εθνικούς αγώνες. Συχνότατα το ποθούμενο της αμνηστίας επενδύεται στις πολιτικές επιδιώξεις κάποιου τοπικού αξιωματούχου ή κάποιου μεγαλοκτηματία αλλά και το αντίστροφο, γίνεται δηλαδή αντικείμενο διαπραγμάτευσης και εκμετάλλευσης. Άλλοτε αυτές οι δράσεις λαμβάνουν πολύ ευρύτερες διαστάσεις όπως στη Ναυπλιακή εξέγερση για παράδειγμα.

Το κρίσιμο στοιχείο που όμως δεν προκαλεί έκπληξη σε σχέση με όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω είναι ότι παρά το γεγονός ότι η αμνήστευση απαγορεύεται πλέον ρητά από το Σύνταγμα, κάτι που οι πολιτικοί προϊστάμενοι των εμπλεκόμενων υπηρεσιών γνωρίζουν προφανώς αρκετά καλά, στην περίπτωση των Αρβανιτάκηδων ξεκινά μια συζήτηση εναλλακτικών επιλογών με προσφορότερη την απόδοση χάρης από τον Βασιλιά. Μάλιστα δεν πρόκειται για μια κούφια υπόσχεση αφού όντως παρασκηνιακά εξετάζεται το ζήτημα και ο Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου ζητά τη γνωμοδότηση του Εισαγγελέα παρ' Αρείω πάγω Κωνσταντίνου Προβελέγγιου, ρωτώντας αν τυχόν είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί δίκη-παρωδία και στη συνέχεια να δοθεί χάρη από τον Βασιλιά στους ληστές¹⁴⁴. Δεν υπάρχει πιο καταφανέστατη απόδειξη ότι όταν ο Χρήστος Αρβανιτάκης ζητά να υπερκεραστεί το εμπόδιο του Συντάγματος δεν είναι ο μόνος που παραλογίζεται. Μπορεί ο Αρχιληστής να μη διαθέτει τα ίδια νοητικά εργαλεία με αυτούς που έχει απέναντί του και να δυσκολεύεται να εκφράσει αυτό που βλέπει ότι συμβαίνει μπροστά στα μάτια του, αλλά κατανοεί απολύτως ότι οι διώκτες του θέλουν ένα Σύνταγμα που θα είναι δεσμευτικό μόνο για εκείνον.

¹⁴⁴ ΑΥΕ, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης...ο.π., σ.27-28

Ληστές και εξουσία

Είναι σαφές στα κείμενα των διωκτών των ληστών ότι η όλη μέριμνα τους να εξαλείψουν τη ληστεία εγγράφεται στο πλαίσιο ανάδυσης ενός νέου κόσμου τάξης, ασφάλειας και ευημερίας, όπως βέβαια τον φαντάζονται οι ίδιοι¹⁴⁵. Ακόμη και στον τύπο είναι φανερό η διάθεση εγκαθίδρυσης, από τα πάνω, μιας νέας κόσμο-αντίληψης στους ανθρώπους της ορεινής επαρχίας. Αυτό αποτυπώνεται με τον πιο emphaticό τρόπο στο φύλλο της 1^{ης} Οκτώβρη της εφημερίδας Αθηνά, όπου δημοσιεύεται ένα άρθρο με γενικό τίτλο *Περί ληστείας* το οποίο περιγράφει την κατάσταση και προτείνει λύσεις για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Ο αρθρογράφος στέκεται ιδιαίτερα στη σημασία του να εκριζωθούν τα φιλικά προς τους ληστές αισθήματα από τα μυαλά και τις καρδιές των χωρικών, ωστόσο η πρότασή του όταν γίνεται πιο συγκεκριμένη αποκτά μια άλλη διάσταση που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ολοκληρωτική. Ως και οι μητέρες, συνιστά ο αρθρογράφος, θα πρέπει από πολύ νεαρή ηλικία να μεταδώσουν τις νέες αυτές αντιλήψεις στα παιδιά τους αλλάζοντας ακόμη και τα νανουρίσματα που χρησιμοποιούν¹⁴⁶. Το δίχως άλλο μια παραίνεση που δεν αφήνει περιθώρια πολλών ερμηνειών. Ταυτόχρονα, στο ίδιο άρθρο προτείνονται μεταξύ άλλων και πρόσθετα μέτρα τα οποία δεν ξεφεύγουν από το γενικό κλίμα της εποχής όπως η άμεση εκδίκηση και εκτέλεση των ποινών ή μερικά πιο ακραία όπως ο ατιμωτικός θάνατος των ληστών ως μέτρο πρόληψης της επέκτασης της ληστείας και παραδειγματισμού¹⁴⁷ αλλά κι αυτά ακόμη είναι συνήθη στις εφημερίδες κατά την ίδια περίοδο.

Αυτή η απόσταση ανάμεσα στους τρόπους του νεωτερικού κράτους, σε αυτούς δηλαδή που επιλέγει η εξουσία και σε εκείνους τους οποίους ακολουθεί η παραδοσιακή κοινωνία αποτυπώνεται με σαφή τρόπο σε μια σειρά από αναφορές που εντοπίζονται στο κείμενο του Σωτηρόπουλου. Η λογική από την οποία διαπνέεται ο ληστρικός βίος συμπυκνώνεται στη φράση του Μήτσου Λαφαζάνη όταν ο Σωτηρόπουλος του λέει ότι οι ληστείες αποβαίνουν επιζήμιες για το έθνος και είναι απλή: «τι πατριωτισμόν περιμένετε από ημάς αφού μας κυνηγάτε ως θηρία και ζητείται να μας κόψετε με την

¹⁴⁵ Για παράδειγμα βλ. Μοσχονήσιος Α., *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, Ερμούπολη, Τύποις "Εθνικού Μέλлонτος", 1869, σ.32

¹⁴⁶ Αθηνά, 01.10.1854, αρ.φ. 2166, σ.2

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σ.2

λαιμητόμον;»¹⁴⁸ Παρόμοιας λογικής είναι και η –ακραία ωστόσο- φράση που λέει ο αρχιληστής μερικές ημέρες αργότερα στον Σωτηρόπουλο, ότι εφόσον και το δικό του κεφάλι επικηρύχθηκε για 3.000 δραχμές, επί Υπουργίας του μάλιστα, δεν πειράζει να κοπεί και κανένα κεφάλι Υπουργού. Στα λόγια του Μήτσου Λαφαζάνη φανερώνεται μια συνειδητή όσο και συγκροτημένη λογική δράσης που έχει να κάνει με την υπεράσπιση του τρόπου ζωής του, των αξιών του και όσων θεωρεί δίκαια μέσα από την αντίσταση στην εξουσία αλλά συνάμα και μια άλλη, ασύνειδη αυτή, που σχετίζεται απόλυτα με την ήδη κατεκτημένη αίσθηση ελευθερίας η οποία, συν τοις άλλοις, είναι μια στάση που τροφοδοτεί το λαϊκό φαντασιακό¹⁴⁹.

Οι διοικητές της χωροφυλακής, οι απλοί χωροφύλακες και γενικά οι διώκτες των ληστών στις περισσότερες περιπτώσεις -αν όχι πάντοτε- δεν είναι λόγιοι ή ιδιαίτερα καλλιεργημένοι άνθρωποι και η πολιτική διαδρομή τους είναι περιορισμένη στα τοπικά αξιώματα. Δεν είναι πρόσωπα που έχουν έρθει σε επαφή κι έχουν επηρεαστεί από τα μεγάλα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής τους. Με άλλα λόγια, η παιδεία τους και η πνευματική τους συγκρότηση είναι ένας από τους λόγους που δεν τους επιτρέπει από τη μια να προσεγγίσουν το φαινόμενο θεωρητικά και από την άλλη αυτή η διαδικασία δεν τους προκαλεί κανένα ενδιαφέρον, έστω και ενταγμένη σε μια λογική ότι μπορεί να τους προσφέρει πιθανές λύσεις στην εξάρθρωση της ληστείας.

Ενδεχομένως τα πράγματα να μην είναι ακριβώς έτσι για τους βουλευτές αλλά μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι τα ίδια μονοπάτια σκέψης ακολουθούνται και στις συζητήσεις της Βουλής. Καταγγελτικός λόγος και προσεγγίσεις μονομερείς, ανέμπνευστες και χωρίς πραγματική εμβάθυνση στα του ζητήματος ή τουλάχιστον χωρίς μέριμνες για το πως είναι δομημένες οι αγροτικές κοινωνίες και το τι τις απασχολεί.

Εντοπίζεται δε μια προσπάθεια του Λασσάνη να μην αποδοθεί κανένας πολιτικός ή άλλος χαρακτήρας στη δράση των ληστών παρά μόνο «ροπήν προς κακουργίαν, προς χρηματολογίαν και προς παλληκαρισμόν.»¹⁵⁰ Αυτή ακριβώς η προσπάθεια αναιρείται στην επόμενη, μόλις, σελίδα αφού αναγνωρίζει τις προσπάθειες

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σ.28

¹⁴⁹ Δαμιανάκος Σ., *Ηθος και πολιτισμός...ο.π.*, σ.60-61

¹⁵⁰ Λασσάνης Γ., *Εκθεσις περί...ο.π.*, σ.32

των ληστών να διεκδικήσουν από την κυβέρνηση μικρότερα ή μεγαλύτερα μερίδια από την τοπική εξουσία¹⁵¹.

Εδώ ανακύπτουν δύο ξεχωριστά και σημαντικά ζητήματα. Από τη μια έχουμε την αποτύπωση των υπόγειων σχέσεων της εξουσίας και των ληστών, και από την άλλη θίγεται και ανοίγει εκ νέου το θέμα του κύκλου της διεκδίκησης της επαναφοράς στην νομιμότητα. Αμφότερα τα δυο θέματα είναι σαφώς πολιτικοκοινωνικού χαρακτήρα ενώ ταυτόχρονα αποδυναμώνουν το, έτσι κι αλλιώς, επιφανειακό επιχείρημα της ροπής προς τη βία, την κλοπή ή αλλιώς την κακουργία. Με λίγα λόγια υπάρχουν διεκδικήσεις και είναι πολύ σαφείς.

Προφανώς δεν πρόκειται να υποστηρίξουμε ότι οι ληστές υπήρξαν άγιοι, ωστόσο στα περισσότερα κείμενα που εξετάζουμε παρατηρείται η συστηματική απόκρυψη των κινήτρων των ληστών με την ταυτόχρονη μονομέρεια στην προσπάθεια ανάδειξης της βιαιότητας. Πράγματι οι ληστές δεν έχουν συγκεκριμένες ιδεολογικές κατευθύνσεις με τις οποίες επενδύουν τη δράση τους. Τουλάχιστον όχι σαφείς και αποκρυσταλλωμένες. Πολύ αργότερα χρονικά θα εντοπίσουμε το πέρασμα σε δραστηριότητες με τέτοιο περιεχόμενο¹⁵². Στην παρούσα φάση πρόκειται για περιορισμένες φιλοδοξίες που σχετίζονται κυρίως με τον έλεγχο της στενής τοπικής εξουσίας και συνδέονται ή εξαρτώνται από τα αντίστοιχα πολιτικά δίκτυα ή άλλοτε αντιδρούν σε αυτά¹⁵³. Στην πραγματικότητα τόσο οι προσπάθειες αμνήστευσης όσο και η συγχώριση ή η εμπλοκή τους με πολιτικά δίκτυα εξουσίας καταδεικνύει ότι οι ληστές «όταν εξεγείρονται, το κάνουν κυρίως με σκοπό να αποκτήσουν τα ίδια προνόμια με τους αντιπάλους τους»¹⁵⁴ παρά για οτιδήποτε άλλο που τους προσάπτεται και δεν μοιάζει διόλου λογικό άλλωστε.

Όπως ήδη αναφέραμε, ανάλογα με τα πολιτικά διακυβεύματα της εποχής έχει γίνει χρήση μιας ευρείας γκάμας αντιδράσεων απέναντι στο φαινόμενο με κυρίαρχη την απονομή χάρις, την αμνήστευση ή την απόδοση γενναίων αμοιβών σε όσους θα παρέδιδαν τον αρχηγό μιας συμμορίας¹⁵⁵. Συχνά οι αμοιβές στόχευαν στο να επηρεάσουν τα πρωτοπαλίκαρα κάποιου αρχιληστή. Άλλωστε δεν είναι λίγες οι φορές

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ.33

¹⁵² Βλ. την περίπτωση των Γιαγάδων στο Βαφέας Ν., *Από τον ληστή στον αντάρτη τα ένοπλα κινήματα των Γιαγάδων στη Σάμο, 1914-1925*, Νήσος, Αθήνα, 2012

¹⁵³ Κοταρίδης Ν., *Παραδοσιακή επανάσταση...ο.π.*, σ.250-251

¹⁵⁴ Μπούσχοτεν Ρ., «Κλεφταρματολοί, ληστές και κοινωνική ληστεία», *Μνήμων*, Αθήνα, 1991, σ.14

¹⁵⁵ Κολιόπουλος Ι., *Η ληστεία...*, ο.π., σ.87

που πρώην ληστές γίνονταν διώκτες των ίδιων των συμμοριών που τους ανέδειξαν. Τόσο οι πρακτικές των ληστών όσο και οι επιδιώξεις τους είναι γνώστες στους διώκτες τους και αυτό ακριβώς επειδή για καιρό οι μεταβάσεις από το ένα στρατόπεδο στο άλλο δεν ήταν σπάνιες. Τα δίκτυα και οι επαφές, λοιπόν, των συμμοριών με την εξουσία δεν είναι άγνωστα θέματα απλώς έχουν πολλές και διάφορες εκφάνσεις. Για παράδειγμα οι ληστές αναφέρουν ότι σε πολλές περιπτώσεις η κυβέρνηση κλείνει τα μάτια, ενώ σε περιπτώσεις που οι συμμορίες έχουν περάσει στην Τουρκία συχνά αναλαμβάνουν οι στρατιώτες να περνούν την εξαγορά από τα σύνορα και να την παραδίδουν στους ληστές¹⁵⁶. Εξάλλου αυτές οι σχέσεις έχουν επίσης περιγραφεί τόσο σε επίσημα έγγραφα όσο και στις σχετικές εκθέσεις.

Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της επιστολής ενός υπομοίραρχου ο οποίος βλέποντας να χάνει τα προνόμια του -και μόνο τότε- γράφει μια επιστολή προς τον υπουργό Ζαβιτσιάνο εξηγώντας λεπτομερώς, και μάλιστα με ονόματα, όλο το σύστημα διαπλοκής και τις σχέσεις ληστών και αξιωματούχων¹⁵⁷.

Περισσότερο συχνά οι ληστές έρχονταν σε επαφή με τους τοπικούς άρχοντες και αναλάμβαναν συγκεκριμένες δουλειές με αντίτιμο την πολιτική κάλυψη και τη βοήθεια σε περιπτώσεις απαγωγών και καταδιώξεων. Ο Λαφαζάνης το λέει ξεκάθαρα στον Σωτηρόπουλο «σείς οι καπελάδες δεν αφήκατε, διότι δεν σας συμφέρει να ήναι ησυχία και τάξις»¹⁵⁸. Μια τέτοιου είδους συζήτηση είναι και το πρώτο πράγμα που κλονίζει την πίστη του Σωτηρόπουλου στο σύστημα που υπηρετεί. Οι ληστές αναφέρουν στον Σωτηρόπουλο τα εξής σχετικά με όσα σχολιάζουμε παραπάνω:

«[...]μάθε ότι από την ημέραν που σε επιάσαμεν, μας έρχονται παραγγελίαι από διάφορα πρόσωπα να σε χαλάσωμεν και υπόσχονται να μας δώσουν διπλήν εξαγοράν, αλλ' ημείς δεν το κάμνομεν διότι θέλομεν να πάρωμεν τα χρήματα σαν παληκάρια και κατά τους Νόμους της τέχνης μας, και όχι να μας πληρώσουν δια να γενούμεν δολοφόνοι.»¹⁵⁹

¹⁵⁶ Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών...ο.π.*, σ.95

¹⁵⁷ Τζανακάρης Β., *Οι Λήσταρχοι*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2016, σ.457

¹⁵⁸ Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών...ο.π.*, σ.28

¹⁵⁹ Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών...ο.π.*, σ.95

Το επόμενο πράγμα που αναστατώνει τον Σωτηρόπουλο είναι η στάση των τοπικών αρχόντων αλλά και της χωροφυλακής, οι οποίοι αδιαφορούν για τον κίνδυνο που διατρέχει στην προσπάθειά τους να συλλάβουν τη συμμορία, με αποκορύφωμα το γεγονός ότι ο Έπαρχος Ηλείας, ανακοινώνει ότι η υποθηκευμένη περιουσία του απαχθέντος Βουλευτή είναι διαθέσιμη όχι για την απελευθέρωσή του, αλλά ως αμοιβή σε όποιον καταδώσει ή καταφέρει να εξοντώσει τους ληστές¹⁶⁰.

Σε αυτό το σημείο κρίνουμε σκόπιμο να σημειωθεί ότι οι ληστές εκτός από το δίκτυο των χωρικών, υποστηρίζονται και από άλλους τοπικούς ή μη παράγοντες. Στο δε θέμα της ληστείας του Μαραθώνα είναι ξεκάθαρο και από τις επιστολές που βρέθηκαν επάνω στον Χρήστο Αρβανίτη ότι η συμμορία δεχόταν συμβουλές ως προς τη στάση της σχετικά με το ζήτημα της αμνηστίας¹⁶¹. Στην αλληλογραφία που ακολουθεί τη σφαγή στο Δήλεσι, μεταξύ των Πρεσβειών Ελλάδας και Αγγλίας, οι σκληρές επιπλήξεις και οι απαιτήσεις εναλλάσσονται με πολύ γρήγορο ρυθμό με τις πληροφορίες για την εμπλοκή των ληστών στον ευρύτερο πολιτικό βίο της χώρας.

Συγκεκριμένα οι Βρετανοί επιμένουν ότι είναι πληροφορημένοι σχετικά και ζητούν να ξεκαθαριστεί ποιοι βρίσκονται πίσω από τη συμμορία και την καθοδηγούν. Άλλωστε, σημειώνουν πως ακόμη και οι εκλογές στη χώρα γίνονται υπό το κράτος της ληστείας¹⁶². Επιπροσθέτως, προσδιορίζουν την Αθήνα ως κέντρο ενορχήστρωσης των ληστειών και καλούν την ελληνική κυβέρνηση να αποδώσει δικαιοσύνη ανεξαρτήτως ποια είναι τα πρόσωπα πίσω από το έγκλημα¹⁶³. Ο δε Νομάρχης Ευβοίας υποδεικνύει σε επιστολή του προς το Υπουργείο Εσωτερικών τον Βρετανό μεγαλοκτηματία Κ. Νοέλ¹⁶⁴ ως πρόσωπο που βρισκόταν σε συχνή επικοινωνία με τη συμμορία ο οποίος, εκτός αυτού, είχε υπαλλήλους στο κτήμα του οι οποίοι με τη σειρά τους ήταν στενοί

¹⁶⁰ Στο ίδιο, σ.144

¹⁶¹ ΑΥΕ, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης ληστείας...ο.π., σ.29-30

¹⁶² Στο ίδιο, σ.50

¹⁶³ Στο ίδιο, σ.54

¹⁶⁴ Η υπόθεση της εμπλοκής του Κ. Νοέλ έχει μεγάλο ενδιαφέρον και η έκβασή της ακόμη μεγαλύτερο. Ωστόσο στην παρούσα φάση δεν προσφέρει κάτι περισσότερο στη μελέτη μας και ως εκ τούτου αρκεί η κατάδειξη των σχέσεων του με τους ενόπλους για να στηρίξει το επιχείρημά μας. Σε κάθε περίπτωση ο Τάσος Βουρνάς υποστηρίζει ότι ήταν σε στενή επαφή με τους ληστές και στην πραγματικότητα τους ενορχήστρωνε. Βλ. Βουρνάς Τ., *Τα φοβερά ντοκουμέντα, Η σφαγή στο Δήλεσι, Αγγλοκρατία και ληστοκρατία*, Φυτράκης, Αθήνα, χ.χ.

συγγενείς των Αρβανιτάκηδων¹⁶⁵. Όμως αυτές οι σχέσεις και τα δίκτυα δεν λειτουργούν, προφανώς μονάχα προς τη μια πλευρά, και οι ληστές επιδιώκουν να έχουν πολιτική κάλυψη όσο οι πολιτικοί ζητούν εκδουλεύσεις.

Συχνές είναι και οι αναφορές που γίνονται από θεσμικούς παράγοντες στις σχέσεις ληστών με άτομα ενταγμένα στο ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο της εποχής. Δεν είναι σπάνιες οι συζητήσεις σε επίπεδο Βουλής ή και Γερουσίας σχετικά με αυτούς τους προβληματισμούς. Ωστόσο είναι δύσκολο να αποδειχθούν και τις περισσότερες φορές αυτές οι πολιτικές διαμάχες καταλήγουν σε αδιέξοδο. Γεγονός πάντως είναι, και πρέπει να τονιστεί, ότι το φαινόμενο της ληστείας εργαλειοποιείται κάθε φορά από την αντιπολίτευση ή την κυβέρνηση οι οποίες αλληλόκατηγορούνται ότι υποθάλλουν τη ληστεία προκειμένου να αποκομίσουν πολιτικά οφέλη σε βάρος των αντιπάλων τους. Αυτό βέβαια δεν διαφοροποιεί την κοινή στάση απέναντι στους ληστές. Το φαινόμενο της συγκεκριμένης διαπλοκής δεν φαίνεται να είναι ενδημικό βέβαια, αλλά μάλλον περιορίζεται σε τοπικό επίπεδο εκεί που βρίσκεται κάθε φορά το πεδίο δράσης αλλά και διεκδικήσεων των ληστών. Σε συνεδρίαση της Γερουσίας με κεντρικό ζήτημα την ύπαρξη διευθυντηρίου της ληστείας, για παράδειγμα, ανταλλάσσονται συνεχείς αλλά γενικές κατηγορίες, ωστόσο όταν η κουβέντα εστιάζει στα τοπικά ζητήματα τα πράγματα γίνονται πολύ συγκεκριμένα και αποκαλύπτονται περιπτώσεις παύσης ή και αντικατάστασης δημάρχων, εμπλοκές Νομαρχών και άλλες παρόμοιες περιπτώσεις διαπλοκής. Με άλλα λόγια πρόκειται για ένα σύστημα εκτεταμένης διαφθοράς στο οποίο, επόμενο είναι όχι μόνο να δυσπιστούν οι πολίτες, αλλά σε αρκετές περιπτώσεις να αντιτίθενται εμπράκτως.

Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι συζητήσεις στη Γερουσία συχνά παίρνουν άλλη τροπή από αυτή που θα περίμενε κανείς. Ο Δ. Χατζίσκος¹⁶⁶ για παράδειγμα, μέλος της Γερουσίας ήδη από το 1850 και μέχρι την κατάλυση του σώματος, αλλά και με συμμετοχή στον αγώνα του 1821, αντίθετα από το γενικό κλίμα αποδίδει την έξαρση της ληστείας σε αυτές τις μεθοδεύσεις που περιγράφονται παραπάνω αλλά και στη σκληρή αντιμετώπιση και την αγριότητα των τοπικών αρχών απέναντι στους χωρικούς. Την ίδια στιγμή που, στη συγκεκριμένη συνεδρίαση, ο Πρωθυπουργός επιμένει ότι ο πυρήνας του προβλήματος και γενεσιουργός αιτία εντοπίζεται στην απόδραση από τις

¹⁶⁵ ΑΥΕ, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης ληστείας...ο.π., σ.74

¹⁶⁶Μητρώο πληρεξουσίων, γερουσιαστών και βουλευτών 1822-1935, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 1986, σελ. 29 (αριθμ. 477)

φυλακές τετρακοσίων και πλέον κρατουμένων¹⁶⁷, καθώς και η τάση των κατοίκων της υπαίθρου προς λαφυραγωγία, ο Γερουσιαστής του απαντά πως «ούτε από πνεύμα αντιδράσεως κατά του υπουργείου γίνεται υποκίνησης, ούτε από πνεύμα λαφυραγωγίας, αλλ' αι πράξεις των υπαλλήλων και η διαγωγή αυτών ώθησαν τους κατοίκους εις τας ενόπλους συσσωματώσεις» ενώ παρακάτω γίνεται αναφορά και στις άκαιρες επιλογές της κυβέρνησης όπως αυτή της διάλυσης του σώματος της οροφυλακής¹⁶⁸. Γνωρίζοντας τα παραπάνω δεν προξενεί καμία εντύπωση ότι ήδη από τα πρώτα χρόνια του νεοσύστατου ελληνικού κράτους υπάρχουν αναφορές πως περίπου 60.000 Ελλήνων, κάτι λιγότερο από το 10% του συνολικού πληθυσμού, πέρασαν τα σύνορα προς την Τουρκία ισχυριζόμενοι κυρίως ότι στα χριστιανικά χωριά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας συναντούν περισσότερη οικονομική ευημερία, ησυχία και ασφάλεια¹⁶⁹. Είναι βεβαίως κατανοητό ότι αυτό το γεγονός επιδέχεται και αντίθετων αναγνώσεων όπως για παράδειγμα το ολότελα διαφορετικό φορολογικό σύστημα και η προσκόλληση στους παραδοσιακούς τρόπους.

Κατά τον ίδιο τρόπο, σε ανάλογα δίκτυα των ληστών με την τοπική εξουσία αποδίδουν αρκετοί αξιωματικοί της χωροφυλακής και του στρατού την αδυναμία ή αποτυχία να κατανικηθεί η ληστεία, αφού ισχυρίζονται ότι ενισχύεται εκ των έσω και προφανώς βρίσκει στήριξη από ισχυρές φιγούρες της πολιτικής στην επαρχία. Ο Α. Μοσχονήσιος συνοψίζει σε λίγες γραμμές πως βλέπει το ζήτημα:

*Εις την ύπαρξιν της ληστείας στηρίζουσι πάντα τα πολιτικά των συμφέροντα. Δια των ληστών εκφοβίζουν τους ψηφοφόρους, δι αυτών δολοφονούσι τους ανεξάρτητους χαρακτήρας, οίτινες εισί το κάρφος των οφθαλμών των, δια των ληστών ενεργούσι τους συνδιασμούς των, και τέλος, δυνάμει αυτών εισέρχονται εις τον περίβολον της Βουλής [...]*¹⁷⁰

Στο νέο κράτος οι θεσμοί που συγκροτούνται παράγουν πραγματικότητες οι οποίες οριοθετούνται από νομοθεσίες. Οι νομοθέτες, εκπρόσωποι της εκάστοτε εξουσίας,

¹⁶⁷ Πρακτικά Συνεδριάσεων της Γερουσίας, 30.05.1855, σ.376

¹⁶⁸ Πρακτικά Συνεδριάσεων της Γερουσίας, 30.05.1855, σ.385

¹⁶⁹ Σταυριανός Λ., *Τα Βαλκάνια Από το 1453 και μετά*, Γούναρης Β. (επιμ.), Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007, σ.567

¹⁷⁰ Μοσχονήσιος Α., *Το κάτοπτρον...*, ο.π., σ.33

επιχειρούν να δημιουργήσουν με όπλο τη νομοθεσία μια πραγματικότητα στην οποία εκ των πραγμάτων απαντώνται συμπεριλήψεις και αποκλεισμοί. Έχουν εκ προοιμίου τοποθετήσει εκτός αυτής της πραγματικότητας τους ληστές αλλά έχουν αντίστοιχα εντάξει από πριν άλλες κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες. Έτσι είναι έκδηλη η προσπάθεια να χρησιμοποιήσουν την εκκλησία ενώ ταυτόχρονα ζητούν την αποκήρυξη των ληστών σε τοπικό επίπεδο τόσο από τους δημάρχους όσο και τη συνδρομή των ιερέων σε αυτή τη διαδικασία¹⁷¹. Υπενθυμίζουμε ότι αυτή η επιλογή προτάσσεται για αρκετούς λόγους αλλά κυρίως γιατί η εκκλησία είναι θεσμός που χαίρει εκτίμησης ανάμεσα και στις δυο πλευρές.

Στην πραγματικότητα η δυσκολία για την εξουσία έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι επιχειρείται η εγγραφή ενός ολόκληρου συνόλου ανθρώπων στο πλαίσιο της καπιταλιστικής εμπειρίας τη στιγμή που η αγροτική κοινωνία και δη η ορεινή δεν μπορεί να προσεγγίζεται με τέτοιους όρους, αφού σε πολλές περιπτώσεις δεν πρόκειται καν για εκχρηματισμένη κοινωνία. Αντίθετα από τους υπόλοιπους χωρικούς, ο ληστής ουσιαστικά ακροβατεί σε αυτό το μεταίχμιο μεταξύ των δυο κόσμων έχοντας προσλαμβάνουσες από την νέα εθνοκρατική αντίληψη και χρησιμοποιώντας ως εργαλείο του τη βία, οδηγώντας μας τελικά στο συμπέρασμα ότι διακατέχεται από το μέλημα να δημιουργήσει τον εαυτό του, περισσότερο από ότι η υπόλοιπη αγροτική τάξη της οποίας της επιβάλλεται μια νέα πραγματικότητα και οι όροι με τους οποίους θα συμπεριληφθεί σε αυτή. Ο λόγος του κράτους και επομένως ο νόμος έχει αναχθεί σε μόνη αλήθεια και οι όποιες διαφορετικές αναγνώσεις είτε δεν χωρούν σε αυτή είτε αποφεύγονται τεχνηέντως.

Σε αυτό το παιχνίδι υποταγής και αποκλεισμού είναι ενταγμένο και το σχόλιο του Αντισυνταγματάρχη Θεαγένη ο οποίος, έκτος του μεγάλου πλήγματος που επετεύχθη απέναντι στη συμμορία των Αρβανιτάκηδων, ξεχωρίζει στην αναλυτική αναφορά του προς το Υπουργικό συμβούλιο τη σημασία που θα έχει αυτή η έκβαση για τη θεμελίωση της χαμένης πίστης στην εξουσία και τους νόμους στον αποθαρρυνμένο λαό¹⁷².

Η ληστεία αποτελεί διττό ζήτημα για το βασίλειο κι αυτό γιατί δεν δημιουργεί μόνο στο εσωτερικό θέματα, εμποδίζοντας σημαντικά την αφομοίωση των πρακτικών της νεωτερικότητας αλλά και σε διεθνές επίπεδο, στο μέτρο που οι Δυτικοευρωπαϊκές

¹⁷¹ Πρακτικά Συνεδριάσεων της βουλής, Συνεδρίαση ΡΞΘ 19.06.1845, σ.1589

¹⁷² ΑΥΕ, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης...ο.π., σ.38

κοινωνίες, οι οποίες αποτελούν κατεξοχήν το πρότυπο της Ελλάδας, έχουν ήδη αντιμετωπίσει και τελικώς έχουν απαλλαγεί από το αντίστοιχο πρόβλημα της ληστείας και συνεπώς αυτό καθιστά την Ελλάδα μια χώρα κοινωνικά υπολειπόμενη ή αλλιώς, όπως την χαρακτηρίζει ο Υπουργός Εξωτερικών της Αγγλίας Κλάρεντον, μια χώρα «εκτός του κύκλου των εξευγενισμένων κρατών»¹⁷³. Επιπροσθέτως, το επεισόδιο στο Δήλεσι έθεσε σε δεινή και αμυντική στάση όχι μόνο σύσσωμη την κυβέρνηση αλλά και την αντιπολίτευση, ακριβώς εξαιτίας της διάχυτης εντύπωσης ότι οι ένοπλοι παραδοσιακά διατηρούν επαφές με άτομα στους κόλπους της τελευταίας. Άλλωστε, αναφέρεται ρητά στην αλληλογραφία -παρά τις όποιες προσπάθειες να ανασκευαστούν αυτές οι δηλώσεις- ότι πρόσωπα που ανήκουν στην αντιπολίτευση ενίσχυσαν την πεποίθηση των ληστών ότι η αμνηστία είναι εφικτή προκειμένου να φέρουν σε δύσκολη θέση την κυβέρνηση¹⁷⁴.

Ολοκληρώνοντας θα επισημάνουμε ότι η κατάσταση στα σύνορα προκαλούσε τόση ανησυχία στην κεντρική εξουσία όση και οι "ανεξέλεγκτες" ομάδες των βλαχοποιμένων. Έτσι κατά την κατάθεση του Νομοσχεδίου για την πάταξη της ληστείας του 1845, στο προτελευταίο εικοστό τέταρτο άρθρο, ο νομοθέτης εισηγείται τη χρήση εσωτερικού διαβατηρίου για τους κατοίκους των επαρχιών που μαστίζονται από τη ληστεία ήτοι των επαρχιών Λοκρίδας, Ευρυτανίας, Φθιώτιδας και Ακαρνανίας¹⁷⁵. Αυτό μπορεί τελικώς να μην ίσχυσε έπειτα από σχετική εισήγηση της Γερουσίας η οποία απεφάνθη ότι είναι ήδη εξαιρετικά επιβαρυνμένοι οι κάτοικοι των ακριτικών περιοχών, ωστόσο μπορεί να προστεθεί στα παραπάνω ως στοιχείο συμπληρωματικό στην προσπάθεια αποσαφήνισης της μεταχείριση που επεφύλασσε το σύστημα στους κατοίκους αυτών των περιοχών, οι οποίοι σε κάθε περίπτωση θεωρούνταν συμμετοχοί σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό στη δεδομένη κατάσταση. Ενώ σε αρκετά τεκμήρια αναφέρεται πως τα σύνορα στην Τουρκία φυλάσσονται από σώματα ατάκτων Τουρκαλβανών οι οποίοι είναι επιρρεπής στη διαφθορά και αγαπούν το χρήμα. Ταυτόχρονα υπάρχει η υπόνοια πως όποιος έκανε εγκλήματα στην Ελλάδα δεν θεωρείται εχθρός στο έδαφος της Τουρκίας¹⁷⁶.

¹⁷³ Στο ίδιο, σ.39

¹⁷⁴ Στο ίδιο, σ.61

¹⁷⁵ Πρακτικά Συνεδριάσεων της βουλής, Συνεδρίαση ΡΜΘ 18.05.1845 σ.1281

¹⁷⁶ Μοσχονήσιος Α., *Το κάτοπτρον...*, ο.π., σ.12, βλ. *Η δίκη του λήσταρχου Σπανού*, Αθήνα, 1879 αλλά και Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα...* ο.π.

Προκειμένου να καταλάβει ο ενδιαφερόμενος το πως λειτουργούσε η ληστεία στην ελληνική παραμεθόριο γραμμή αλλά και γιατί άκμασε πιο πολύ και διήρκεσε περισσότερο σε αυτές τις περιοχές, προτείνουμε να ανατρέξει στην υπόθεση της δίκης του λήσταρχου Ευάγγελου Σπανού.

Ο Σπανός οδηγήθηκε σε δίκη για τη δράση του ως ληστής τη 10η Νοεμβρίου του 1879. Οι δραστηριότητές του βέβαια εκτείνονται τουλάχιστον μια δεκαετία πίσω. Πάντως το βασικό επιχείρημα της υπεράσπισης το οποίο είναι ότι ο Σπανός δεν μπορεί να δικαστεί στην Ελλάδα καθώς είναι Οθωμανός υπήκοος είναι ενδεικτικό της κατάστασης¹⁷⁷.

Επίσης ο Διονύσης Τζάκης σχολιάζει σχετικά με την κατάσταση στα σύνορα ότι «τα μεθοριακά αρματολίκια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας μετατρέπονται σε τόπους περίθαλψης κυνηγημένων ενόπλων και, ταυτόχρονα, σε ορμητήρια επιδρομών στις γειτονικές επαρχίες του ελληνικού κράτους.»¹⁷⁸ Παράλληλα, στην ίδια μελέτη, εξηγείται με σαφή τρόπο ότι η στάση των αρχών στα σύνορα πολύ συχνά υπαγορεύεται από τις συγγενικές σχέσεις ή την ένταξη στρατιωτικών αξιωματούχων σε τοπικά δίκτυα εξουσίας και σαν επακόλουθο «οι αρχές του σύγχρονου κράτους παραμορφώνονται, νοθεύονται στο πεδίο της εφαρμογής της πολιτικής που σχεδιάζεται και ακολουθείται τελικά»¹⁷⁹.

Ας έχουμε πάντως κατά νου ότι συχνά οι αναφορές των διωκτών για τα σύνορα εστιάζουν εμμονικά ή ενδεχομένως μπορούμε να πούμε ότι υπερτονίζουν αυτές τις πλευρές του ζητήματος¹⁸⁰, όπως για παράδειγμα όταν καταγγέλλουν την αδιάφορη και πλημμελή στάση των Οθωμανικών αρχών, ενώ άλλοτε κάνουν λόγο ευθέως για διαφθορά, αλλά η συμμετοχή των ληστών στις επαναστάσεις του 1865 στη Θεσσαλία -η οποία προφανώς μπορεί να συσχετιστεί με την ενίσχυση και επανατροφοδότηση του φαινομένου- αποσιωπάται συστηματικά.

Γενικά μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αν και τα σημάδια είναι όλα εκεί οι αρχές μάλλον τα αγνοούν, πράγμα που μαρτυρά τις παγιωμένες απόψεις τους για το που κατατάσσουν τους ληστές. Είναι φανερό ότι για το κράτος το πέρασμα από το ένα πλαίσιο αυτό του έκνομου και ληστή σε εκείνο του οπλοφόρου μαχητή υπέρ των

¹⁷⁷ *Η δίκη του λήσταρχου Σπανού*, Αθήνα, 1879

¹⁷⁸ Τζάκης Δ., *Αρματολισμός, συγγενικά δίκτυα και εθνικό κράτος. Οι ορεινές επαρχίες της Άρτας στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1997, σ.272

¹⁷⁹ Στο ίδιο, σ.279

¹⁸⁰ Αναστασόπουλος Ν., *Η ληστεία στο ...ο.π.*, σ.101

εθνικών συνόρων και των αλύτρωτων αδερφών είναι ευκολότερο απ' ότι για τους ίδιους τους ενόπλους.

Συμπεράσματα

Ο ληστής στον δημόσιο κρατικό λόγο αλλά και στον τύπο εμφανίζεται ως ένας βίαιος άνθρωπος με βασικό κίνητρο της δράσης του τη διάθεση του να προκαλέσει κακό. Το στοιχείο της βίας υπερτονίζεται σε κάθε ευκαιρία και φυσικά αυτή η στάση δεν είναι ιδιαίτερα δυσερμήνευτη από μέρους των διωκτών των ληστών.

Η πρόθεση της εξουσίας γενικά, σχετικά με το πλεόνασμα των ανθρώπων που παράγεται στις ορεινές αγροτικές κοινωνίες και καταφεύγει στη ληστεία είναι να ενσωματωθούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Στο παρασκήνιο αυτών των μεθοδεύσεων επιχειρείται άλλοτε να αποδοθεί στους ληστές το κοινωνικό παράσημο του αγωνιστή κι άλλοτε τους χρεώνεται η κατηγορία του παράνομου και του εγκληματία. Η αμνήστευση έχει κεντρικό ρόλο στη διαδικασία αυτή και χρησιμοποιείται από το κράτος αναλόγως.

Στις κρίσεις των διωκτών της ληστείας εμφανίζονται μοτίβα που επανέρχονται με σχετική συνέπεια και φανερώνουν αυτές τις παραπάνω προθέσεις και τις αντίστοιχες αντιλήψεις. Είναι φανερό, για παράδειγμα, ότι επιχειρείται να σκιαγραφηθεί το πλέγμα των σχέσεων, τα δίκτυα αλλά και οι μέθοδοι επικοινωνίας των ληστών με την αγροτική κοινωνία, με τρόπο που ξεκαθαρίζει ποιοι θα συμπεριληφθούν στη νέα πραγματικότητα και μάλιστα με ποιους όρους.

Όμως επιπλέον αυτά τα μοτίβα φανερώνουν και τις αντιληπτικές τους ανεπάρκειες ή τις ιδεολογικές τους αγκυλώσεις. Η δυσκολία του Λασσάνη ή του Μοσχονήσιου για παράδειγμα, στην προσπάθεια να καταλάβουν πως γίνεται η αγροτική κοινωνία και οι χωρικοί να στηρίζουν με τη στάση τους τους ληστές καταδεικνύει πριν απ' όλα την υφιστάμενη κοινωνική και ταξική απόσταση μεταξύ των δυο κόσμων. Από την άλλη δεν είναι καθόλου περίεργο που δείχνουν να αντιλαμβάνονται πλήρως τη συσχέτιση με τα τσελιγκάτα και τους νομαδικούς πληθυσμούς, κυρίως Βλάχους και Αρβανίτες. Δεν φαίνεται να τους απασχολεί γιατί οι ληστές συνεχίζουν να λαμβάνουν βοήθεια από τους νομαδικούς πληθυσμούς, αλλά και γιατί μοιάζουν να ξεπηδούν μονίμως από τις τάξεις τους. Αυτό τους φαίνεται αυτονόητο και συμβαίνει προφανώς επειδή στη λογική τους, οι πληθυσμοί αυτοί δεν είναι ούτε εύκολα ενσωματώσιμοι, ούτε έχει αποκρυσταλλωθεί πολιτικά η πρόθεση ένταξής τους, αν δεν τους είναι τελείως αδιάφοροι. Αναφέραμε αντίστοιχα παραδείγματα και από τον τύπο της εποχής.

Η μονοσήμαντη συσχέτιση, λοιπόν, από την κραταιά αντίληψη, των ληστών με τα τσελιγκάτα και τους νομαδικούς πληθυσμούς, φανερώνει από τη μια τη δυσκολία κατανόησης και αναπαράστασης των παραδοσιακών λειτουργιών της αγροτικής κοινωνίας και την πρόθεση να απαλλαγεί από ότι δεν ενσωματώνεται με τους όρους της, αλλά από την άλλη την ταυτόχρονη άρνηση και την αντίσταση των ίδιων των πληθυσμών, εγγραφής τους σε σχήματα συμβατά με το σύγχρονο νεωτερικό κράτος.

Σε αυτή τη διαδικασία ο ληστής δε δεσμεύεται στη μια πλευρά, αλλά εναλλάσσει ρόλους, συνομιλεί και διεκδικεί και από τις δυο εξίσου. Η βασική διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι από τη μια έχει την αποδοχή και τη στήριξη και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό ενώ αντίθετα, από την άλλη χρησιμοποιείται συστηματικά και κατ' επανάληψη σε πολιτικές μεθοδεύσεις. Παραμένει, ωστόσο, ο μόνος που επιχειρεί να πραγματοποιήσει το όνειρο της χειραφέτησης. Έτσι τον θαυμάζουν οι χωρικοί και έτσι αντιλαμβάνεται τον εαυτό του. Ταυτόχρονα όμως δεν στέκεται απέναντι στο κράτος παρά βρίσκεται σε σταθερές και μόνιμες δοσοληψίες με τους διώκτες του. Πάντως, είναι φανερό ότι συχνά ο ληστής έχει τόση διάθεση να καταφύγει στη βία όση του επιτρέπουν τα διεφθαρμένα δίκτυα της τοπικής -και όχι μόνο- εξουσίας, να διεκδικεί ένα μερίδιο από την εξουσία αυτή.

Αυτό που δεν γίνεται ποτέ, όχι μόνο αποδεκτό, αλλά ίσως ούτε αντιληπτό από τα δίκτυα των ανθρώπων που προωθούν αυτές τις μεγάλες νεωτερικού χαρακτήρα αλλαγές, είναι ότι μέσα σε μια τέτοια -πυκνή σε γεγονότα και δομικές κοινωνικές αλλαγές- συνθήκη, η οποία επέφερε βαθιά τομή και έγινε αφετηρία συγκρούσεων ανάμεσα ακόμη και στα πολιτικά υποκείμενα που την υποκίνησαν και την τροφοδότησαν, ο άνθρωπος της υπαίθρου, ο οπλοφόρος ορεσίβιος, φορέας και συμμετοχος του παραδοσιακού κόσμου, καλείται να εγκαταλείψει τον κόσμο αυτό, να ξεχάσει τη ζωή του προεθνικού παρελθόντος και να προσχωρήσει σε μια ζωή ολότελα καινούργια και διαφορετική, δίχως πραγματικές εγγυήσεις και τελικά καλείται να καταργήσει τον εαυτό του εν μια νυκτί.

Βιβλιογραφία

Τύπος

Εφημερίδα «Αθηνά»

Εφημερίδα «Αιών»

Πρακτικά & Νόμοι

Μητρώο πληρεξουσίων, γερουσιαστών και βουλευτών 1822-1935, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 1986

Πρακτικά Συνεδριάσεων της βουλής, Συνεδρίαση ΡΘΜ 18.05.1845

Πρακτικά Συνεδριάσεων της βουλής, Συνεδρίαση ΡΞΩ 19.06.1845

Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδρίαση ΚΘ 06.02.1846

Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδρίαση ΞΕ 02.06.1856

Πρακτικά Συνεδριάσεων της Γερουσίας, 30.05.1855

Ν. ΤΟΔ'/1871 «περί της καταδιώξεως της ληστείας»

Πηγές

ΑΥΕ, *Εγγραφα περί της διαπραχθείσης ληστείας επί της οδού Μαραθώνος*, Αθήνα, 1871

Λασσάνης Γ., *Εκθεσις περί ληστείας*, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2018

Μοσχονήσιος Α., *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, Τύποις "Εθνικού Μέλλοντος", Ερμούπολη, 1869

Σωτηρόπουλος Σ., *Τριάκοντα Εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσης μετά ληστών*, Αθήνα, 1867

Η δίκη του λήσταρχου Σπανού, Αθήνα, 1879

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Blok A., The peasant and the Brigand: Social banditry reconsidered στο *Comparative Studies in Society and History* (Vol. 14), (σσ. 494-503), Cambridge University Press, 1972

Blok A., *The Mafia of a Sicilian Village 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*, Waveland Press, 1988

Hobsbawm E., *Primitive rebels*, Manchester University Press, Manchester, 1959

Sophoulis P., *Banditry in the medieval Balkans, 800 – 1500*, Palgrave macmillan, Cham, 2020

Stites R., *The four horsemen, Riding to liberty in post-Napoleonic Europe*, Oxford University Press, New York, 2014

Ελληνική βιβλιογραφία

Αμπού Ε., *Η Ελλάδα του Όθωνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018

Αμπού Ε., *Ο βασιλιάς των όρεων*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018

Αναστασόπουλος Ν., *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} – αρχές 20^{ου} αι.)*, Εστία, Αθήνα, 2018

Ασδραχάς Σ., «Αναπαραστάσεις και καταγραφές της ιστορίας», *Αρχειοτάζιο*, τ.13, Ιούνιος 2011, (σσ.5-7), Αθήνα, Θεμέλιο

Ασδραχάς Σ., *Υπομνήσεις, Ιστορικότροπα σημειώματα*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2014

Ασδραχάς Σ., *Πρωτόγονη Επανάσταση, Αρματολοί και κλέφτες 18ος – 19ος αιώνας*, (επιμ., Θεοτοκάς Ν.), ΕΑΠ, Αθήνα, 2019

Βαφέας Ν., *Από τον ληστή στον αντάρτη τα ένοπλα κινήματα των Γιαγιάδων στη Σάμο, 1914-1925*, Νήσος, Αθήνα, 2012

Βουρνάς Τ., *Η Σφαγή στο Δήλεσι, Αγγλοκρατία και Ληστοκρατία*, Τα φοβερά ντοκουμέντα, Φυτράκης, Αθήνα, χ.χ.

Γιαννουλόπουλος Γ., *Τρία δοκίμια για τη νεοελληνική ιδεολογία*, Πόλις, Αθήνα, 2016

Gallant T., *Νεότερη Ελλάδα, Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Πεδίο, Αθήνα, 2017

Δαμιανάκος Σ., *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον, Αθήνα, 2003

Δαμιανάκος Σ., *Ηθος και πολιτισμός των επικίνδυνων τάξεων στην Ελλάδα*, Πλέθρον, Αθήνα, 2005

Δερμεντζόπουλος Χ., *το Ληστρικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα, Μύθοι – Παραστάσεις – Ιδεολογία*, Πλέθρον, Αθήνα, 1997

Evans R., *Η επιδίωξη της ισχύος, Ευρώπη 1815-1914*, (μτφρ. Αστερίου Ε.), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2018

Jablonka I., *Η ιστορία είναι μια σύγχρονη λογοτεχνία, Μανιφέστο για τις κοινωνικές επιστήμες*, Πόλις, Αθήνα, 2017

Θεοτοκάς Ν. & Κοταρίδης Ν., *Η οικονομία της βίας, Παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006

Θερβάντες Μ., *Δον Κιχώτης*, (μτφρ. Ρήσος Δ.), γράμματα, Αθήνα, 1997

Καλλιγιάς Π., *Θάνος Βλέκας, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη*, Αθήνα, 1991

Κάσσης Κ., *Αντεξουσιαστές και ληστές στα βουνά της Ελλάδας*, Ιχώρ, Αθήνα, 2000

Κολιόπουλος Ι., *Η ληστεία στην Ελλάδα (19^{ος} αι.), Περί λύχνων αφάς*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2005

Κοταρίδης Ν., *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Πλέθρον, Αθήνα, 1993

Κωστής Κ., *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας, Η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος} -19^{ος} αιώνας*, Πατάκης, Αθήνα, 2018

Κωφός Ε., *Η Ελλάδα και το Ανατολικό ζήτημα 1875 – 1881*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2001

Λιάκος Α., *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία;*, Πόλις, Αθήνα, 2007

Μαζάουερ Μ., *Τα Βαλκάνια*, (μτφρ. Κουρεμένος Κ.), Πατάκης, Αθήνα, 2002

Marx K., *Εγκώμιο του εγκλήματος*, Άγρα, Αθήνα, 2005

Μπασλής Γ., *Μήτσιος Τζιατζιάς, Ο αριστοκράτης ληστής (1889-1930)*, Έναστρον, Αθήνα, 2010

Μπαφούνης Γ. (Επιμ.), *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1861*, ΕΤΒΑ, Αθήνα, 1991

Beaton R., *Ελλάδα, Βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*, (μτφρ. Αστερίου Μ.), Πατάκης, Αθήνα, 2020

Μπούσχοτεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια, Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, Πλέθρον, Αθήνα, 1997

Deschamps G., *Η Ελλάδα σήμερα*, Το Βήμα, Αθήνα, 2010

Παλαμάς Κ., *Δειλοί και κρυφοί σίχοι*, Αθήνα, 1928

Παναγιωτόπουλος Δ., «Αγροτική οικονομία, Αναπτυξιακές στρατηγικές στην Ελλάδα το μεσοπόλεμο» στο Παναγιωτόπουλος Β. (Επιμ.), *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770 – 2000, Ο μεσοπόλεμος 1922 – 1940 Από την Αβασίλευτη Δημοκρατία στη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου* (Τομ.7), (σς.159-168), Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2003

Πετρόπουλος Ι. & Κουμαριανού Α., *Η θεμελίωση του ελληνικού Κράτους, Οθωνική περίοδος 1833 – 1843*, Παπαζήση, Αθήνα, 1982

Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα, 333 μ.Χ. - 1700 (Α' τόμος)*, Στάχυ, Αθήνα, 1999

Σταυριανός Α., *Τα Βαλκάνια Από το 1453 και μετά*, Γούναρης Β. (επιμ.), Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007

Τασιόπουλος Ν., *Ο τρομερός λήσταρχος Στάθης Λαπατσιώρας, μύθοι και πραγματικότητα, [Η ληστεία στη Λοκρίδα 1850-1936]*, ΗVNT, Αθήνα, 2020

Τζανακάρης Β., *Οι λήσταρχοι, τα παλικάρια τα καλά σύντροφοι τα σκοτώνουν*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2016

Τζάκης Δ., *Αρματολισμός, συγγενικά δίκτυα και εθνικό κράτος. Οι ορεινές επαρχίες της Άρτας στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1997

Τζούκας Β., Κράτος καταστολή και τοπικές κοινωνίες στο Μεσοπόλεμο: Η ληστεία στην Ήπειρο, στο Αβδελά Ε., Αλβανός Ρ., Κουσουρής Δ. & Χαραλαμπίδης Μ. (επιμ.), *Η Ελλάδα στο μεσοπόλεμο*, (σσ.133-150), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2017

Τσακανίκα Ε., *Αγωνιστές του 1821 μετά την Επανάσταση*, Ασίνη, Αθήνα, 2019

Χατζής Γ. & Τερζόπουλος Μ., *Γιαγκούλας, Λήσταρχοι του Ολύμπου*, Μάτι, Κατερίνη, 1991

Hobsbawm E., *Ληστές*, (μτφρ. Κούρκουλος Ν.), Θεμέλιο, Αθήνα, 2010